

Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје
L'Institut de langue macédonienne "Krste Misirkov" – Skopje

ISSN 2955-2184

ETYMOLOGICA MACEDONICA

Македонско списание за етимологија
ГОДИНА I 2023

СКОПЈЕ
2023

ETYMOLOGICA MACEDONICA	ГОДИНА I	стр. 1-176	Скопје 2023
------------------------	----------	------------	-------------

Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје
L'Institut de langue macédonienne "Krste Misirkov" – Skopje

ISSN 2955-2184

ETYMOLOGICA MACEDONICA

Македонско списание за етимологија
ГОДИНА I 2023

СКОПЈЕ
2023

ETYMOLOGICA MACEDONICA ГОДИНА I стр. 1–176 Скопје 2023

ETYMOLOGICA MACEDONICA

Македонско списание за етимологија

(излегува еднаш годишно)

Главен и одговорен уредник:

Гоце Цветановски

Редакциски одбор:

Веселинка Лаброска (заменик уредник)

Катица Трајкова (секретар)

Марјан Марковиќ

Светлана Давкова-Ѓоргиева

Лилјана Макаријоска

Елена Јованова-Грујовска

Мери Јосифовска

Меѓународен редакциски одбор:

Виктор Фридман (САД) / Victor A. Friedman

Department of Linguistics and Humanities Collegiate Division

University of Chicago

vfriedm@uchicago.edu

Кристина Крамер (Канада)

Christina E. Kramer

Department of Slavic Languages and Literatures, Faculty of Arts and
Science, University of Toronto

ce.kramer@utoronto.ca

Јан Соколовски (Полска)

Jan Sokołowski

Instytut Filologii Słowiańskiej, Uniwersytet Wrocławski

jansokol44@gmail.com

Јожица Шкофиц (Словенија)

Dr. Jožica Škofic

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

jozica.skofic@zrc-sazu.si

Павол Жиго (Словачка)
prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc.
Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Bratislava
pavol.zigo@uniba.sk
pavol.zigo@juls.savba.sk
pavol.zigo53@gmail.com

Љубор Кралик (Словачка)
PhDr. Ľubor Králik, DSc.
Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Bratislava
lubor.kralik@juls.savba.sk
kralik@juls.savba.sk

Мира Менац-Михалиќ (Хрватска)
dr.sc. Mira Menac-Mihalić, red. prof.
Filozofski fakultet, Odsjek za kroatistiku, Sveučilište u Zagrebu
mmenac@ffzg.hr
mmenac@hazu.hr

Павло Гриценко (Україна)
Павло Юхимович Гриценко
Інститут української мови, НАН України
hrytsenko_pavlo@ukr.net

Богумил Островски (Полска)
dr hab. Bogumił Ostrowski, prof.
Instytut Języka Polskiego, PAN
bogumil.ostrowski@ijp.pan.pl

Амела Љево-Овчина (Босна и Херцеговина)
Prof. dr. Amela Ljevo-Ovčina
Filozofski fakultet, Univerzitet u Sarajevu
amela.ljevo-ovcina@ff.unsa.ba

Мотоки Номачи (Јапонија)
Motoki Nomachi
Slavic-Eurasian Research Center at Hokkaido University, Sapporo,
Japan
mnomachi@slav.hokudai.ac.jp

Јадвига Вањакова (Полска)
prof. dr hab. Jadwiga Waniakowa
Instytut Języka Polskiego, PAN
jadwiga.waniakowa@ijp.pan.pl

Николај Антропов (Белорусија)
Мікалай Паўлавіч Антропаў
Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры,
НАН Беларусі
antropov50@gmail.com

Технички секретар:
Александра Гецовска

Адреса:
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“
ул. Григор Прличев бр. 5, Скопје, п. факс 434

www.imj.ukim.edu.mk

број на жиро-сметка
40100-788-1242

Финансиски поддржано од Аутомотив Груп

СОДРЖИНА

ПРЕДГОВОР

ПОВОДИ

Гоце Цветановски

ETYMOLOGICA MACEDONICA во пресрет на 70-годишниот јубилеј
на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје..... 9

Елена Јованова-Грујовска

70 години Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје.... 19

НАВРАЌАЊА (објавени статии и прикази)

Петар Илиевски

Јазиците на почвата на Македонија во античкиот и рановизантискиот
период, Јазиците на почвата на Македонија, МАНУ, (1996), 19–32..... 25

Анастас Таховски

Кондир (крондир), МЈ I, бр. 7 (1950), 158..... 45

Блаже Конески

Побјжда – Побужда, МЈ II, бр. 9-10 (1951), 217–221 47

Михаил Петрушевски

Решпел, МЈ II, бр. 9-10 (1951), 221–224 51

Душан Томовски

Етимолошки мисцели, МЈ XXV (1974), 237–248..... 55

Маријана Киш

Метафоричноста на називите за виножито (*Arcus pluvius*) во
македонските говори, МЈ XXVII (1976), 187–195..... 69

Мито Аргировски

Кон етимологијата на името на градот Костур,
Onomastica Jugoslavica, бр. 7 (1978), 129–132..... 79

Оливера Јашар-Настева

За етимолошките речници на словенските јазици (приказ),
МЈ XVI (1965), 208–217..... 83

НОВИ ТРУДОВИ

Гоце Цветановски

Етимолошки речник на македонскиот јазик и Македонски
етимолошки речник – концепција..... 101

Гоце Цветановски

Македонски етимолошки речник – прилог на буквата А 107

ПРЕДГОВОР

Почитувани читатели,

Пред вас е првиот број на списанието *ETYMOLOGICA MACEDONICA*, издание на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ и редот налага да кажеме нешто за мотивите, целите и за задачите на ова списание.

Во рамките на сестраното проучување на македонскиот јазик од научните работници, пред сè, од Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, но и од другите домашни научни центри (Одделението за лингвистика и литературна наука, ИЦАЛ „Божидар Видоески“ при МАНУ, Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ и др.) како и од странски научни работници, во голем дел од нивната научна работа се изнесуваа и етимолошки податоци, понекогаш и цели етимолошки студии за определен проблем што го засега речничкиот фонд на македонскиот стандарден и/или дијалектен јазик. Тоа може да се забележи уште од основањето на првите повоени институции, а посебно со создавањето на списанието *Македонски јазик*, прво како Билтен на Катедрата за јужнословенски јазици при Филозофскиот факултет во Скопје (1950–1954), а потоа како Орган на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ (1954 –).

Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ кој, патем кажано, годинава слави 70 години од основањето, дојде во фаза кога изработката на еден солиден етимолошки речник на македонскиот јазик стана негова приоритетна задача. Токму оваа потреба ја наметна идејата за едно специјализирано списание во кое ќе бидат разгледувани етимолошки проблеми кои ќе помогнат при разрешувањето на дилемите за идниот етимолошки речник на македонскиот јазик.

Една од карактеристиките на ова списание е тоа што ќе постои специјална рубрика (барем во догледно време) *Навраќања* каде што ќе бидат преобјавувани прилози од еминентни автори кои оставиле неизбришливи траги во развојот на македонската етимологија, а придонеле и во балканистиката, славистиката и индоевропеистиката.

Списанието веќе има подготвено и Упатство за работа на Редацискиот одбор, а ќе има и посебно техничко упатство за доставување научни трудови што ќе биде објавено при повикот за учество со трудови за следниот број во списанието.

Првиот број ги содржи рубриците: *Поводи*, *Навраќања* и *Нови илјудови*, а за следните броеви освен овие, се предвидени и рубриците: *Прикази* и *Хроники*.

Во оваа пригода уредникот и Редакцискиот одбор на списанието срдечно им се заблагодаруваат на асистентите истражувачи Александра Гецовска, Македонка Додевска, Дарко Томовски, Душко Деспотовски и Андријана Павлова за укажаната помош при компјутерското внесување на трудови од еминентни автори што веќе се објавени а сега се преобјавуваат во рубриката *Навраќања*. Во однос на овие текстови Редакцискиот одбор не правеше никакви суштински интервенции, освен кога станува збор за очигледни технички пропусти.

Првиот број е посветен на 70-годишниот јубилеј на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ и има само домашен редакциски одбор, а за идните броеви на списанието се предвидува и Меѓународен одбор од истакнати етимолози, индоевропеисти, слависти и балкано-лози.

Му посакуваме долговечност на списанието *ETYMOLOGICA MACEDONICA!*

Од
Редакцискиот одбор

ПОВОДИ

Гоце Цветановски

**ETYMOLOGICA MACEDONICA ВО ПРЕСРЕТ НА
70-ГОДИШНИОТ ЈУБИЛЕЈ НА ИНСТИТУТОТ ЗА
МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК „КРСТЕ МИСИРКОВ“ – СКОПЈЕ**

Во пресрет на 70-годишниот јубилеј на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје како главен и одговорен уредник на ова ново списание сакам да нагласам неколку работи за кои сметам дека се основен предуслов за успешен и континуиран развој на македонскиот народ и неговиот јазик во современите текови на глобалното општество.

Живееме во едно чувствително време кога на секој начин некои сили се обидуваат да ја негираат нашата самобитност и идентитет, а јазикот, како што знаете, е костурот на нацијата и во овој миг потребно е да бидеме сплотени околу единствената работа за којашто не смее да се има разлики – МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК!

Посветеноста на научните работници да ѝ служат на нацијата, нивната професионалност и етичност треба да бидат единица мерка за однесувањето на секој граѓанин во Република Македонија. Од секое наше дело треба да учат генерации млади луѓе за кои иднината може да биде сосема поинаква и поубава од подалечното и поблиското минато.

Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, како единствен овластен субјект за заштита на македонскиот јазик како духовно културно наследство треба да ја оправда таа улога, пред сè, со макотрпна работа и со стратешки планирања на научноистражувачки план, па во тој дух е и работата на списанието *ETYMOLOGICA MACEDONICA*.

За етимологијата како наука и нејзините почетоци е пишувано многу, уште во античко време, кога самиот збор *ἐτυμολογία* бил изведен од грчките корени *ἐτυμος*, што значи ‘вистинит’ или ‘автентичен’ и *λόγος*, што се преведува како ‘збор’ или ‘израз’, односно зборот *ετυμολογία* би се толкувал како ‘вистинито, точно, проучување на зборовите’.

Во современите европски јазици овој збор доживеал ренесанса преку латинскиот збор *etymologia*, а како посебна лингвистичка дисциплина, етимологијата почнала да се обликува дури во почетокот на XIX век и директно е врзана со појавата на историската и компаративната лингвистика. Оттогаш па до денес, етимологијата поминала низ неколку фази: на почетокот таа била фокусирана исклучиво на надворешната формална сличност на споредените зборови, потоа била ориентирана кон фонетиката и апсолутизацијата на гласовните закони, во подоцнежниот развој предмет на интерес била морфонологијата и зборообразувањето, па сè до

последната фаза, каде што таа е ориентирана кон семантиката. Во однос на словенските лингвистички истражувања етимологијата почнала да се развива дури во втората половина на XX век, а како значајни центри во словенскиот лингвистички свет се наведуваат: Краков, Брно, Софија, Љубљана, Минск, Киев и Белград, но најголемиот центар бил и останал Москва.

Во однос на јужнословенската етимолошка традиција, предничи етимолошкиот центар во Љубљана, но се разбира не е за потценување и работата на центрите во Софија, Загреб и Белград. Во тој контекст, македонската етимолошка наука има огромна задача да ги прикаже резултатите од повеќедецениското истражување на одделни автори кои дале огромен придонес во создавањето предуслови за еден солиден етимолошки речник на македонскиот јазик.

Во оваа пригода сакам да дадам еден мал хронолошки пресек (кој, се разбира, ниту е сеопфатен ниту целосно исцрпен) на случувањата на македонска почва. Имено, оставајќи ги настрана (но сепак отворени) полемиките за тоа што претставува(л) древномакедонскиот јазик и што се подразбирало под тој поим, повикувајќи се на авторитетот на акад. Петар Хр. Илиевски во македонската наука „се претполага дека античките Македонци како одделен етнос, различен од староседелците и соседите, потекнувале од пелазгиска основа... Обично се претполага дека Пелазгите биле едно племе. Всушност, тоа е поскоро општ и условен назив за повеќе балкански племиња кои образувале постар балкански јазичен сојуз што бил во употреба пред доселувањето на и.-е. племиња од кои се развил грчкиот етнос. Затоа тој јазичен слој е наречен предгрчки“.¹ Во однос на тој јазик, историските податоци укажуваат на еден старوماкедонски поет Арабаиос (Αραβαῖος) кој живеел на дворот од кралот Архелај (413–399 пр. Хр.), но за жал нема ништо сочувано од неговото творештво, потоа се споменува александрискиот граматичар Америас (Αμερίας) од македонско потекло во III век пр. Хр., а за нив дознаваме посредно, од подоцнежни автори, особено од Хесихиј (Hesychius, грч. Ἡσύχιος ὁ Μιλήσιος), кој живеел во V век по Хр., каде тој обележува како македонски 85 зборови и особено од Суда (средногрчки: Σοῦδα, лат. Suidae Lexicon), што всушност претставува византиски лексикон од X век по Хр. и му се припишува на авторот Судас (Σοῦδας). Паѓа во очи историскиот дисконтинуитет односно релативно малкуте (пред сè, лингвистички) податоци за периодот IV – IX век. Некако природно се наметнува прашањето што се случувало на јазичен план во овој период, кога како што се тврди во науката почнуваат да се доселуваат словенските племиња. Се чини дека уште во времето на создавањето на

¹ Петар Хр. Илиевски. 1996. „Јазичите на почвата на Македонија во античкиот и рановизантискиот период“, *Јазичијте на почвата на Македонија*, Скопје: МАНУ, стр. 25.

македонската кралска династија Аргеади и ширењето на тогашната држава кон југ, со текот на вековите со помош на коинето се хеленизира древномакедонскиот јазик, а од друга страна пак, со подоцнежното доаѓање на Словените и постепената асимилација на тогашното домородно население, се случува доминација на словенскиот јазичен елемент на овие простори.

Како и да е, списанието ќе биде отворено за дискусии и за таквиот (иако мал) лексички слој во современиот македонски јазик, односно и за зборовите од балканскиот супстрат.

Во однос на веќе општоприфатената и потврдена теза дека говорот на македонските Словени од околината на Солун е основата на старословенскиот јазик, неоспорувајќи го правото на сите денешни словенски јазици за нивната историска врска со тој општ јазик за сите Словени, ќе додадеме дека и современиот македонски јазик го има истото право да се повикува на најстарите писмени податоци од тој период.

Уште во XIX век, кога во Европа се гради концептот за нацијата и припадноста кон определена национална држава, во многу трудови, од различни автори со различни (како научни, така и општественополитички) ставови и гледишта, предмет на интерес е состојбата со македонскиот јазик, народ, идентитет...

Фактот што соседните народи веќе оформиле свои национални држави, преку кои го штителе својот национален интерес, го става македонскиот јазик во нерамноправна положба и во поглед на научните истражувања. Многумина автори, припадници на соседните држави, во своите лингвистички истражувања и теории ја промовираат националната стратегија на својата држава. Така, Македонија и македонскиот народ и јазик стануваат поприште на борбата за присвојување. Полемика се води за докажување на припадноста на македонските дијалекти кон еден или друг соседен јазик. Но, јазичните факти се неумоливи, па дел од научниците забележуваат дека се работи за посебен јазичен дијасистем. Ова особено се засилува со истражувањата што ги спроведуваат лингвисти кои не се оптоварени од дневната политика на сопствената држава, како на пр., Вајан, Вајганд, Вејк, Драганов, де Бреј, Малецки, Голомб и многу други. Всушност, за сите јазици треба да се согледа сличноста на материјален, функционален и структурен план. Во однос на македонскиот јазик, ова е важно зашто споредбено тој се определува како јужнословенски (на материјален и на функционален план), но и како балкански (на структурен план). Структурната блискост се јавува најчесто под дејство на супстрат. Поимот супстрат и поимот прајазик се спротивставени еден на друг. Имено, под прајазик се подразбира материјално (а на тоа се надоврзува и функционалното) заедничко потекло, односно станува збор за хипотетички јазик од кој произлегле сродните

јазички, а супстратот се должи на јазичниот сојуз. Во таа насока, македонскиот јазичен дијасистем се определува и како словенски и како балкански.

Во однос на етимолошките податоци што можат да се сретнат во нашата историографија, ќе забележиме дека уште во XVI век е направен еден речник на костурскиот говор, а во 1802 г. во Венеција е испечатен и „Четиријазичникот“ на Даниил. Македонски речнички материјал остава и Константин Петкович (1848) и Рајко Жинзифов. Обемна граѓа има и во Зборникот на браќата Миладиновци (каде што има мал македонско-хрватски речник), како и во дејноста на сите наши преродбеници. За нас посебен интерес претставуваат делата на Ѓорѓија Пулевски (*Речник оџ четири језика* и *Славјанско-македонска оџшџа историја*) како и речничкиот материјал на Константин М. Петкович од XIX век каде што ги забележуваме првите обиди на планот на етимологијата.

По Втората светска војна и формирањето на националните македонски институции почнува систематско проучување на македонскиот јазик, па во тој дух се трудовите посветени на етимологијата, од кои посебно значајни се:

- Анастас Таховски, *Грчки зборови во македонскиот народен говор*. Прилог кон етимолошкиот речник на македонскиот јазик (Скопје: Филозофски факултет, книга 2/1, 1951);
- Мито Аргировски, *Грџизмиџе во македонскиот јазик* (Скопје: ИМЈ „Крсте Мисирков“, Посебни изданија, кн. 29, 1998);
- Оливера Јашар-Настева *Турскиџе лексички елементи во македонскиот јазик* (Скопје: ИМЈ „Крсте Мисирков“, Посебни изданија, кн. 31, 2001);
- Мирјана Алексоска-Чкатроска, *Романизмиџе во македонскиот јазик*. Прилог кон етимолошките истражувања за македонскиот јазик (Скопје, 2010) итн.

Идејата за создавање на еден ваков речник според академик Петар Хр. Илиевски зела голем замав во 70-тите и 80-тите години на XX век, но за жал не се реализирала. Во редот на лингвистите кои со своите трудови помогнале да се соберат голем број етимолошки податоци се и: Б. Конески, П. Илиевски, М. Петрушевски, Д. Томовски, З. Голомб, В. Пјанка, Ф. Мареш, Т. Димитровски, Б. Корубин, Б. Видоески, К. Пеев, Д. Митева, А. Поповски, С. Бојковска, В. Дрвошанов, М. Каранфиловски, Р. Угринова-Скаловска, З. Рибарова, Ѓ. Поп-Атанасов, Т. Стаматоски, О. Иванова, М. Коробар-Белчева, М. Киш, М. Митков, Љ. Станковска, К. Конески, И. Чашуле, М. Миовски, К. Бицевска, С. Поп-Атанасова, Е. Црвенковска, Љ. Спасов, Д. Пандев, С. Велева и др. (се разбира дека списокот не е целосен и исцрпен, па затоа ѝ се извинувам на јавноста за ненамерно направените пропусти при набројувањето на научните работници).

Во последните три децении со објавувањето на голем број речници и атласи (*Речник на македонскиот народен јазик, Речник на ѝрези-мињата кај Македонијте, Речник на лични имиња во македонскиот народен јазик, Толковен речник на македонскиот јазик, Речник на црковнословенскиот јазик од македонска редакција, Речник на ѝрчко-црковнословенски лексички паралели, Македонски дијалектен атлас – ѝролеѓомена, Лингвистички атлас на македонскиот дијалект (сѝоред материјалиите на ОЛА)*) се подготви огромен терен за работа на етимолошки план (во однос на работата на проектот *Етимолошки речник на македонскиот јазик* во овој прв број на списанието *ETYMOLOGICA MACEDONICA* ќе бидат објавени и концепцијата и методологијата за работа на двата етимолошки речника како и прилог со буквата А од *Македонскиот етимолошки речник* чиј автор е Гоце Цветановски).

За етимологијата во македонистиката придонесуваат и трудовите на многумина лингвисти од сите центри во нашата држава, а пред сѝ, од Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ и Истражувачкиот центар за ареална лингвистика „Божидар Видоески“ при МАНУ. Последните 20-ина години во дијалектолошките трудови на Г. Цветановски, В. Лаброска, С. Давкова-Ѓоргиева, Е. Стоевска-Денчова од Одделението за дијалектологија при Институтот, како и во трудовите на акад. М. Марковиќ и неговите помлади соработници од ИЦАЈ при МАНУ се среќаваат многубројни етимолошки податоци, па и детално разгледување на етимолошки проблеми, а истото може да се забележи и во трудовите на колегите од одделенијата за историја и ономастика во Институтот (Л. Макаријоска, К. Трајкова, Н. Андријевска, А. Ѓуркова, Љ. Митревски, В. Миовска, М. Јосифовска, Е. Јачева-Улчар). Се разбира дека е од голема помош и работата на колегите од одделенијата за лексикологија и лексикографија и за современ јазик (С. Велковска, О. Додевска-Михајловска, С. Веновска-Антевска, Л. Тантуровска, Е. Јованова-Грујовска, С. Груевска-Маѝоска, Ф. Стефановска-Ристеска, К. Топлиска-Евроска, С. Петрова-Ѓамбазова, Х. Андоновска), кои во своите трудови даваат изворен материјал за идни етимолошки проучувања.

Несомнен придонес имаат и сите пензионирани научни работници од Институтот, од кои некои, за жал, се и починати, но и од другите центри во државата на кои им искажувам јавна благодарност.

Една од карактеристиките на ова списание е тоа што ќе постои специјална рубрика (барем во догледно време) *Навраќања* каде што ќе бидат преобјавувани прилози од еминентни автори кои оставиле неизбришливи траги во развојот на македонската етимологија, а придонеле и во балканистиката, славистиката и индоевропеистиката.

Списанието веќе има подготвено и посебно Упатство за работа на Редакцискиот одбор кое во целост го пренесуваме и овде.

Врз основа на чл. 1, 2, 3, 4, 5, 6 и 7 од Законот за издавачката дејност („Службен весник на Република Македонија“ бр. 199/14 и 152/15), како и врз основа на чл. 24 од Статутот на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, главниот и одговорен уредник на списанието ETYMOLOGICA MACEDONICA донесе

УПАТСТВО

за начинот и постапката за издавање на списанието ETYMOLOGICA MACEDONICA (во натамошниот текст: Списание) и за усогласување на формата и содржината на материјалите што се објавуваат во Списанието на ЈНУ ИМЈ „Крсте Мисирков“ – Скопје.

Член 1

Со ова Упатство се уредуваат начинот и постапката за издавање на Списанието и се врши усогласување на формата и содржината на материјалите што се објавуваат во Списанието на ЈНУ ИМЈ „Крсте Мисирков“ – Скопје (во натамошниот текст: Институтот).

Член 2

Списанието е научно списание на Институтот.

Член 3

Во Списанието се објавуваат научни трудови од областа на македонската, балканската, словенската и индоевропската етимологија. Во посебни случаи можат да бидат објавени и други лингвистички трудови кои имаат допирна точка со етимологијата и индоевропеистиката воопшто.

Списанието е периодично и се објавува еднаш годишно. Електронската верзија од печатеното издание ќе биде достапна на веб-страницата на Институтот.

Член 4

Издавач е Институтот како правно лице регистрирано за вршење издавачка дејност. Задолжителен примерок од секое издание на Списанието издавачот доставува до НУБ „Св. Климент Охридски“ – Скопје.

Списанието мора да има ИССН (ISSN), што го означува меѓународниот стандарден број за периодични публикации и континуирани извори (International standard serial number) и со кој се идентификува насловот на периодичната публикација, а го доделува НУБ „Св. Климент Охридски“ – Скопје.

Член 5

Списанието ги содржи следниве податоци:

- податоци за издавачот (назив и седиште),
- наслов на Списание,то,
- име и презиме на главниот и одговорен уредник и на други лица во редакцискиот одбор (во натамошниот текст: Редакција),
- назив и седиште на печатницата,
- место на издавање,
- година на изданието, број на периодичната публикација,
- тираж на Списание,то,
- меѓународен стандарден број за Списание,то (ISSN) што се добива од НУБ „Св. Климент Охридски“ – Скопје.

Член 6

Списание,то што го издава Институтот објавува трудови кои се категоризираат како:

- изворен научен труд (содржи необјавени резултати од изворно научно истражување),
- претходно соопштение (содржи нови научни сознанија, кои се претходно презентирани на научни собири),
- прегледен труд (содржи изворен критички приказ на трудови од областа за кое е надлежно ова списание),
- стручен труд (во кој влегуваат рецензиите, приказите и други форми како што се поводи, хроники поврзани со Списание,то и Институтот како издавач).

Научниот дел треба да биде најмалку 50 % од содржината на Списание,то.

Член 7

Списание,то има главен и одговорен уредник (во натамошниот текст: уредник), кој е одговорен за неговата целокупна издавачка продукција.

Уредникот врши избор на трудови за објавување, прибавува и дава стручно мислење за Списание,то и е одговорен за квалитетот на издадената публикација.

Уредникот има заменик, кој во отсуство на уредникот ја организира работата на Списание,то и врши други задачи што му ги доделува уредникот.

Списание,то, освен уредник, заменик на главниот и одговорен уредник, има и секретар, членови на редакциски одбор (Редакција) и технички секретар, со мандат каков што има уредникот.

Уредникот може да назначи и рецензенти, лектори, коректори, преведувачи и други стручни и технички лица кои ќе помагаат при оформувањето на тековниот број на Списание,то.

Списанието може да има и меѓународен (советодавен) одбор, а неговата функција е советодавна, при што неговите членови можат да бидат и рецензенти на трудовите.

Член 8

Постапката за избор на уредник ја утврдува Советот на ИМЈ, при што кандидатот треба да биде од редот на научните советници (редовни професори), да достави програма за работа и да ги предочи целите и задачите во мандатниот период за кој конкурира.

На предлог на уредникот Советот на ИМЈ го бира и Редакцискиот одбор (заменик на главниот и одговорен уредник, секретар на Списанието, технички секретар и членови), како и Советодавниот одбор.

Членовите на Редакцискиот одбор се истакнати научни работници од Институтот, но и од други научни и високообразовни институции од државата и од странство на кои примарен интерес им е етимологијата и индоевропеистиката (и други сродни области).

На уредникот и на Редакцискиот одбор им помага секретарот на Списанието и неговото присуство на состаноците е задолжително. Тој ги води записниците на состаноците и ги испраќа соопштенијата до јавноста.

Во работата помага и технички секретар кој е од редот на асистентите (а во случај да нема таков кадар, тогаш во улога на технички секретар може да биде и научен соработник / доцент). Негова задача е да ги уредува материјалите од технички аспект и да ги извршува обврските што ќе му ги наложи уредникот, заменикот или секретарот. Техничкиот секретар нема право на глас при одлучувањето на Редакцискиот одбор.

Член 9

Уредникот и Редакцискиот одбор ги имаат следниве права и обврски:

- ја утврдуваат содржината на Списанието,
- расправаат за пристигнатите трудови,
- одлучуваат за изборот на рецензенти на одделните статии,
- даваат насоки за конечниот изглед на подготвениот број од Списанието,
- извршуваат и други оперативни задачи поврзани со Списанието.

Член 10

Работата на Редакцискиот одбор се одвива на состаноци кои ги свикува и ги води уредникот. На состаноците задолжително учествуваат секретарот и техничкиот секретар.

Редакцискиот одбор полноправно одлучува доколку на состанокот присуствуваат повеќе од половина членови, а за важечка се смета

одлуката за која се изјасниле најмалку половина од присутните членови и уредникот.

Во определени случаи уредникот може да закаже и состанок кој ќе се одвива преку електронски средства за комуникација.

За работата на состанокот секретарот води записник кој се усвојува на наредниот состанок по претходна согласност на уредникот. По усвојувањето уредникот го потпишува записникот и тогаш се смета за валиден.

Во случај на изделено мислење на член на Редакцискиот одбор, тогаш тоа оди како прилог на соодветниот записник и се смета за дополнителен дел на записникот.

Член 11

Советодавниот (меѓународен) одбор на Списанието го составуваат истакнати научници од земјата и од странство кои дале претходна согласност дека со својот углед и совети ќе помагаат во издигањето на научното реноме на Списанието. Членови на Советодавниот одбор можат да бидат и поранешни членови на Редакцискиот одбор на кои им истекло мандатот или пензионирани научни работници, а кои можат да помогнат во врска со рецензирањето на пристигнатите трудови.

Член 12

Трудовите се пријавуваат според пропозициите што ги утврдува Редакцискиот одбор, а во согласност со Правилникот за издавачка дејност на Институтот.

Авторите на трудовите ја сносат целата одговорност во однос на користење и цитирање на други трудови во морална смисла.

Секој автор е должен да достави писмена изјава за автентичноста на ракописот.

Редакцискиот одбор е должен да го прегледа трудот и доколку открие плагијат, го известува авторот дека трудот е одбиен.

Член 12

Сите трудови се праќаат на најмалку две рецензии, при што авторите не знаат кои се рецензенти на трудот.

Трудовите се категоризираат на предлог на рецензентите според утврдените категории, а конечниот став го има Редакцискиот одбор.

Член 13

Официјален јазик на кој треба да биде напишан трудот е македонски и тогаш е задолжителна лектура на овластен лектор по македонски јазик од Институтот, а апстрактот е на англиски јазик.

Лектура на трудовите и на целото Списание може да направи и член или целиот Редакциски одбор.

Трудот може да биде напишан и на друг словенски јазик, а апстрактот мора да биде на англиски јазик. Авторот ја сноси одговорноста за лектурата и преводот на англиски. Во тој случај апстрактот во Списание то ќе биде на македонски и на англиски јазик.

Трудот може да биде напишан и на англиски јазик, при што авторот е должен да достави апстракт на англиски, а во Списание то ќе биде објавен и на македонски јазик.

Клучните зборови во трудот треба да бидат напишани на македонски и на англиски јазик.

Член 13

Прашањата за авторските права и надоместоци се регулирани во Правилниците на Институтот и во Законот за авторско право и сродни права.

Член 14

За финансиските, договорните и материјалните трошоци, како и за тиражот и дистрибуцијата се грижи издавачот.

Член 15

За сите спорни прашања во врска со Списание то, а кои не се опфатени во ова Упатство надлежен е Советот на Институтот.

Член 16

Упатството стапува на сила од денот на конституирањето на Редакцискиот одбор.

Почитувани, читатели, како што укажавме и претходно, во едно вакво време, во кое постојаните напади кон нашиот идентитет, а пред сè кон македонскиот јазик, стануваат сè позачестени, нам не ни останува ништо друго, освен со научно аргументирани факти да опстоиме пред објективната вистина и вечната правда.

Скопје, 11.5.2023 г.

Одговорен уредник на Списание то
проф. д-р Гоце Цветановски, н. сов.

Елена Јованова-Грујовска

**70 ГОДИНИ ИНСТИТУТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК
„КРСТЕ МИСИРКОВ“ – СКОПЈЕ**

Со особена гордост годинава одбележуваме 70 години од формирањето на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ и 120 години од објавувањето на книгата „За македонските работи“, дело на нашиот патрон.

Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ е основан во март 1953 година, пред 70 години, со задача сестрано да го проучува македонскиот јазик, да ги поттикнува творечките потфати во таа област и да се грижи за усовршување на научните работници во него. Во текот на изминативе години Институтот, како дел од Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, постапно се наметна како врвна научна институција во којашто се работи на големи, фундаментални проекти и се вршат значајни научни истражувања, што резултира со илјадници објавени страници. Оттаму, неговите резултати се следат со внимание и респект од домашната и од светската научна јавност.

Во своето постоење Институтот за македонски јазик израсна во реномиран центар за изучување на македонскиот јазик, а преку трудовите што се појавуваа во минатиот период, во еминентен славистички центар. Кога зборуваме за дејноста на Институтот за македонски јазик, не може а да не споменеме дека тој имал и има плодна соработка со голем број научни и други институции во рамките на државата и надвор од неа. Резултатите од научната дејност на Институтот се вреднувани со највисоките општествени признанија.

Од научната работа на кадарот во Институтот излегоа од печат повеќе колективни дела, меѓу кои: *Речник на македонскиот јазик* (со српскохрватски толкувања); *Толковен речник на македонскиот јазик* (во 6 тома); *Инципијално-синтаксички речник на македонскиот јазик*; *Речник на народната поезија*; *Македонски дијалектен атлас*; *Речник на презимињата кај Македонија*; *Речник на имињата на населените места во Република Македонија*; *Речник на антропонимите во македонскиот народно творештво*; *Врајничко-јолошкиот говор*; *Банскиот говор*; *Индекс на антропонимите во македонскиот јазик*; подновениот *Правопис на македонскиот јазик* (www.pravopis.mk); *Официјалниот дијалектен толковен речник на македонскиот јазик* (www.makedonski.gov.mk); 15. свеска од *Речникот на црковнословенскиот јазик од македонска редакција*, а вториот том (како збирен материјал) деновиве

излегува од печат. Истовремено, продолжува работата на нашите долгорочни проекти, како и на двата најнови: *Лексикаџа на македонската народна проза* и *Етимолошки речник на македонскиот јазик* (прв и единствен кај нас).

Ова е само дел од богатата издавачка дејност на Институтот за македонски јазик која ја сочинуваат трите едидии: *Посебни изданија*, *Сџари џексџови*, *Јазикот наш денешен*. Зачестија зборниците од нашите научни собири и конференции. Децении наназад редовно излегуваат списанијата *Македонски јазик* и *Македонистџика*, а од годинава се подновуваме со списанието *Etymologica Macedonica*. Му посакуваме долговечност и одлични резултати!

Институтот е единствен овластен субјект за заштита на македонскиот јазик и единствена научна институција во која се проучува македонскиот јазик на сите рамништа. Проучувањата се изведуваат во следните области: современ македонски јазик, македонска лексикологија, македонска дијалектологија, македонска ономастика, историја на македонскиот јазик, комуникологија и индоевропеистика. Последниве две области реално почнаа со работа кон крајот на 2022 г. иако подготовките започнаа една година порано.

Подлога за научните истражувања е собраната граѓа во богатите картотеки на Институтот, како дел од нематеријалното културно наследство. Од оваа година материјалите од картотеките ги имаме заштитени во електронска форма.

Институтот се издигна во своевидна и единствена лексикографска школа во земјава. Резултатите се видливи преку колективните и индивидуалните речнички изданија, преку специјализираните конференции, како и преку меѓународната тркалезна маса „За македонската лексикологија и лексикографија“ што се одржа во рамките на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура во Охрид под покровителство на ректорот.

Преку активното партиципирање во работата на Семинарот за македонски јазик, литература и култура во Охрид, имаме соработка со најпознатите светски слависти. Највидните од нив беа гости и имаа предавања во Институтот.

Резултатите од научната работа ги обзнануваме на повеќе начини, вклучително и преку научни собири. Последниве години традиционално одржуваме три конференции годишно:

- Меѓународната научна конференција „Денови на Благоја Корубин“;
- Меѓународната научна конференција во рамките на Отворените денови на Институтот, што годинава се одржува под наслов „Крсте Мисирков и македонскиот јазик – извор на научни истражувања“;

– Научната конференција во рамките на Рациновите средби во Велес, што ја возобновивме пред шест години и како носители ја организираме секој јуни заедно со Советот за македонски јазик и Градот Велес.

– Се јавуваме како коорганизатори и на други научни собири и трибини со сродни научни и високообразовни институции. Ние сме едни од ретките што во услови на светска ковид-пандемија го одржаа континуитетот на традиционалните манифестации со придржување кон сите протоколи.

Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, веќе тринаесет години ја поддржува акредитацијата на постдипломските студии по „Македонистика со комуникологија“ на Институтот за македонски јазик, како своја придружна членка. Со оваа студиска програма се гради кадар кој со својата подготвеност и компетентност може да се вклучува и во други видови студии со сродни студиски програми, особено на УКИМ. Таа овозможува проодност во двата правца за оние студенти што ќе одлучат да го променат или да го видоизменат профилот на втор циклус студии, како и да се запишат на трет циклус студии по „Македонистика“ што Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ ги реализира во соработка со Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ и со Институтот за македонска литература.

Институтот ја имаше честа во 2019 г. прв да го одбележи 5 Мај – Денот на македонскиот јазик. Исто така, традиционално на 21 февруари го одбележуваме Меѓународниот ден на мајчиниот јазик. Во овие денови ја користиме можноста да им овозможиме на наставниците по македонски јазик со своите ученици да се вклучат во чествувањето заедно со нас и да ја посетат Спомен-собата на Мисирков, што со љубов ја одржуваме.

Во овие бурни времиња за македонскиот народ, Институтот беше вклучен на повеќе начини. Особено сме горди на зборникот „Погледи за македонскиот јазик“ што во Институтот за македонски јазик за еден месец го подготвивме, обезбедивме средства, го објавивме и го промовиравме заедно со МАНУ, Советот за македонски јазик при Владата и Филолошкиот факултет „Блаже Конески“. Овој Зборник на 720 страници опфаќа статии од врвни лингвистички имиња од земјава и од странство и претставува научен одговор на провокациите во врска со постоењето на македонскиот јазик. Зад квалитетот на трудовите застапа еминентен меѓународен редакциски одбор.

Работата и резултатите на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ покажуваат дека македонскиот јазик е реалност! Тој е признат, се изучува и се проучува на универзитетите во Европа и во светот. Најголемите светски славистички авторитети го проучуваат развојот на нашиот јазик почнувајќи од старословенскиот, преку македонската

варијанта на црковнословенскиот јазик, преку учебникарите и просветителите, првата кодификација од Крсте Мисирков во 1903 година, конечната кодификација на македонскиот јазик во 1945 година со македонската азбука и правописот, како и современите тенденции на стандардниот македонски јазик.

Научниот кадар на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ веќе седумдесет години сведочи за функционалноста на македонскиот јазик, можностите за ситуациона употреба и за подготвеноста на природно оформениот граматички систем заедно со зборообразувачките, лексичките и семантичките модели да одговорат на сите предизвици на современото живеење.

НАВРАЌАЊА
(објавени статии и прикази)

Петар. Хр. Илиевски

**ЈАЗИЦИТЕ НА ПОЧВАТА НА МАКЕДОНИЈА
ВО АНТИЧКИОТ И РАНОВИЗАНТИСКИОТ ПЕРИОД**

1. Познато е дека целиот Балкански Полуостров, а посебно Македонија, претставува територија на големо етничко и јазично разнообразие од најстаро време. Честите миграции, промени на летни со зимни пасишта и обратно, трговија, мешани бракови и др. ја олеснувале симбиозата меѓу балканското население. Прашање е дали и во која мера имало етничка свест кај античките народи, но факт е дека тие на Балканот зборувале на различни јазици. Потребата од заемно разбирање на народи од различни јазични заедници довела до масовен билингвизам. Според Страбон (VII, 7-8) некои Епирци биле двојазични, а таму живееле еднаесет различни народи.¹ Повеќето од нив граничеле со северозападна Македонија која била со уште посложен етнички состав.² Билингвизмот, често и полилингвизмот на оваа територија довеле до развој на многубројни заеднички особености во балканските јазици (фонетски, морфолошки, зборообразовни, синтаксични и др.), што условило појава на т.н. јазичен сојуз.

Со право се претполага дека јазиците на старите балкански народи (Македонци, Бриги, Пајонци, Тракијци, Илири и др.) биле сè уште во говорна употреба, барем во пониските слоеви на општеството кога во VI и VII век словенските племиња се населиле на овие простори.³ Не е возможно целокупното население на овие народи да било наполно хеленизирано и/или романизирано.

Грчкото влијание било силно и долготрајно на целиот Балкан, а особено во Македонија и тоа, се разбира оставило длабоки траги во сите сфери на културниот живот не само на Балканот, туку и во цела Европа. Од археолошки наоди може да се види дека инфилтрација на грчка култура и цивилизација имало уште во микенско време и во најсеверните

¹ Хаонци, Теспотијци, Касопаи, Амфилохијци, Молоти/си, Атамани, Аитики, Тимфаи, Орести, Парораи, Атинтани.

² Пелазги, Пелагонци, Паионци, Пиеријци, Битиаи, Еордаи, Алмопи, Бриги, Едонци, Епирци, Илири, Тракијци, сп. Ф. Папазоглу, „Етничка структура античке Македоније у светлости новијих ономастичких истраживања“, *Balkanica* (САНУ) VIII, 1977, 65–82. Североисточните соседи на Македонија биле исто така мошне сложени во етнички поглед, сп. долу т. 6 б.

³ Сп. П. Хр. Илиевски, „Лексички реликти од стариот балкански јазичен слој во јужнословенските јазици“, *Реферати на македонските слависти за IX меѓународен славистички конгрес во Киев, Скопје 1983*, стр. 7, бел. 1.

делови на Балканскиот Полуостров.⁴ Со пренесувањето на микенска стока во овие краишта, сосема природно, се пренесувале и грчки зборови. Грчкото влијание продолжило во класичниот и особено во хеленистичкиот период, потоа во текот на целиот среден век, па и до најново време. Во архајскиот период ова влијание на Балканот било ограничено на одделни места, обично во градови покрај брегот на Црно, Јонско и Јадранско Море, како и во грчките колонии покрај поголемите реки (Axios, Auos, Nestos, Struma и др.).

Латинското влијание подоцна проникнало и во внатрешноста од централниот и северниот дел на Балканот, но и тоа било посилено само меѓу аристократските кругови во градовите покрај поважните сообраќајници и во ветеранските римски колонии. Пониските општествени слоеви во градовите и, особено, селското население на старите балкански народи во внатрешноста не можеле да потпаднат под така силно грчко и латинско влијание. Треба сепак да се одбележи дека римската доминација на Балканот укажала значајно влијание и на посреден начин. Пробивајќи сувоземни патишта на подолги релации што се крстосувале во Македонија, римската администрација ги поврзала најоддалечените краишта од запад до исток и од север до југ на Балканот без граници со што придонесла за уште поголемо зближување на балканските народи и јазици.

Јазиците на старите балкански народи (освен грчкиот и латинскиот) денес се наполно исчезнати. Главна причина за тоа лежи во фактот што на овие јазици не е создадена никаква литература, при сè што некои од овие народи (Македонци, Пајонци, Тракијци) се служеле со грчкото писмо. Старите балкански народи не успеале да создадат своја култура по углед на грчко-римската. Во повеќевоковниот заеднички живот со Словените при еднакви економски и политички услови тие биле асимилирани од словенските компактни маси. Како доказ дека словенските маси дошле во директен контакт со старото балканско население, служат поедини, макар и ретки топоними и хидроними, преземени директно од нивните јазици, а не преку посредство на грчкиот и латинскиот.

2. Познато е дека при асимилацијата на еден народ од друг елементи од јазикот на покорениот народ (фонетски, морфо-синтаксички и особено лексички) спонтано проникнуваат во јазикот на победителот. Ваков процес бил неизбежен и во Македонија.

Почетокот на новата ера се карактеризира со големи преселби на разни индоевропски и средноазиски народи. Ниеден од нив, освен Словените, на Балканот не се задржал подолго и не оставил позначајни траги. Словенската преселба, меѓутоа, ја променила етничката карта не

⁴ N. Tasić, "The Problem of Myc. Influence in the Middle Bronze Age Cultures in the South Eastern Part of the Carpathian Basin", *Balkanica* IV, Beograd 1973, 19–38.

само на Балканот, туку и пошироко во Европа. Поради недостиг на автентични писмени извори за етнолингвистичката состојба на Балканот во времето од VII век, тој период од историјата се смета за темен век, како и крајот на II и почетокот на I милениј пред Христа на Медитеранот.

Затоа не е лесно да се установи точно какви се лингвистички интерференции уследиле при повеќевиесовните контакти меѓу словенските и затечените балкански племиња. Старите балкански јазици (освен грчкиот и латинскиот), како што одбележивме, на полно се изгубени во историско време. Тие се многу малку и само фрагментарно познати, и тоа преку грчко и латинско посредство. Единствените остатоци од старите балкански јазици се, главно, имиња на места, лица и извесен број глоси, спомнати периферно од грчки и латински автори, а антропоними и топоними се среќаваат и во грчки и латински натписи. Еден ограничен број лексички реликти е сочувван во современиот македонски и во другите балкански јазици, а некои, особено оние од сточарската терминологија, се распространети и во централна и источна Европа.⁵

3. За *Античкиот македонски* има многубројни сведоштва од класични и покласични извори, но досега не е откриен ни еден текст ниту натпис од овој јазик. По име се спомнува и еден старомакедонски поет, *Αγαθαῖος*, на дворот од кралот Архелај (413-399), сп. *Suidas* (s.v. *Euripídēs* *Εὐριπίδης*), но ништо не е останато од неговите поеми. Старите глосографи сепак сочувале од заборава стотина зборови-апелативи и педесетина особни имиња, означени како македонски.

Најголем број од глосите со нивно значење запишал александрискиот граматичар *Amerias* од македонско потекло во III век пред Хр. Но неговиот спис не е сочуван. Дел од глосите што ги запишал се дојдени во ексцерпти од подоцнежни граматичари и глосографи, како *Ατенеј* (II–III век по Хр.), *Πολυξ* (II век по Хр.), а особено *Χεσιχιј* (V век по Хр.), означени како македонски или од *Amerias*. Кај *Χεσιχιј* вака се обележени 85 зборови.

Од овие зборови, дојдени во преписи од преписи, често со грешки како во основната глоса така и во објаснувањето, познати само во една форма без и најмал текст, не може да се реконструира говорниот јазик на античките Македонци. Близу 150 години старомакедонските глоси се предмет на интензивни лингвистички истражувања, но нивниот оскуден фонд и отсуство на било какви текстови даваат повод за различно толкување, па не е чудно што мислењата на научниците по прашањето за нивната јазична припадност се поделени. Додека едни (како *Müller*, *Meyer*, *Vasmer*, *Meillet*, *Pisani*, *Chantraine* и др.) сметаат дека античките Македонци биле одделен и.-е. народ со посебен јазик, различен од

⁵ Г. П. Клепикова, „Функционирање и генезис терминологиј горного пастушества“, *Славјанско и балканско јазикознание*, М. 1975, 161–201; сп. и З. Голумб, *МЈХ*, 1959, 19–51.

грчкиот; други (како Kretschmer, Hatzidakis, Hofmann, Георгиев и др.)⁶ допуштаат дека Македонците биле и.-е. племе од истата фамилија од која потекнуваат Грците и нивниот јазик бил сроден со грчкиот; трети, најекстремни, тврдат дека античките Македонци биле Грци и нивниот јазик грчки дијалект. Најревносни застапници на третава теза се современи грчки лингвисти и историчари, при сè што класичногрчките автори не ги признавале Македонците за свои сонародници, ги нарекувале варвари и македонската доминација во Грција ја сметале за туѓа власт (сп. Плутарх, *Vita Arati*, 16).

Има современи историчари кои се обидуваат да докажат дека античките Македонци биле од Грците нарекувани *bárbaroi* бидејќи биле на пониско културно ниво, зашто долго време пред персиските војни тие живееле изолирани во планинските предели на Орестија и немале допир со хеленската култура од југот. Но тоа метафорично значење на зборот *bárbaroi* е од подоцнежното време. Всушност тоа е оноματοпејски термин од сферата на јазикот, а не од културата; зборот е познат и во сумерскиот: *barbar*, ст. инд. *babara* и првобитно означува ‘туѓинец’ што зборува неразбирлив јазик. За старите Грци *bárbaroi* биле и Персијанците и Египтјаните, кои во културен поглед не биле пониско од нив.

Обратно, дорските племиња, кои навистина биле на многу ниско културно ниво во споредба со Ахајците и Јонците, никогаш од нив не биле нарекувани *bárbaroi*, а Македонците за нив биле *allóphyloi* ‘туѓ народ’ (сп. Plut., l.c.). На грчки *некултурен* се вели *anēmeros*, а не *bárbaros*.

Долго време беше застапувана тезата дека античките Македонци биле дорско племе, а нивниот јазик – дорски дијалект. Основ за такво сфаќање се бараше во 56 гл. од I кн. на Херодотовата Историја. Таму е раскажана легендата дека племето на Дор, синот на Хелен, потиснат од Кадмејците кои владееле со Теба, било принудено да ја напушти Хистијаотида, јужно од Олимп и да се пресели во Пинд, каде што било наречено *Makednón*, оттаму се доселило во Дриопида, па потоа на Пелопонез и се нарекло *дорско*.

Од зборот *makednós* некои филозофи и историчари го изведуваат името на *Makedonía*, варијанта *Maketía* и го објаснуваат како ‘висока, планинска земја’. Пред повеќе од 100 години А. Fick⁷ претположи дека античките Македонци биле грчко (дорско) племе, кое на пат кон меди-теранот заостанало во централниот дел на Балканскиот Полуостров. Етнонимот *Makedónes* го објасни прво како ‘(луѓе) со висок раст’, а потоа како ‘жители на висок планински терен’, сп. *Maket(t)ía* = ‘висока

⁶ Библиографски податоци в. кај П. Хр. Илиевски, „Местото на античкиот македонски меѓу другите и.-е. јазици“ ЖА 44,1994,73-94.

⁷ А. Fick, „Über die Sprach der Makedoner“, *Oriental und Occident* 2, 718-729, сп. и KZ 22, 1974, 193-235.

земја'. Всушност, зборот *makednós* е *happa* во Од. VII, 106 со значење 'танок, висок, нежен', како епитет за дрвото јасика. Овој збор е со несигурна етимологија⁸ и не се употребува како геоморфолошки епитет.

Тезата за дорското потекло на античките Македонци беше подробно разработена од Р. Кречмер⁹ во неговата теорија за доселувањето на грчките племиња во три сукцесивни бранови (од 2.000–1.200 год.), која беше суверена повеќе од половина век. Но со новите археолошки и лингвистички откритија во педесеттите години од нашиов век нејзините основи беа сериозно разнишани. Археологијата откри јасни траги од техниката и обичаите на новодојдени преселници во Грција околу 2.000 година пред Хр. Тие укажуваат на правец не од север кон југ, како што тврдеа Fick и Кречмер, а од исток (преку Дарданелите) кон југозапад.¹⁰

Лингвистичките аргументи против тезата на Кречмер се уште попоказателни:

а) Ако навистина грчките племиња доаѓале во текот на еден така долг период, необично е како можел да биде јазикот од третиот бран (на Дорците) разбирлив за доселените Грци од првиот бран пред 800 години.

б) Грчкиот содржи позајмени зборови од јазиците на Медитеранот кои одразуваат исти дијалектни црти како и во наследените зборови, што покажува дека тие биле позајмени пред тој да биде поделен на источни и западни дијалекти. А не е таков случајот со античкиот македонски, каде што се тие зборови позајмени со поинакви рефлекси, сп. на пр. *dálankha* кое одговара на грч. *thalassa* 'море'.

в) Да бил грчкиот формиран пред 2.000 год. надвор од Балканскиот Полуостров, досега сигурно ќе се најдеа траги од него и на други места како од келтскиот, готскиот и др. јазици што се настанати на едно место, а подоцна се зборувале на други места.

Всушност грчкиот е образуван на Балканот од јазикот на доселени и.-е. племиња помешан со јазиците на затеченото тогашно балканско население. По дешифрирањето на линеарното Бе писмо во текстовите на микенските плочки од средината на II милениј пред Хр. (XIV-XIII век) се откриени очигледни траги и од дорскиот дијалект, што покажува дека Дорците не дошле подоцна од другите грчки племиња.¹¹

Современата грчка филолошка и историска наука не можеше да ги игнорира овие неоспорни факти и кон крајот на шеесеттите години официјално ја напушти тезата за дорското потекло на античкиот македонски. Во луксузното издание на *Istoria tou Ellinikou Ethnos, Proistoria*

⁸ Сп. Н. Krahe, *Glotta* 17, 1929, 159; E. Risch, *Wortbildung der Homerischen Sprache* 2, 1974, 106 и др.

⁹ Р. Kretschmer, *Einleitung in die Geschichte der griech. Sprache*, Wien 1896.

¹⁰ П. Хр. Илиевски, *Балканолошки лингвистички студиуми*, Скопје 1988, стр. 363 ss. бел. 1 и 3.

¹¹ J. Chadwick, "Who Were the Dorians?", *Parola del Passato* 31, 103–117.

kai Prōtoistoría (Athína 1970, 2, изд. 1980, 356-379) е прецизирано местото каде биле зародени грчките дијалекти, а тоа наводно било во просторот околу планината Грамос и горниот ток на р. Haliakmon (Бистрица) околу 2200-2100 г. пред Хр. Бидејќи просторот каде што според новата теорија се зародил грчкиот етнос е истиот, каде што се развило и македонското племе, кое овде се смета за грчко, прокламираа дека македонскиот јазик содржел особености од сите други грчки дијалекти. Probonas¹² тврди дека „античките Македонци биле Индоевропјани, Протоелини, дека нивниот јазик бил најстар и најконзервативен грчки дијалект којшто воедно фрлал нова светлина и врз најстарата историја на грчкиот етнос“. Грчки лингвисти кон крајот на шеесеттите години започнаа да бараат и „откриваат“ јазични паралели меѓу микенскиот грчки и античкиот македонски. Додека порано се настојуваше да се најдат што повеќе дорски форми, сега тие вложуваат големи напори да ги негираат поранешните предлози и да откријат архаични ајолски и микенски паралели.

Оваа теорија, која претендира на научност, всушност почива на претпоставки непоткрепени со ниеден изворен историски факт. Еден долг период од околу 1.600 години (од 2.200-600) е реконструирана предисторија на античките Македонци врз основа на едно предубедување дека тие не можеле да бидат ништо друго освен Грци.

4. Јазичниот систем на античкиот македонски, како што одбележивме, не може да се реконструира во целост врз основа на оскудните лексички остатоци без флексија. Меѓутоа, има документирани автентички македонски форми кои, очигледно, не можат да се вклопат во фонетскиот систем на грчките дијалекти.

Од компаративната анализа на македонските глоси со соодветни грчки паралели може лесно да се диференцира македонската од грчката фонетика:

Во вокализмот се забележува промена на и.-е. вокал *o*, кој во грчкиот добро се чува, а во античкиот македонски преминува во *a*, сп. *dárylos* ‘дрво, копје’, грч. *dóry*; *ábeis*, *ópheis* ‘змии’ *abroútes* грч. *orphýs*, слов. *обръвъ*, макед. ‘веѓи’.

Исто така, и.-е. дифтонг *ai* во грчкиот е сочуван без промени, а во ант. макед. преминал во монофтонг *a*, сп. **aidh* грч. *aithēr*: макед. *adē* ‘небо’ (овде се забележуваат три фонетски разлики и една семантичка: на местото од грчкиот дифтонг *ai-* во макед. стои монофтонг *a-* на местото од грч. безвучен аспират *-th-*, во макед. стои звучен оклузив *-d-* и на местото од грч. заршок *-ēr*, во македонскиот не се јавува крајниот консонант *-r*. Паѓа в очи и семантичката разлика: во грч. *aithēr* значи

¹² I. K. Probona, I syngeneia Makedonikis kai Mykinaikis dialektou kai i prōtoelliniki katagōgi tōn Makedonōn, Ath. 1973, 58.

‘воздух’, а макед. *adé* е ‘небо’; ова не е единствен ваков пример.). Сп. уште грч. *aíthalos* : макед. *ádalos* ‘саѓи’.

Класичногрчкиот акцент бил музикален и синкопата на вокали таму била сосема ретка појава. Во ант. макед. изгледа акцентот бил динамичен и експираторен, како што може да се заклучи од формите *keblé* за *kebalé* = грч. *kephalé* ‘глава’, лично име *Berníka* = грч. *Pherenike*, и др., со синкопиран ненагласен вокал во средината.

Во консонантизмот има уште повеќе разлики. Крајното *-r* во грч. е стабилно, сп. *aithér*, а во макед. отпаѓа (*adé*). Сигмата во почетна и интервокална позиција во грч. се губи, а во ант. макед. таа се пази и дури се озвучува, сп. *sarissa* ‘долго (македонско) копје’, *idzéla* ‘добра среќа’, сп. илир. *veselia*.

Разликата во третманот на звучните и.-е. аспирати *bh*, *dh*, *gh* е посебно значајна. Во грчкиот тие консонанти се предаваат доследно со безвучни аспирати *ph*, *th*, *kh*, а во античкиот макед. – со звучни неаспирирани оклузивни *b*, *d*, *g*, на пр. *kephalé* : *keb(a)lé*; *thánatos* : *dános* ‘смрт’; *ákherdos* : *agérda* ‘дива круша’ и др. Тоа се без сомнение специфики на посебен јазик, а не на нечиј дијалект. Тоа се гледа и од макед. глоси кои од лексички аспект немаат паралели во грчкиот, а имаат во други и.-е. јазици, сп. на пр.: *góda* ‘внатрешности’, грч. *éntera*, ст. инд. *gudam*, герм. *Kiit* < **geu-*, **gu-*; *idzéla*, поздрав ‘добра среќа’, илир. *veselia*; *pella* ‘камен’, герм. *Pels* од и.-е. **pelsa*, сп. и името на столицата *Pella* = ‘Каменица’.

Претставниците на тезата за грчкото потекло на ант. Македонци во последно време сè повеќе го префрлаат тежиштето на својата аргументација врз македонската ономастика, особено врз антропонимијата. Се нагласува дека во литерарни и епиграфски извори, а во последниве две децении е откриен обилен епиграфски материјал, се среќаваат многубројни грчки лични имиња со кои биле нарекувани антички Македонци.

Навистина, околу 60% од досега познатите околу 400 имиња на антички Македонци се општопознати грчки лични имиња: *Aléxandros*, *Diogénes*, *Eúdamos*, *Krátippos*, *Phíppos* (покрај *Bíppos*) и др. Има и еден број лични имиња што можат да се објаснат со средства од грчкиот, а документирани се само на македонска територија: *Kraténnas*, *Lágos*, *Perdikas* и др.

Оваа појава може лесно да се објасни со грчко културно влијание, кое на македонска почва продирало уште од микенската епоха.¹³ Познато е дека секоја смена на културата или религијата внесува големи промени во антропонимијата на еден народ. Набргу по христијанизацијата во европските и други народи продреле многубројни имиња на светители, најголем број од кои (околу 60%) се грчки, па еврејски, римски и др. При

¹³ E. N. Borza, *In the Shadow of Olympus. The Emergence of Macedon*, Princeton, New Jersey 1992, 63.

исламизацијата промената на имињата била побрза и поцелосна. Во последниве две-три децении, пак, еден бран на модернизација кај нас услови голем број на имиња од помладите генерации да се европеизира, но со промената на имињата не значи дека тие се откажале од својот род и јазик. Од личните имиња не може да се суди со сигурност за етничката припадност на нивните носители.

Забележително е дека паралелно со грчките имиња во античка Македонија се среќаваат во значителен број и такви што не можат да се објаснат со средства од грчкиот, на пр.: *Adaíos, Arrabaíos, Byrgínos, Gygaía* и др.¹⁴ Меѓу имињата што не можат да се објаснат со грчка етимологија, неоспорно, има и такви што им припаѓале на јазиците од други среднобалкански племиња: тракиски (*Bithys, Doules, Kotys*), пајонски (*Lykkeia, Dropion, Patraos*), бригиски (*Gyges, Gouras, Didas, Semele*)¹⁵ и др. Но има и еден број такви имиња кои содржат елементи типични за фонетиката на античкиот македонски, сп. *Berenike : Pheremke*. Освен тоа има еден поголем број имиња како *Byrginos, Gauanas, Dabreas* и др., кои не можат да се објаснат со средства ни од грчкиот, ни од тракискиот, ни од илирскиот. Тие се автентични македонски.

Името *Sabattaras*, кое сигурно не е грчко,¹⁶ е посебно интересно за начинот како проникнувале грчки имиња меѓу античките Македонци. На почесниот декрет од Делфи (Syll. 269) од IV век пред Хр. се вели дека „Делфијците му дале проксенија (посебен статус на гостопримство) на *Makhatas*, син на *Sabattaras*, Македонец од градот *Europos*“.

Показателен е овде фактот што името на таткото е од стариот јазичен слој – македонско, а името на синот – грчко, *Makhatas* ‘Војне’. Такви случаи има и од поновата историја. Во турските пописни дефтери од XV и XVI век, кога се вршела исламизација во некои краишта на Македонија, има примери каде таткото бил со словенско име, а синот со муслиманско: *Демир* син на *Сиџанко*, *Јусуф* син на *Пејџко*, итн.

Треба да се одбележи дека ретки античко-македонски имиња на места се сочувани до денес, на пр. името на градот *Balla* има паралели во современата македонска топонимија, сп. *Бала* во Струшко, *Баланци* (Жупа, Дебарско), како и епитетот *бал/а* за ‘брезо животно’, сп. литав. *bālas* ‘бел’; оронимот *Bora* < **g^uora*, одговара на гора, хидронимот *Olganos* < **wolg-* на влага и др. Од анализата како на глосите така и на личните и месни имиња може да се заклучи дека античкиот макед. е

¹⁴ А. Панев, *Македонска антропонимија до краја IV века пре н.е.* (магист. дисертација) ркп., подробно проучи од просопографски и лингвистички аспект 400 лични имиња на 718 Македонци до IV век пред Хр. и констатира (стр. 276) дека околу стотина од нив не се грчки. Тој број може уште да се зголеми ако се има предвид фактот дека писарите приспособувале туѓи имиња така што тие да им значат нешто на грчки.

¹⁵ Сп. Ф. Папазоглу, о.с. 74–80.

¹⁶ О. Masson, RPhil. 53, 1979, 244–250

индоевропски јазик, различен од грчкиот. Познатиот француски индоевропеист А. Meillet¹⁷ наоѓа дека грчкиот не е поблизок до античкиот македонски отколку до било кој друг и.-е. јазик. Сосема оправдано Ј. Pokorny (JEW, Registar 75) при класирањето на и.-е. јазици македонскиот го става заедно со фригискиот, тракискиот и дакискиот. Р. Chantraine не ги вклучил македонските глоси во својот *Етимолошки речник на грчкиот ј.* (DELG), со што јасно покажува дека не ги смета нив за грчки.¹⁸

Во античко време веројатно имало балкански јазичен сојуз, сличен на современиов. Како член на тој сојуз, античкиот македонски можел да има некои лексички и граматички црти заеднички со другите старобалкански јазици. Во него се забележува силно грчко влијание како резултат на долга и интензивна хеленизација што ја спроведувала македонската династија Аргеади и со тоа народот бил постепено вклучуван во сферата на хеленистичката култура. Но независно од тоа, судејќи по сочувваните глоси и старомакедонските лични имиња и месни имиња, се гледа дека античкиот македонски имал специфични особености на посебен и.-е. јазик. Најтипичните од нив во консонантизмот покажуваат сродност со фригискиот (бригискиот), а не со грчкиот.

5. Се претполага дека античките Македонци како одделен етнос, различен од староседелците и соседите, потекнувале од пелазгиска основа.¹⁹ Следователно и во нивниот јазик имало елементи од пелазгискиот (Pelag-sk-oi? ‘морски народ’). Јужниот дел на Балканскиот Полуостров по зборовите на Херодот (II, 56) се викал Пелазгија (сп. и Тук. I, 3.1).

Во историско време сè уште имало во Тесалија покраина *Пеласгиоџис*, но Пелазгите се спомнуваат и на поширок балкански простор (од Пропонтида до Тиренското Море). Обично се претполага дека Пелазгите биле едно племе. Всушност тоа е поскоро општ и условен назив за повеќе балкански племиња кои образувале постар балкански јазичен сојуз што бил во употреба пред доселувањето на и.-е. племиња од кои се развил грчкиот етнос. Затоа тој јазичен слој е наречен и „пред-грчки“.

Во XIX век се сметало дека овој јазичен слој не бил индоевропски, но со напредокот на лингвистиката во почетокот на XX век јасно е докажано дека бил индоевропски,²⁰ сп. *pyrgos* ‘тврдина’, кое одговара на герм. *Burg* ‘град’ < **bhfgh-*. Во грчкиот тоа би дало **parkhos*, но како збор

¹⁷ А. Meillet, *Aperçu d'une Histoire de la Langue Grecque*, P. 1930.

¹⁸ Сп. и Р. Chantraine, "La langue Macéd. et leur onomastique", BSL 61,157-166

¹⁹ Ф. Папазоглу, *о.с.*, 69.

²⁰ V. Georgiev, *Introduzione alla storia delle lingue indeuropee*, Roma 1966, 107 s; сп. и англиското издание од 1981.

од културата тој бил позајмен од друг и.-е. јазик со консонантизам сличен на германскиот и ерменскиот (**bh* > *p*; **gh* > *g u r* > *ur*).

Од тој стар јазичен слој има останато траги во сите балкански јазици, па и во современиот македонски, сп. *Пурџа*, село во Тетовско, изведено од основата на *pyrgos* ‘Градиште’. Голем број микротопоними во Македонија се образувани од апелативот *карџа*, од кој се изведени топоними и ороними по целиот Балкан од планинскиот масив *Карџаџи* во Романија, па се до малоазиските острови во Медитеранот, сп. *Karpathos* ‘Камено острово’, спомнато кај Хомер, Хесиод, Херодот и во микенските глинени плочки. Овде можат да се споменат топоними и хидроними изведени од основата **apa* ‘вода’, варијанта за *aqua*, пренати на уште поширока и.-е. територија од Индија до Британија и од Скандинавија до Пелопонез. Во Македонија од оваа основа се изведени: *Оџеница* ‘Речица’, Охридско, *Оџаа*, Преспанско, *Оџае*, Кумановско, *Оџила*, Кратовско, идентично се *Apilas*, рекичка кај Платамон, спомната од Плиниј (*Nat. hist.* IV, 34) и многу други.²¹

6. Податоците за другите старобалкански јазици што се зборувале на територијата на Македонија се исто така мошне оскудни:

а) *Бриџискиоџи* (*фриџискиоџи*) бил јазик на едно и.-е. племе кое во II милениум пред Хр. живеело во централна Македонија. Оригиналната форма на етникот била **Bhryges*, која според фонетските закони на античкиот македонски гласела *Bryges*, а во грчкиот *Phryges*. Херодот (IV, 45) ги спомнува како жители при Термајскиот Залив; Страбон (VII, 7–9) – во поречието на Еригон (Црна), а Псеудо-Скимн (434, 437) – покрај Охридското Езеро. По голем број од жителите на ова племе мигрирале преку Дарданелскиот теснец во Мала Азија при големата егејска преселба околу 1100 год. и придонесле за рушењето на хетитската империја. Херодот (VII, 73) раскажува дека „Фригите, наречени од Македонците Бриги, биле европско (балканско) племе, соседи на Македонците, дека се преселиле во Мала Азија и заедно со земјата го промениле и името“. Подоцна од малоазиската Фригија гравитирале кон исток во денешна Ерменија (ерменскиот води потекло од фригискиот). Помали бригиски групи сепак останале на Балканот и контактите со други балкански племиња продолжиле.

Поради блиските контакти со античкиот македонски има извесен број на фригиско-македонски исоглоси; на пр. *bedu* (изговор веројатно *vedu*) < **vedu*, **ved-*, **ud-*, сп. грч. *hydōr* ‘вода’, оттаму и ојконимот *Egecca* < **vedes-sjā* ‘водна’, Воден (сп. Pokorny, IEW, 79).

И.-е. *media aspirata* и во фригискиот се упростени на ист начин како во античкиот македонски: **bh* > *b*, **dh* > *d*, **bh* > *g*: *Bagaïos* • *Dzeüs Phrygïos*, етимолошки поврзан со грч. *phēgós* ‘даб’, н. перс. *bay* ‘бог’, сл. *Bož* ‘удел’, ‘богат’, опоз. ‘убог’, ст. инд. *bhājati* ‘доделува’, *bhaga* ‘Добра

²¹ П. Хр. Илиевски, *о.с.* (бел. 10), 478–492.

среќа?; -*gordum* ‘град’ во сложеници, сп. *Manegordum*, вар. *Manezordum* во Мала Азија, слов. град, ст. инд. *grha* < *gr-dha* ‘куќа’; *daos* ‘волк’, ст. слов. *dav* ‘давати’, гр. *thaûnon*, *therion* ‘диво животно’ и др.

Во врска со определбата каков јазик е фригискиот искажани се противположни мислења: според Kretschmer,²² Jokl²³ и др. фригискиот бил *satem* јазик, сроден со тракискиот, зашто има глоси со палатали: *adzen* = грч. *pōgōn* ‘брада’ < **gen-*; *dzelkia*, слов. ‘зелје’ < **ghlo-* и др.; *Meister*, *Pedersen* и др.²⁴ наоѓаат дека бил *centum*, а О. Hass²⁵ допушта дека зборовите со палатали биле позајмени од тракискиот. Оскудниот јазичен материјал не дава можност за попрецизни карактеристики.

Фригискиот од Мала Азија е релативно подобро познат. Покрај дваесетина глоси и стотина лични и месни имиња, откриени се и 120 фрагментарни натписи, некои од VI век пред Хр., а поголем број од новофригискиот (I–IV век).

Македонско-фригискиот ороним *Orbelos* во јужнословенските јазици е примен како *Беласица* по слухова сличност од слогот *-bel-*.

б) Податоците за *џајонскиоџ* се крајно оскудни. Од него е останата само една сигурна глоса, *toparos* ‘европски бизон’ (див бик), неколку имиња на градови и реки, еден теоним и неколку типични пајонски лични имиња. Од имињата на градовите најрано е документиран *Amydon* (Ил. II, 849; X, 428), подоцна познат како *Abydon* (Страбон, VII, fr. 20), којшто се наоѓал близу до морето, што покажува дека Пајонците отпрвин живееле во долниот ток на Вардар. Херодот (V, 115 с.) спомнува дека живееле во долниот ток на Струма и Места и држеле клучни приоди од југ кон север. Пајонски бил градот *Stoboi* на местото каде што Црна се влива во Вардар. Потиснати од Македонците (Тук. II, 99) тие гравитирале на север кон Брегалничката област. Хомер (//. с.) ги спомнува како сојузници на Тројанците, Страбон на едно место (VII, fr. 11) ги смета за Тројанци, а на друго (VII, fr. 38) – за Фригијци. Повеќето антички автори ги третираат како посебен народ. Плиниј (*Nat. hist.* IV, 10.35) под етнимонот Пајонци вбројува повеќе племиња (Еордаи, Алмопи, Мигдонци и др.).

Настанети меѓу различни балкански племиња (тракиски на исток, дако-мизиски на север, илирски, дардански на запад, македонски и фригиски на југозапад и грчки колонии на југ) Пајонците биле изложени на силно влијание од соседите. Рано потпаднале под грчко културно влијание што се гледа од личните имиња на членовите од нивната кралска династија (*Agis*, *Aristōn*, *Leōn*), но за Грците тие до крај останале

²² О.с. 229; сп. и Н. Hirt, *IF* 2, 1892, 143–149.

²³ N. Jokl, *Reallexicon der Vorgeschichte*, X, 1929, 143.

²⁴ V. Georgiev, *o.c.* 168.

²⁵ О. Hass, "Die phrygische Sprache im Lichte der Glossen und Namen", *Linguistique Balkanique*, 2, 1960, 25–69; – *Die phrygischen Sprachdenkmäler*, Sofia, 1966.

северни *barbaroi*. Поголем број од познатите пајонски лични имиња не можат да се објаснат со грчка етимологија, сп. *Likkeios* (вар. *Lippeios*), *Audoleōn* (хеленизирано во *Autoleōn*), *Drōpiōn*, *Patraos*, можеби и *Lággaros*, *Pigres*, *Mantyes*. Името на нивното божество *Dýalos*, кое одговара на Дионис, исто така не може да се објасни со средства на грчкиот јазик. Сепак има автори (Beloch, Merker)²⁶ кои тврдат дека Пајонците биле Грци и нивниот јазик – грчки дијалект. Најраширено е мислењето дека пајонскиот припаѓал кон илирската група јазици (Kretschmer, Jokl и др.).²⁷ Д. Дечев застапува теза дека Пајонците биле Тракијци,²⁸ а Пајанковски – Фригијци.²⁹

Поради оскудноста на јазичниот материјал, глосите и имињата не можат да се објаснат иако се индоевропски. Името *Doberos* во горниот ток на реката Струмица некаде кај Валандово, би можело да се доведе во врска со ст. слов. *дъбрьъ* > ‘долина’, лит. *dubury̯s* ‘дупка полна со вода’, *dubūs* ‘длабок’, од каде се изведени и словенските топоними во Македонија Д е б а р , Д е б а р ц а и др. Но тоа само на заедничката и.-е. основа на овие имиња, а не на некакво позајмување.

Неспорно има и приспособени пајонски топоними и хидроними во современиов македонски јазик според делумна звукова сличност. Така, ојконимот *Bargala* е пренесен на реката *Браѓаленица*, *Брѓалница*. Од друга страна, пак, хидронимот *Astibos* за таа иста река е пренесен на градот којшто лежи на реката, денешен *Штип*. Името на реката *Strymōn*, веројатно тракиско, е со најмала адаптација сочуван во јужнословенските јазици, каде што има иста појава на епентеза на *t* меѓу *sr* во и.-е. корен **sreč-* ‘тече’, во *Сѝрума*, *Сѝрумица*. Името на пајонскиот град *Vylazora* можело по надворешна сличност да се пренесе на *Велес* (етимолошки поврзан со теонимот *Велес*, *Волос*, словенски бог на добитокот), при сè што античкиот град не се наоѓал на местото од современиов Велес.

в) Тракискиот е претставен со релативно најголем број зборови: 23 глоси, 150 основи изведени од топоними и педесетина – од антропоними. Откриени се и неколку кратки натписи на тракиски, но нивната интерпретација не е сигурна.³⁰ Досега се предложени шест различни скици на тракиска граматика.³¹ Од остатоците, кои можат со извесна сигурност да се определат како тракиски, во современите балкански јазици на прво

²⁶ Лит. в. кај R. Katicic, *Ancient Languages of the Balkans*, 116-120; -"Peonci i njihov jezik", *ŽA27*, 1977, 25-31.

²⁷ Kretschmer, о.с. 246 сс: Библиогр. податоци в. кај Елеонора Петрова, *Пајонскиите ѝлемиња и ѝајонскојто кралсѝво во II и I милениум ѝред н.е.*, Скопје 1991, 66-72.

²⁸ D. Detschew, *Die thrakischen Sprachreste*, Wien 1957.

²⁹ W. Rajankovski, *Balkanica Posnaniensia*, 1984, 48-64.

³⁰ В. Георгиев, *Траките и техният език*, С. 1977, 105с.

³¹ Види П. Хр. Илиевски, горесцитираниот труд (бел. 3), стр. 10.

место може да се спомене зборот *рофја, ровја*, новогрч. *romphaia*, алб. *rrufë, rrëfeja* ‘копје, секавица, молња’, од трак. *rhompháia* ‘сабја’ од **rump-*, лат. *rumpo*, 3 ‘крши, сече’. Тракиското потекло на овој збор е несомнен, сп. Плут. (Aem. Paul. 18), Еуст. (*Comment. andIliadem* VII, 166 и др.), но не може со сигурност да се тврди дали е зборот преземен директно од тракискиот или некој друг палеобалкански јазик, член на стариот балкански јазичен сојуз.

Тракискиот бил *satəm* јазик, близок до балтословенските јазици и не е чудно што има поголем број на словенско-тракиски паралели. Тракиските основи се изведени, главно, од ономастиката: *Bergel-polis* : б р ѓ г њ >; *berzas*, ојконим *Bersamae*: слов. б р ѓ з а, лит. *beržas*; *bruzas*, лично име *Bryzos* ‘Брзак’; *Burt-*, *Burd-apa* и др. ‘брод’ (на река); *Kozas*, лично име од **kog'a* : к о з а; *mar*, *Marica* ‘вода, река, мочуриште, ‘м о р е’; *mēr* ‘голем’ сп. лично име *Pyrumērulas, cū. Vlagu-*м ѓ р њ; *ostas*, ојконим *Ost-aphos* ‘устие’ (на река); *-sura* ‘ток, течење’, сп. с у р у т к а; *Tarpo-dizos* : т р а п; *urdas* ‘в и д р а’, сп. лично име *Urdulis* ‘поток’: у р д а, меко, течно сирење; *ver* ‘извира’; *Zajka* ‘з а ј а к’ и др.³²

г) Од дако-мизискиот има останато извесен број зборови, главно, во врска со сточарскиот живот. Тие наоѓаат полна паралела во романскиот и албанскиот, а некои се сочувани и во јужнословенските јазици, на пр. *бач*, ром. *baci*, алб. *baç* ‘сиренар’; ром. *cătun*, алб. *katund* ‘к а т у н’; буг., макед. ч у к а, ром. *ciucă*, алб. *çuke*; ром. *fluier*, алб. *fljojere*, макед., буг. ф л е ј т а; *strungă*, алб. *shtrungë*, с т р у г а, с т р а г а и др.

д) Од илирскиот се познати голем број имиња на места и лица, но јазичниот материјал означен како илирски, е многу неопределен. Сè што било непознато од оваа област, во минатиот и почетокот на овој век се објаснувало со илирскиот супстрат. А всушност не може со сигурност да се одреди ни дали илирскиот бил *centum* или *satəm* јазик. Има антропоними и топоними особено во северозападниот дел на Далмација, кои откриваат рефлекси на *centum* јазик, сп. *Ves-cleves* кое одговара на ст. инд. *Vasu-śravah* **vesu-kleves* ‘Доброслав’; *Argyuntum, Peucetii* и др., а на југоисток, покрај имиња со рефлекс на *centum*, како *Gentius*, има примери и со елементи на *satəm* јазик: *Asamum*, латинизирано во *Lapida*, денес Л а п а д, ст. инд. *asman* ‘камен’; *Birziminium*, подоцна познат како Подгорица од **bhrgh*, ст. инд. *brhánt* ‘голем, висок’, герм. *Berg*, слов. б р ѓ г њ >; *Ozeriates* од **ag'her-*, рус. о з е р о, ‘езеро’ итн. Има случаи од *centum* јазик да се развие *satəm* (сп. лат. *camera* во француски *chambre* итн.), но такви појави се необични во еден јазик и во едно исто време. Очигледно е дека на територијата што се смета за илirsка имало повеќе различни племиња, наречени со општо име Илири. До таков заклучок дојде и Р. Катичиќ при класификацијата на илирските лични

³² Пак таму стр. 11, со цитираната литература.

имиња во неколку различни групи (сп. Ж. А. 12, 95–120; 255–292; 13–14, 87–97).

Основата *but*, за која се претполага дека е илирска, сп. *butas* со значење куќа, се среќава во неколку топоними на територијата од Македонија: Бытолиа, Битола, Бутел, сп. ст. прус. лично име *Butelin*, *Butele* и др.

Има теза, поддржана од официјалната албанска наука, дека илирскиот го продолжил својот век преку албанскиот, кој според таа теза бил автохтон и претставувал континуитет на илирскиот. Анализата на топоними од територијата што порано ја населувале Илири, а сега Албанци, меѓутоа, открива факти спротивни на тврдењата на оваа теза. Денешната форма на тие имиња во албанскиот е со словенски рефлекс, што значи дека Албанците нив ги презеле од словенското население.

Во Скопската котлина, која во римско време влегувала во состав на античка Дарданија, се сочувани неколку топоними од претсловенско време. Овде ќе одбележиме три од нив: *Таор*, *Багер* и *Моране*.

На Југоисточниот дел од котлината, каде што Вардар влегува во Таорската клисура, се наоѓаат селата *Таор* и *Багер*. Пред околу 100 години англискиот археолог А. Evans го идентификувал селото Таор со античкиот *Taurision* (*Taurēsion*),³³ родното место на имп. Јустинијан I, кое според Прокопиј (*De aedif.* IV, 1.17) се наоѓало близу до тврдината *Bederiana*. Остатоци од градиштето кај Таор можеле да се видат и на површина, а археолозите во последно време наполно ги открија.³⁴

Идентификацијата на *Taurision* со Та(в)ор не среќава лингвистички пречки. По отпаѓањето на завршокот *-ision*, сфатен како суфикс, дифтонгот *ai* се развил во *-аво-*, како *лавор/ловор* од *laurus* или Маврово од *taurus*. Во Таор е отпаднато меѓувокалското *-в-*, кое во средновековните документи фигурира.³⁵ Албанското посредство овде е исклучено, зашто дифтонгот *ai* во албанскиот развива *ā* (долго), сп. на пр. *ār* од лат. *aurum* ‘злато’.

Десетина километри југоисточно од селото Таор, на локалитетот Дрма, убицирана е античката тврдина која може да се идентификува со *Бедериана*, чиј назив се крие во името на селото *Багер*.³⁶

Селото *Морани/е* се наоѓа на околу дваесетина километри југоисточно од Скопје во подножјето на планината Китка. Во средновековни споменици тоа е спомнато под името Тъморане,³⁷ етник изведен од оронимот *Томор*, *Тъморъ*>, *Тморъ*>. *Тмор* е назив на неколку планини и во

³³ П. Хр. Илиевски, МЈ 29, 1988, 19, 24–25.

³⁴ Ив. Микулчиќ, „Уште еднаш за Таурисион и Бедериана“, *Годишен зборник на Филозофскиот факултет*, Ск. 3 (29), 1977, 93–106.

³⁵ П. Хр. Илиевски, МЈ 29, 1988, 19.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*, 23.

Херцеговина, Босна и Далмација. На Галичица кај Охрид има два локалитета под името *Томорос*: еден врв зад Асанџуре, познат и под името *Воден Камен* (+1675 м) и *Црни Камен* над с. Пешчани. Но со ова име се најпознати планинските масиви *Томорос* и *Томорица* во Јужна Албанија. Сите овие имиња претставуваат континуанти од претсловенскиот, по секоја веројатност од илирскиот назив *Tomaros*, посведочен во оваа форма повеќе пати кај античките грчки и латински автори (сп. Страбон, *Georg.* VII, 7.9; IX, 5.11; Плин., *Nat. hist.* IV, 6 и др.). Оронимот е изведен од основата **ѿем-/*ѿом-*, што значи ‘темен, мрачен’.³⁸

Познато е дека краткото и.-е. *a* од претсловенските зборови и имиња во словенскиот се предава со *o*, на пр. *Timacus* со *Тимок*, *apa* со *ој-* во *Ојаја*, *Ојила* и др. и оронимот *Томорос* од илирското *Tomaros* е со нормален словенски рефлекс. Тој рефлекс се гледа и во изведената форма етник-ојконим во Скопската котлина *Тъморане* > *Моране*. Интересно е да се одбележи дека оронимот *Томорос* и *Томорица* се јавува со словенскиот рефлекс *o* од *a*. Во албанскиот добро се чува и.-е. *a*. Чудно е зошто во албанскиот, ако тој потекнувал од илирскиот, не е сочувано првобитното илирско *a* од името на оваа планина. А познато е дека името *Томор(ос)*, *Тъмор* е распространето речиси по цела илирска територија, од Епир до Дубровник. Лингвистичката анализа на илирското име *Tomaros* покажува дека Словените дошле во директен контакт со жителите од чиј јазик го презеле името. Нашите предци веројатно го знаеле и значењето на овој збор. Од неговата основа во македонскиот е образуван глагол *ѿѿомори се*, со значење ‘изгуби се, го голтна темината’.³⁹

Имиња на големи градови и во стара Албанија, на пр. *Skadap*, алб. *Shkodër*, содржат траги од словенска фонетика. Интервокалното *d* отпаѓа во албанските зборови, сп. лат. *padule* ‘шума’, кое во алб. развило *püll*; лат. *medicus*, алб. *tjek* ‘лекар’, грч. *hydōr*, алб. *ujë* ‘вода’ итн., а во *Shkodër* *d* се чува, што укажува на словенско посредство. Тезата за илирскиот континуитет во албанскиот не е основана. Албанскиот е од дакомизиско потекло. Тоа се гледа од фактот што има околу 70 романско-албански изоглоси, доказ дека овие два јазика потекнуваат од заедничка база.

7. Спомнавме дека периодот непосредно по доселувањето на словенските племиња на Балканот се смета за темен век, зашто нема автентични историски податоци за настаните од тоа време. Меѓутоа, резултатите што произлегле од тие настани условиле промени со трајни последици во балканската јазична средина. Во подоцнежни византиски споменици се регистрирани многубројни словенски имиња на места (како *Бисѿрица*, *Белица*, *Горица*, *Ореховица* и др.), пренати по целиот Балкански Полуостров до крајниот југ, па дури и на островите Крит и Додеканезите.

³⁸ Ibidem, 24.

³⁹ Петар Илиевски. *МЈ*, 28–29, 1987–1988, стр. 24–25.

Словенското население што проникнало појужно од Тесалија било рано христијанизирано и постепено хеленизирано. Тој процес не одел секаде со исто темпо; на места имало и отпори. Познато е од византиски извори дека во јужниот дел од Пелопонез две ратоборни словенски племиња (*Милинџи* и *Езеритџи*) цели два века (VII и VIII) биле независни, не ѝ плаќале данок на Византија сè до имп. Никифор (802-811). На планинските превои од Тајгет нивни енклави успеале да се одржат сè до XV век. Најпосле и тие подлегнале на масовна хеленизација, оставајќи зад себе, како и многу други словенски племиња, неизбришливи траги во топонимијата, одбележени во историските споменици, а доскоро и на географските карти на Грција.

Полскиот славист од Чикашкиот универзитет З. Голомб неодамна⁴⁰ анализира 150 словенски имиња на места од Пелопонез, настанати во првите векови по доселувањето на Словените и одбележени во византиски извори како: *Agoriáne* (= Огорјане), *Garánitza* (= Горанџ, сп. Гораноец), *Magóula* (= Могъла), *Glampoúka* (= Гломбока, Длабока), *Mantína* (Монтџна/-џна, Матна) итн. При тоа констатира (стр. 10) дека тие содржат јужнословенски јазични особености, типични за македонските дијалекти и дека „тие можат да бидат третираны како “Old Macedonian”“.⁴¹

Во тој топономастички материјал се среќаваат хибридни словенско-грчки имиња како *Xiropkarutaina* (Аркадија) од грч. *xērós* ‘сув’ и слов. корыта; *Gabrolimni* од слов. габъръ и грч. *límñē* ‘езеро’; *Ziamponéria* од слов. жаба и грч. *neró* ‘вода’ и др. што укажува на една грчко-словенска симбиоза. Во византискиот и говорниот грчки (димотики) се регистрирани околу 300–400 словенски зборови од разни области на животот, како *voebódas* (војвода), *dzákanon* (закон, обичај), *grenta* (греда), *astriákha* (стреха), но најмногу од областа на земјоделието, *kósa*, *gkrindéli* (гредел) и др. Бројот на грцизмите, меѓутоа, што проникнувале во јужнословенските јазици, посебно во македонскиот по устен и книжевен пат, е околу четирипати поголем од словенизмите во грчкиот.

⁴⁰ Z. Gołąb, “The Language of the First Slavs in Greece: VII—VIII Centuries”, Прилози. Одделение за лингвистика и литературна наука, МАНУ, 1989, 5–46.

⁴¹ Називот “Old Macedonian” за најстарата фаза на современиот македонски е диференциран од терминот “Ancient Macedonian” – за античкиот македонски.

Petar Hr. ILIEVSKI

LANGUAGES ON THE TERRITORY OF MACEDONIA
IN THE ANCIENT AND EARLY BYZANTINE PERIOD
(Summary)

1. The whole Balkan Peninsula, and especially Macedonia, represents a territory of great linguistic diversity in which different languages have always been in contact.

2. The ancient Balkan languages, except Greek and Latin, have disappeared in historical times. They are known only from their meagre remains, preserved in Greek and Latin sources.

3. For *ancient Macedonian* there are numerous pieces of evidence in classical and postclassical sources, but no single text has been discovered in this language. Only about a hundred glosses, with different degrees of certainty, are registered by the ancient grammarians. They have been the subject of intensive linguistic investigations for a long time, but their insufficient number and the absence of any text gives reason for different interpretations and opinions by scholars. While some of them have found that the ancient Macedonian was a separate IE language different from Greek, others admit that it might have been close to Greek, and some of them infer that it was a Greek (Doric) dialect.

The thesis that the ancient Macedonians were a Greek Doric tribe is today abandoned by modern Greek scholars. Now they go back further into the past. On the basis of linguistic parallels between Mycenaean Greek and a few glosses, denoted as Macedonian, they discover that Macedonian was the oldest and purest proto-Hellenic dialect. They make great efforts to discover archaic, Aeolian and Mycenaean parallels. In fact, the material is very complicated. Along with examples where some features of the Greek dialects can be recognized, there are glosses which cannot be explained with a Greek etymology.

4. Greek loan words could penetrate into Macedonian by different ways and in various forms. From the adapted Greek loan words, as well as from the inherited IE ones, one can clearly see differences between Macedonian and Greek phonetics: IE vowel *o*, which is perfectly preserved in Greek, in Macedonian passes into *a*: δάρυλλος : δόρυ, ἀβροῦτες : ὄφρυς. IE diphthong *ai* in Greek is kept well, c. **aidh-*, αἰθήρ 'air', but in Maced., is monophthong: ἀδῆ 'sky'.

In the consonantism there are even more differences: the final *-r*, stable in Greek, cf. αἰθήρ, disappears in Maced., cf. ἀδῆ. While the aspirate occlusives in Greek are well preserved, in Maced., they lose aspiration: IE **bh* > Gr. *ph*, Maced. *b*, cf. κεφαλή : κεβ(α)λή, IE **dh* > Gr. *th*, *Maced. *d*: θάνατος : δάνος, IE **gh* > Gr. *kh*, Maced. *k/g*: ἄχερδος : ἀγέρδα.

The strongest proof of the Greekness of the ancient Macedonians is found in their anthroponymy. A great number of personal names are, in fact, Greek: Ἀγαθ-άνωρ, Κλεο-πατρα, Περί-ανδρος, etc. This phenomenon can be explained by the Greek influence which had been exerted in these regions since Mycenaean times. Along with these transparent Greek personal names, there are others which contain elements typical of the phonetics of ancient Maced., e.g.: *Berenikē*, *Bilippos*, for Φερενίκη, Φίλλπος, etc. Besides, there are names which cannot be explained with Greek etymologies, e.g.: *Byrginos*, *Gauanas*, *Dabreas*, *Sabattaras*, etc.

The name *Sabattaras*, which is certainly non-Greek, is quite indicative of the way in which Greek personal names penetrated among the ancient Macedonians. With the honourable decree of the IV century the Delphians gave *proxenia* (friendship), to Μαχάτας, son of *Sabattara*, a Macedonian from Europos. The name of the father is from the old cultural stratum - Macedonian, and that of the son - Greek. Similar cases appear in later times when Islamization was imposed on the Balkan population and in the Turkish census one can quite often read Slavonic names of the fathers, and Arabic of the sons, e.g.: *Demir*, son of *Stanko*, etc.

From an analysis of the Macedonian glosses and non-Greek personal names of some ancient Macedonians one can conclude that the ancient Macedonian was a separate IE language, distinct from Greek. The most typical phonetic features of this language show close familiarity with Phrygian (Brygian).

5. There are pieces of evidence that the *Phrygian (Brygian)* ethnic group in Macedonia was very important. Herodotus (4.45) mentions them on the Thermaic gulf; Strabo (7.7.8) on the river of Erigon, and Pseudo-Scymnus (434, 437) near Lake Lychnitis. The majority of them had migrated to Asia Minor, and some smaller groups, called *Brygians*, were left behind on the Balkans. Along with common Maced.-Phryg. phonetic features, mentioned above, there are also some lexical isoglosses, e.g.: *bedu* < **wedu*, Gr. ὕδωρ, cf. *Edessa*, Slav. *Voden*.

6. a. According to the ancient historical sources (Herodotus, Strabo) the *Pelasgians* were most important among the pre-Greek paleo-Balkan ethnic groups. It has been suggested that they were the main substratum of the ancient Macedonians. But the opinions about them are too contradictory, cf. Vergil (Aen. 8.600): “de his varia est opinio”.

From the paleo-Balkan linguistic stratum there are some lexical relicts in the contemporary Balkan languages, and in Makedonski, e.g.: *bosilek* ‘basil’, *karpa* ‘rock’, *talas* ‘wave’, etc. It seems that the place-name *Pirga*, a village near Tetovo, is related to Pelasgian *pyrgos* ‘fortress’. The hydronyms and place-names: *Openica*, *Opaja*, *Opila* < **apa* (aqua), also belong to the paleo-Balkan stratum.

b. According to Thucydides (2.99) *Paionians* originally lived on the sea shore near the lower Axios, but expelled from there by the Macedonians, they

withdrew to the middle Axios. Very few words survived from Paionian. The name *Doberos*, of a place near contemporary Valandovo, can be connected with Lit. *dubus* ‘deep’; Slav, *дъбрь* ‘valley’, *Дебарџа*, etc.; *Bargala Bragalenica* > *Бреѓалница*; *Astibos* > *Шџџџ*, according to the outward similarities.

c. *Thracian* is represented with a relatively large number of words (23 glosses, 150 stems derived from place-names, and about 50 from anthroponyms). The appellative Maked. *roſja* ‘thunder’, Gr. *romphaia*, Alb. *rrufë*, *rrëfeja* is a lexical Balkanism from Thrac. *rhomphaia* ‘sword’ (cf. Plut., Aem. Paul. 18). There are some Thraco-Slavonic parallels, e.g.: *Berge-(polis)* : *брѣгъ*; *Burd-(apa)* : *брод*, etc., which indicates that the Thracians were assimilated by the South Slavs, provided these examples are not their inherited isoglosses.

d. Some cattle-breeding terms, e.g.: *bač*, *catun*, *čuka*, etc. very likely originate from the Daco-Mysian substratum.

e. More attention is paid to the place-names *Taor* < *Taurision*, *Bader* < *Bederiana*, and especially to *Tъ/Morane* < *Tomor/os*, with numerous parallels on the western part of the Balkan Peninsula, in the region presupposed to have been Illyrian. They appear with Slavonic phonetic adaptation. The oronym *Tomoros* and its derivatives *Tomorica*, *Tmor*, widespread from Epirus to Epidaurus (Dubrovnik), are documented by ancient authors as *Tomaros* (< IE stem **tem-/tom-* ‘dark’), with a normal Slavonic reflex *-o-* from *-a-*. The linguistic analysis of this Illyrian name shows that the Slavs came into direct contact with the population from the language of which they borrowed it. In Makedonski there is a denominative verb *potomori (se)* ‘disappeared (in the darkness)’, which indicates that our ancestors knew its meaning. It is noticeable that in Albanian, where the vowel *a* is very well kept, the name *Tomaros* is accepted with this Slavonic reflex as *Tomoros*.

7. From the analysis of 150 Slavonic place-names in Peloponnesus, documented in early Byzantine sources, Z. Gołąb concluded that they contain archaic linguistic peculiarities, typical of contemporary Macedonian (Makedonski) dialects, and that they can be treated as “Old Macedonian”.

Анастас Ѓ. Таховски

КОНДИР (КРОНДИР)

Зборот кондир често пати се среќава во народната проза и поезија. Се смета како именка од машки род и значи: 1) *rosulum*, плоска; 2) стомна, накитена со цвеќе, служи за канење гости (по Геров).

Бернекер, во Етимолошкиот речник на словенските јазици, s. v. кондѐр го изведува овој збор од грчкиот збор *κάνθαρος* преку лат. *cantharus*. Но и сам додава на крајот: *Doch bleibt das slavische d schwierig*. Како што гледаме од Етимолошкиот Речник на романските јазици од Мајер-Либке s. v. *cantharus*, во италијанскиот јазик гласи тој збор *canter*, во шпанско-португалскиот *santaro*. Јасно дека тука е изведен од *κάνθαρος* преку *cantharus*. Но за словенските јазици такво толкување, како што вели и Бернекер, не може да задоволи поради појавата на консонантот д. Фасмер (Max Vasmer: *Die griechischen Lehnwörter im Serbo-Kroatischen*, Berlin 1944) s. v. кондир го отфрлува тоа толкување и докажува дека зборот кондир, одн. крондир е изведен од византискиот збор *κρυωτήριον* (*κρυωτήριον*) = ст. грчки *ψυκτήρ*, лат. *vas refrigeratorium* (сад за ладење пијалоци). А како доказ му служи појавата на епентетичното р во бугарскиот облик крондир. Но ние имаме и во самиот бугарски јазик и облик кондир. А во останатите словенски јазици не се јавува тоа епентетично р. Така имаме: ст. слов. кондѐръ, српскохрватски кондир и др. Тоа го чини спорно тврдењето на Фасмера. Од друга страна, како што вели и самиот Бернекер, изведувањето од *κάνθαρος*, одн. *cantharus*, доколку се однесува на слов. јазици, спорно е поради појавата на консонантот д. Тоа д може да се објасни со влијанието на уште еден збор со сродно значење во гр. јазик. Тој збор е *κόνδυ* = сад за пиење, бокал. Така би имале контаминација од *κόνδυ* + *κάνθαρος*. Можноста за таква контаминација ја спомнува и Миклошиќ во *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, каде s. v. кондѐръ ги споредува грчките облици *κόνδυς*, *κόνδυ* и латинскиот облик *cantharus* од гр. *κάνθαρος*. А пак облиците со епентетично р (крондир) во македонскиот и бугарскиот јазик, станале веројатно под влијание на визант. збор *κρυω(ν)τήριον*. На тоа нè наведува и нгр. облик *κρυωτήρι* = ст. гр. *ἄμφορεύς* (*la cruche*).

Блаже Конески

ПОБЖЖДА – ПОБОУЖДА

Името на селото Побужје (Скопска Црногорија) го приведува А. М. Селишчев во редот на оние македонски топоними што покажуваат замена *dj > жд¹⁾. Првпат е споменато ова село во грамотата на Константин Тих (1258–1277), дадена на скопскиот манастир св. Георги Горг, како: Побжжда.²⁾ Малку подоцна, во грамотата од Милутина на истиот манастир е запишано како Побоужда (поправо во падеж: оу Побоуждоу, оу Побоуж’ди³⁾, додека во Милутиновата грамота на Хилендарскиот пирг (околу 1308) го среќаваме под форма: Прѣбоужда⁴⁾. Најпосле, во запис од 1501 г. стои, во генитив – „села Побѣждиа“⁵⁾.

Од споредувањето што го прави Селишчев меѓу *Побужје* и *Побуђе* (Сребренички срез) со полското *Budzów* се гледа дека тој овдека мисли на коренот *bid-*. Затоа и смета оти Побжжда во грамотата на Тиха, исто како и зборот прѣстоупи⁷⁾ во неа, – „укажува на у м. ж во јазикот на пишуваџот“.⁶⁾

Но таквото мислење не се оправдува. Не е работата за погрешна употреба на ж м. оу, а токму спротивното – носовката е употребена на право место. Во називот Побжжда треба да гледаме изведеница од коренот *bqd-*, т.е. од едно лично име *Побждъ.

Дека постоеле лични имиња, изведени од коренот *bqd-* со помошта на различни префикси, ни покажува едно место во легендата за св. Димитрија од VII век, во кое се споменува еден кнез на Македонските Словени: тоѝ воѝа Перѣоѝндѝв⁷⁾.

Освен *Побужје*, ми е познато уште едно македонско село што носи име образувано од тој корен. Тоа е *Збѣжди* (*Збажди*, *Збожди*) во Малесија (крај меѓу Струга и Дебар). Името на ова село се изговара на три

¹⁾ А. М. Селишчев, *Говоры области Скопья, Македонски прегледъ*, VII, 1, 1931, с. 45–46; *Истиот: Диалектологическое значение македонской топонимии*, Сб. Милетичъ, 1933, с. 38.

²⁾ Ивановъ, *Български старини изъ Македония*, с. 582.

³⁾ Р. Грујић, *Три хилендарске повеље*, *Зборник за историју Јужне Србије и суседних области*, I, 1936, с. 13.

⁴⁾ С. Новаковић, *Законски споменици*, с. 447.

⁵⁾ Ср. кај Селишчев на цитираните места.

⁶⁾ Селишчев, *Говоры области Скопья*, с. 45.

⁷⁾ Ст. Станојевић и В. Ћоровић, *Одабрани извори за српску историју*, I, 1921, с. 43. Ср. во истиот текст и: *τον αὐτόν Περβεοῦνδον*, *ib.* 44.

начина во оваа област каде што се допираат три различни замени за ж: ъ, а, о⁸). Сè укажува на едно лично име *Събждъ.

По кажаното, сосем јасно станува дека написот Побжжда не може да го поткрепи тврдењето оти во јазикот на пишувачот од грамотата на Тиха ж > у. Во оваа грамота, каде што буквите ж и љ се мешаат, сепак ж се употребува правилно на своето место во географските називи, во кои се среќава: Кржпа, Дџбница, вџ Велбџжи. И сепак не би сме можеле, врз основа на овие примери противпоставени на прѣстоупи⁷, да го тврдиме со полна сигурност и обратното: т.е. дека во јазикот на пишувачот бил некој друг рефлекс на ж, а не у. Не можеме тоа со сигурност да го тврдиме, зашто останува сè уште претпоставката, дали месните називи во грамотата не се прост препис од некој постар акт, какви што во манастирот Георги Горг постоеле (тоа се споменува по почетокот на самата грамота). Подоцна, препишувачот на Милутиновата грамота го заменил ж со оу во сите случаи. Така не само Побоужда, ами и Кроупа, вџ Вельбоужди.

Најважното прашање што по сето ова може да се постави е следното: каков бил изговорот на името *Побужје* во јазикот на населението од Скопска Црна Гора, во времето откако потекнуваат споменатите грамоти – дали со ж (Побжжда) или со оу (Поубужда)? Само врз основа на пишувањето во грамотите не може да се одговори задоволително на ова прашање, баш поради тоа што во тоа пишување има опречност. Еден важен момент може сепак да нè увери дека и во крајот на 13 век ова име се изговарало со у, така како што е запишано во 1501 г., и како што и денеска се вика. Тоа е што говорот на Црногоријата се одликува имено со замената ж > у.

До колку е оваа претпоставка точна, во името *Побоужда* би сме имале еден интересен случај за контаминација на црти карактеристични за две дијалектни средини: ж > у и *dј > жд. Дали сме имале во Северна Македонија говори, за системот на кои бил карактеристичен тој однос? Тешко можеме да судиме за тоа врз основа на единечен пример, исто како што е тешко да се заклучува врз основа на примерите *нокви* и *макеница*, дека постоеле говори со ъ > о, ж > а, покрај *tј > к. Барем последните два збора можат, во целокупноста на сето она што се знае досега за замените на *tј, *dј во македонскиот, да се објаснат најверојатно како резултат на контаминација меѓу зборови првобитно од две јазични средини (маштеница + мукеница = макеница). Но во полза на претпоставката дека можело да има говори, во системот на кои ж > у покрај *tј > шт, *dј > жд, можат да се приведат некои факти. Топографски називи со *шии*, *жс* се наоѓаат во Призренско, споменати веќе во 14 век во

⁸) Б. Конески, Два прилога кон историјата на македонскиот јазик, Годишен зборник на Филозофскиот факултет – Скопје, кн. 2, с. 305.

грамотата од Душана на манастирот св. Архангел во Призрен: *Небре-
џошиџе, Гражденик, Ображда* и др. Во овој говор меѓутоа ж > у; ср. и
месниот назив: Тупец⁹⁾). На таква состојба укажува можеби и Побужда за
говорот на Скопската Црногорија во постаро време.

Во секој случај ваквите примери сведочат за една жива испрепле-
теност на дијалектните црти во Северна Македонија. Од тоа треба да се
излегува како од основно и кога станува збор за ширењето на фонемите
ќ, ѓ (од *tj, *dj) во македонските говори. Ништо погрешно не може да
има од тоа да се претставува тој процес како настанат во резултат на
влијанието на „српскиот јазик, како јазик на владеачка средина“¹⁰⁾. Во
сликата што ја дава за тоа Селишчев, земајќи го и влијанието на српската
администрација, и на црковните и книжевните луѓе, токму тоа, најваж-
ното е испуштено од предвид: тој жив секидневен контакт меѓу народ-
ните говори. Сосем јасно дека по никаков административен пат не
можеле во македонските говори да настанат зборовите: *маќеница, ноќви*
или *џаќи*. Исто така, како чиста предрасуда треба да се отфрли гледиште-
то дека зборовите со *ќ, ѓ* проникнуваат во македонските говори допрва
со ширењето на српската држава на југ од крајот на 13 век. Верно е дека
со тоа овој процес можел да биде подзасилен. Но да се прима тоа како
точно, значи да се откажува она заемно влијание меѓу македонските и
српските говори, и онаа испреплетеност на нивните црти, што секако
води свој почеток далеку пред 14 век. Населението јужно и северно од
Шар не било пред тоа разделено со некаква непреодна граница: од
историјата е познато дека тоа заеднички учествувало дури во две воста-
нија против Византија – во 11 век – под водство на Делјана и Бодина.

⁹⁾ Селишчев, Диалектологическое значение македонской топонимии, с. 40.

¹⁰⁾ *ib.*, с. 32.

Михаил Д. Петрушевски

РЕШПЕЛ

Во зборникот на народните песни од Браќа Миладинови забележена е под бр. 50 (на стр. 56–57) една песна со заглавие „Решпелъ Георгиа“. Песната започнува вака:

Кинисалъ ми Решпелъ Георгиа
Шчо ми наполналъ до три гемии,
Пжрва со восокъ, втора со темянь ...
И ми кинисалъ по цжрно море.
Кяръ да ми кяритъ на свѣта Гора ...

Во песната којашто има сè на сè 19 стихови уште на две места се споменува „Решпелъ Георгиа“ (ст. 11: „Бога помоли Решпелъ Георгиа“ и ст. 18: Решпелъ Георгиа кяръ не ми кярил, Тукъ ми и аризалъ на свѣта Гора.“), т.е. вкупно три пати. Сите три пати зборот Решпел е напишан со голема буква од каде што се гледа дека е разбран како прекар.

Нас нè интересира што означува тој прекар и која е неговата првобитна форма и значење. Од материјалот за нашиот речник колку што е досега среден не можев да утврдам дали уште негде е забележан овој прекар одн. збор, така да гореспоменатата песна си останува засега како единствен извор за него.

Од самата песна, од содржината нејзина, не може да се види што значи прекарот Решпел, што е и сосема природно, оти за имињата и прекарите ретко може од контекстот да се види и да се погоди нивното првобитно значење и етимологија, поради самиот факт што еден збор што ќе стане прекар или име, го губи своето етимолошко значење и својата врска со оној збор или корен од којшто е произлезен.

За да се види колку е понекојпат тешко да се погоди значењето и етимологијата на некое име и, специјално прекар, ќе цитирам од мојата пракса два примера кои ми се мене сосема јасни оти сум бил сведок кога тие настанувале, но кои за мнозина можеа да останат нејасни и необјасниви поради тоа што секој не може да ја знае причината како тие настанале.

Во Битола има улица и претпријатија со име Ќиро Дандаро во чест на истоимениот народен борец, загинав како партизан во НО војна. Презимето Дандаро е во сушност прекар. Малцина знаат што навистина значи овој прекар. Само оние што порастеа уште од деца со Ќ. Дандаро може

да им е познат прекарот што означува. Ќ. Дандаро како дете имаше мал недостаток во говорот и не можеше да ги изговара африкатите ч и ц чисто, но ги изговараше како д и т, така зборот „дандар“ го изговараше „дандар“ и баш по овој збор и го доби прекарот Дандаро.

И другиот случај е од истото место и од истата област со оглед на потеклото. Еден мој соученик беше воглавно познат по својот прекар Тутле и сите го викавме вака а не по име, така што некои од нас тешко можат да се сетат како се презиваше Тутле по име и презиме. Колку што јас можам да се сетам, неговото име и презиме беше Јован Јовановиќ и тој како офицер авијатичар на бившата југословенска војска загина во една авионска несреќа. Тешко би погодил човек што не го познавал Тутлета од детинство што означува и како го добил прекарот Тутле. И овој имаше говорен недостаток во изговорот на спирантите и на р, така што еден ден на школа кога го изговори српскиот збор сутра како тутља, ова стана причина да го наречат другарите негови Тутле и ова му остана како прекар сè додека беше жив, а денес неговите живи другари, кога го споменуваат, говорат за Тутле без да знаат сите дека овој збор е српскиот збор сутра изговорен криво.

И двата примера беа земени од една област, од еден од многубројните начини како настануваат прекарите, и то од најтемната. Но прекарите најчесто се даваат по местото од каде е некој дојден во новата средина, како на пр. Крчоски, Мисирков, Тиквешански, Лавчанец, Бошњак, Битолјану итн. или по занаетот одн. службата што ја врши како Кујунџиев, Курчија, Ковач, Икономов, Протугер, или по некој недостаток одн. телесен белег, како Кривашија, Келешо, Косето итн. итн.

Од која област е Решпел и што значи? Рековме дека горната форма не можевме да ја пронајдеме во материјалот на нашиот речник, а овој збор одн. прекар не можевме да го најдеме кај Н. Геров и Младенов. Но ако не е позната формата Решпел од другаде, позната е форма со метатеза – лешпер. Оваа форма е позната и како прекар. Во Битола имаше пред војната еден свирец на лаута со прекар Лешперо, инаку одличен мајстор во својот занает. Ретко да го познаваше некој по име, но сите знаеа за Лешперо, како што го вика и неговиот колега свирец на кемане Сламаро по прекар одн. презиме, а не на име.

Како настанал прекарот Лешперо, не ми е познато, но познат е и од Битола и од други места во Западна Македонија вулгарен и ругателен збор лешпер кој има воглавно презрително значење. Може да се употреби, но поретко, и во формата лешперка за женскиот род. Зборот е денеска останат во областа на вулгарниот, тривијалниот јазик.

Од истата област, но со малу поинакво значење е и зборот ’рчпал. Мене ми се чини оти по потекло и овој збор не може да се оддели од горните две варијанти и дека е само трета варијанта на еден и ист збор, денес веќе вон употреба кај нашиот народ.

Формите решпел и лешпер (пак и подалечната 'рчпал) стојат една спрема друга како и некои други метатези од македонскиот јазик, како што се рало и ларо, колар(о) и колир, леворвер и револвер, килер (келар) и керал итн., но тие можат да бидат и форми со дисимилаторна измена на р-р во р-л или л-р, како што е Пелистер од Перистер или Курделец од Курдерес (едно поточе во Битола), значи од една форма *решпер или *речпер (поради 'рчпал). И навистина, ако го земеме турскиот речник од Samy-bey Frascbery¹), под зборот *tendjber* го најдуваме оној збор од каде произлегоа сите наши варијанти.

Зборот е дојден во турскиот од персискиот јазик и значи работник, а како турски збор тој се изговара речпер²) и има значење „наемен работник, аргат, надничар“. Ако погледаме сега во речникот на Геров под ренчеперъ, ќе го прочитаме следното: „Т. Ренчеперъ, работникъ, что работи тяжкы работы, хамалскж работж: чернорабочій“. А кај Младенов е даден во формата ренчуперинъ со значење „черноработникъ“.

Зборот е познат и од источна Македонија во формата лешпѐр, но само кај постарите луѓе, со значење „специјалист, мајстор за вршење некоја работа“ („не го испраќ'ај овај човек, туку онај, оти е лешпѐр за таа работа“), форма и значење проверени од Т. Ефремов кај Панче Гурков, родом од Штип. Интересантно е дека ова значење е сосема блиско до персискиот оригинал (gaengbaer „Handwerker, Mechaniker“).

Сега ни е зборот наполно јасен по значење, а и формите ни се сосема разбирливи: Решпел е добиено од речпер одн. решпер со прогресивна дисимилација на р-р во р-л, а лешпер со регресивна дисимилација на р-р во л-р – јазична особина, многу честа во разни јазици, нарочно кај зборови добиени отстрана, кај алоглотски елементи.

Зборот е дојден во македонскиот јазик во епохата на отоманскиот феудализам, и заедно со појавата на капитализмот тој почна да се губи. Затоа можеше да придонесе и фактот што постоеја во нашиот јазик и други зборови за означување на разни видови тешка, евтино платена работа и работна рака, како што е на пр. зборот аргат (од грчкото ΕΡΓΑΤΗΣ). Денес е зборот речиси наполно изгубен од живиот говор, и само уште старата генерација знае за него во неговото првобитно значење, а во еден дел од нашата земја тој остана како презрителен збор во тривијалниот и вулгарниот јазик. Презривото, ругателното значење на зборот лешпер во вулгарниот јазик произлезе од бедната положба и тешкиот живот на наемните, мануелните работници во класното друштво на бившата Отоманска Империја, во која речперликот стоеше на најниската социјално-економска степенница. Се разбира дека во класното друштво за повисоките сталежи и редови се смета како увреда да се сравнуваат со пониските, а за псување и ругање да се наречуваат со еден

¹) Dictionnaire Français – Turc

²) Во горниот речник под зборот *tendjber* читаме: „Ourvier, m.; journalier, m.

термин кој означува понизок сталеж или ред. Така со настанати презривите и ругателни значења и на зборовите аргат и (х)орјат, или овчар, гојдар (= говедар), опинчар и сл.

Да се вратиме на нашиот Решпел Георгија. Во споменатата песна прекарот Решпел го нема своето првобитно значење и може да покажува само дека речениот „Георгија“ или некои од неговите постари (татко или дедо одн. предедо) некогаш бил решпел (т.е. речпер). Самиот тој пак во песната ни е претставен како богат човек, трговец и извозник на стока, кој може да товари три „гемии“. Но ова значење „трговец“ го има зборот *reshper* во албанскиот јазик (Leotti, Albanese parlato s. v.)³

³) Дополнително утврдив дека зборот Решпел го забележил и А. Дјувернуа во својот речник на две места: првиот пат без значење, со прашалник, со спомнатиот цитат од Браќа Миладинови и со обид да се поврзе со тур. *geşoul* s. a. *Envoüé, arôte, rgrphète*“, вториот пат во „Дополненијата“ е изваден „от албан. *geşper*, трговец“.

Душан Томовски

ЕТИМОЛОШКИ МИСЦЕЛИ

1. ВАРИЈАЦИИ НА И. - Е. КОРЕНИ

Уште Де Сосир¹ даде шема на и.-е. корен во вид на СеС-, во која С е консонант или сонант. Меѓу сонантите тој ги вбројуваше и т.н. сонантни коефициенти, кои се присутни во долгите вокали. Тој одреди два такви сонантни коефициенти. А и Q, кои се препознаваат само по тоа што од вокалот *e* создаваат долго \bar{o} и долго \bar{a} . Значи, еден и.-е. корен како $d\bar{o}^2$ (дава), всушност претставува *deQ-*, а еден корен како $st\bar{a}^3$, всушност е *steA-* во кои А и Q се сонантни коефициенти исто како сонантите *j, c, m, g, l*, со што и овие корени се вклопуваат во горната шема. Со овие свои поставки Де Сосир го отвори патот кон ларингалната теорија⁴.

Редица индоевропеисти потоа ја доразвија оваа идеја на Де Сосир, меѓу кои секако видно место зазема Бенвенист⁵, кој покажа дека и.-е. корен можел да се јавува во две состојби или со две теми како што ги наречува тој: СеС-С- и СС-С-, одн. нормална степен на коренот и нулта степен на продолжувањето (I. тема) и нулта степен на коренот и нормална степен на продолжувањето (II. тема). Кон овие две теми може да се додаде и еден инваријабилен суфикс К така што и.-е. корен може да се јавува уште и во вид на СеС-С-К- или СС-С-К-. На пример, од и.е. корен $\hat{k}e$ -I⁶ со значење „крие“ се добива немскиот збор *hehlen* (крие), ст.-в.-нем. *helan* (исто значење). Зеболд⁷ ја допушта можноста од овој корен да потекнува и немскиот глагол *helfen* (помага), одн. „заштити со криење“. Ако се прифати ова изведување, тогаш коренот гласи $\hat{k}el$ -b-, одн. тоа е I. тема на коренот (шема СеС-С-). Од овој корен потекнува и готскиот глагол *hlifan* (краде), гр. $\kappa\acute{\lambda}\epsilon\pi\tau\omega$ (краде) одн. „прикрива“, чиј корен е $\hat{k}l$ -ep- а тоа е II. тема на коренот (шема СС-еС-), која за грчкиот

¹ de Saussure, F., *Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes*, стр. 138.

² Pokorny, J., *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, 1, стр. 223.

³ Истиот, цит. д., стр. 1004.

⁴ Lindemann, O. Fr., *Einführung in die Laryngaltheorie*, стр. 18.

⁵ Benveniste, E., *Origines de la formation des noms en indo-européen*, стр. 147 и след.

⁶ Pokorny, J., цит. д., стр. 553.

⁷ Seebold, E., *Vergleichendes und Etymologisches Wörterbuch der germanischen starken Verben*, стр. 255.

збор има уште и инваријабилен суфикс -t (шема СС-еС-К-). Или: и.е. корен (s)ker-⁸ со значење „сече“, од кој потекнува немскиот збор *scheren* (стриже), но и *Scherbe* (парче исечено стакло), одн. I. тема (s)ker-p- и *schroten* (сече) од II. тема (s)kr-eu-t-, каде што (s)kr- е нулта степен на коренот, -eu- продолжување во нормална степен, а t е инваријабилен суфикс.

На крај, коренот може да се јави со нулта степен и во двата свои дела, во вид на ССС-, на пример $\text{цlq}^u\text{-o-s}$ = мак. волк, веројатно е ваква нулта степен од некој корен цel-q^u , кој е I. тема од коренот цel^9 со значење „кине“, „раскинува“, „пљачкосува“, „ранува“, бидејќи и.-е. збор $\text{цlq}^u\text{-o-s}$ треба да се сфати како *nomen agentis* со првобитно значење „распорувач“¹⁰, во кој о е тематски вокал, а -s е падежна наставка за номинатив синг.

Откупшчиков¹¹ укажа на уште една особина на и.-е. корен: крајниот сонант од и.-е. корен може да варира и да биде полувокал, назал или ликвид, одн. и.-е. корен се јавува во вид на СеN-, каде што С е консонант или сонант, а N е i, u, m, n, r, l, без при тоа значењето на коренот битно да се менува. Така, Откупшчиков ги наведува корените (s)keN- и steN- со своите варијации, од првиот (s)kei-, (s)keu-, (s)kem-, (s)ken-, (s)ker-, (s)kel-, од вториот: stei-, steu-, stem-, sten, ster-, stel-. Значењето на првиот корен (s)keN- е „удира“, „расцепува“ и сите варијанти на коренот содржат во себе вакви или слични значења, додека коренот steN- со своите варијанти значи „стои“, „става“, „мирува“, „стабилно е“. Ке дадеме примери од германските јазици¹²: од (s)kei-, одн. *skoi-t*-нем. *scheiden* (разделува); од (s)keu-, одн. *skou-r*-гот. *skaúto* (лопата); од (s)kem- одн. *skom-*, ст.-в- нем. *scamm* (краток); од (s)ken-d- нем. *schinden* (дере); од (s)kel- нем. *schellen* (лупи), од (s)ker- нем. *scheren* (стриже).

Слично е со коренот steN-¹³: од stei- ст.-исл. *stî-fr* (неподвижен), гот. *steigan* (се качува), нем. *steigen* (исто значење)¹⁴; од steu- ст.-в.-нем. *stiura* (данок), нем. *Steuer, stiuri* (силен); од sten- ст.-исл. *sin-nr* (силен); од stem- ст.-в.-нем. *stem-men* (осилува); од stel- нем. *Stel-le* (место); од ster-, нем. *sterben* (умира).

⁸ Pokorny, J., *пит. д.*, стр. 938.

⁹ Истиот, *цит. п.*, стр. 1144.

¹⁰ Specht, Fr., *Der Ursprung der Indogermanischen Deklination*, стр. 7, 104.

¹¹ Откупшчиков, В. Ю., *Из истории индо-европейского словообразования*, стр. 164 и след.

¹² Примерите што ги дава Откупшчиков за овие корени се од литванскиот јазик.

¹³ Примерите за овие корени се од Откупшчиков, *цит. д.*, стр. 180–185.

¹⁴ Овој пример не одговара сосем на значењето на коренот. Подобрo е за оваа варијанта на коренот да се земе нем. *stiften* (засновува, утемелува) од нултата степен на коренот *stei-> sti-p-t-* (сп. Pokorny, *цит. д.*, стр. 1016).

Кон варијациите на овие два корени што ги наведува Откупшчиков ќе ги наведеме уште и варијациите на коренот *bheN-*, иако тие не се потполни: од *bhei-*, одн. *bhoi-* гр. φοῖβος (чист)¹⁵; од *bheu-*, одн. *bhou-* гот. *us-baugjan*¹⁶ (чисти, мете); од *bher-*, одн. од II. тема *bhr-ei-* англ. *bright*¹⁷ (светол); од I. тема: гот. *bairhts*¹⁸ (светол), ст.-англ. *beorht* (исто значење); од самиот корен *bher-* нем. *Vär*¹⁹ (мечка, одн. животно со светло кафеава боја); од *bhel-* макед. бел, од II. тема *bhl-ed-* мак. блед, од *bhl-oi-g-* нем. *bleich* (блед)²⁰. Меѓутоа, кон сонантите што ги набројавме и ги обележивме со општ знак N, секако може да се вбројат и ларингалите. На пример, и.-е. корен *stā-* < *steH-* (H е ларингал, в. горе) и од него потекнува ст.-в.-нем. *stā-n* (стои); *bhā-* е всушност *bheH-* и претставува уште една варијанта од коренот *bheN-*. Од овој корен потекнува немскиот збор *bohnen* (полира, одн. прави блескав)²¹, одн. од *bhel-n-*.

Од овие корени во македонски потекнуваат следниве зборови:

1. од групата корени (s)keN-: од (s)kei- одн. kei-p, *чий* (потсечен), *шiiийе* од skei-p-; од (s)keu- одн. kou- *кова*; од (s)ken- одн. kop-s – *каса* (ст.-сл. кжс-а-тъ), од ken-d-t ст.-сл. *часть* (дел); од (s)kel-, одн. kol- – *коле*, од I. тема kol-k- – *колка*, одн. удира (раната колка), од II. тема kl-ou-k- *клука* (одн. удира со клунот), пак од I. тема kol-ц- *колве* (исто значење): од (s)ker-, одн. кѣр- *црѣи*, од кѣ-ер- – *цреј*; од (s)keH-, одн. keH-г-р- *карѣа* (одн. отсечен дел од планината), слично од (s)keH-1- – *скала* (одн. карпа).

2. Од групата корени steN-: од stei- одн. од I. тема stei-gh- – *стигне*²²; I. тема од нултата степен sti-bh-, со наставката -lo – *стебло*, ст.-сл. *стъбло*; од stel-²³ – *постела*; од ster-²⁴ (про)стор; од steH- (H е ларингал) со различни продолжувања во македонскиот се добиваат редица зборови: од steH-ц- – *стави*; од steH-n- – *сѣан*; од steH-m *шѣама* (апсолутна тишина) (оваа етимологија, меѓутоа не е сигурна); steH- i- *сѣои*.

3. Од групата корени bheN-: од bhel- – *бел*; од II. тема bhl-ed- – *блед*; од bher- одн. од II. тема bhr-eġ- или bhr-eH- *бреза*, (одн. дрво со бела кора); од bhr-ed-t- – *бресѣ* одн. дрво со слично обележје како и брезата.

¹⁵ Рокорну, цит. д., стр. 118.

¹⁶ Истиот, цит. д., стр. 152.

¹⁷ Истиот, цит. д., стр. 139.

¹⁸ Истиот, цит. д., стр. 139, 140.

¹⁹ Истиот, цит. д., стр. 136.

²⁰ Истиот, цит. д., стр. 156.

²¹ Истиот, цит. л., стр. 104.

²² Оваа етимологија е според Откупшчиков, цит. д., стр. 180, но поради семантичната оддалеченост, таа е неубедлива (в. заб. 14).

²³ Рокорну, Ј., цит. д., стр. 1019.

²⁴ Истиот, цит. д., стр. 1030.

И двата овие корени може да бидат од I. тема *bher-ǵ-*, *bher-d-t-* прасловенски **berza*, **berst*, па со словенска метатеза *бреза*, *бресѝ*.

Врз основа на оваа можност за варирање на крајот на коренот, би можело немскиот збор *hehlen* (крие) да се доведе во врска со македонскиот збор *крие* од еден корен *keN-* при што немскиот збор би потекнал од *kel-* (ст.-в.-нем. *helan* = крие), а македонскиот од *kt-eN-u-*, (II. тема), одн. од нултата степен на двата дела на коренот *kt-ǵu-> ktū-* (сп. ст.-сл. *крыти*)²⁵. Меѓутоа за едно вакво изведување постои пречка. Германскиот збор потекнува од коренот *kel-*, со палатално *k̂*, кое во сатем јазиците, каде што спаѓаат и словенските, дава *s*. Од коренот *kel-* потекнува ст.-инд. збор *śarāna-* (штит). Со кој македонски збор, во тој случај може да се поврзе немскиот збор *hehlen*? Од и.-е. корен *keN-*, се добиваат варијантите *kel-* и *ker-*, па од првиот корен потекнува немскиот збор *hehlen*, а вториот во прасловенски би дал *ser-*, нулта степен *sr-*, со интрузивно *t* – *str-*, II. тема на коренот *str-oi-s-* македонски *сѝреа*. И така, како што *крие* е поврзано со *кров*²⁶, така *сѝреа* е поврзано со германскиот збор *hehlen* (крие). Од своја страна немскиот збор *hehlen* е поврзан со *Helm* (шлем), *Hülse* (лушпа, обвивка). Меѓутоа, освен оваа етимологија за *сѝреа* постои и друга. Тоа е да се тргне од коренот *ster-*²⁷ со значење „протега“, „простира“. Всушност ова е варијанта на коренот *steN-* и ја содржи во себе идејата на нешто што постои, мирува, стои, па оттука и се простира (в. погоре). Со оглед на тоа дека и двете овие етимологии се можни претпочитањето на едната или другата ќе зависи од семантичниот набој на зборот *стреа*: ќе се сфати ли тој како нешто што заштитува, во тој случај од *ker-*, или како нешто што се протега, во тој случај од *ster-*.

2. ИНДОЕВРОПСКИ ДИЈАЛЕКТИ

Општо позната е поделбата на и.-е. јазик на два дијалекта: сатем и кентум, според рефлексите на палаталните консонанти *k̂* и *ǵ*: тие се *k* и *g* во кентум, а *s* и *z* во сатем јазиците. На пример, лат. *octo* - ст.-сл. *осмъ*, лат. *decem* ст.-сл. *десѡтъ*, лат. *granum* ст.-сл. *зърно*, итн.

Некои индоевропеисти (Фурке²⁸, Фаулер²⁹) сметаат дека и.-е. имал два дијалекти, но според поинакви критериуми: тие се разликувале по тоа што на *bh* на едниот одговарал *ph* во другиот. Така, Фаулер смета дека „освен глаголските паралели со *kentum* : *satəm*, би било подобро и

²⁵ Истиот, цит. д., стр. 616.

²⁶ Истиот, н.и.м.

²⁷ Истиот, цит. д., стр. 1029.

²⁸ *Les mutations consonantiques du germanique. Essai de position des problèmes*, стр. 111, 33, 50, 71, 86.

²⁹ Fowler, M., *Indo-European [bh], English /v/*, стр. 324. - Истиот, цит. д., заб. 10. на стр. 324.

дескриптивно поточно двете дијалектални области да се наречуваат *ther* и *pher*³⁰.

Бенет³¹ од своја страна смета дека и.-е. имал р- и q-дијалекти, на пример, лат. *lupus* < џр-о-s, но ст.-сл. влзкз > џлq^u-о-s. Со оглед на тоа дека латинскиот сепак е q-дијалект, Бенет смета дека зборот *lupus* (волк) во латинскиот е заемка од сабинскиот кој е р-дијалект.³²

Меѓудијалектални заемки постојат и меѓу кентум и сатем јазиците. На пример, словенскиот збор *гуска* има иницијално g наместо z или ž (сп. лит. *žasis* гуска), секако се должи на германско влијание (сп. нем. *Gans*), бидејќи и.е. корен од кој потекнуваат овие зборови е *ǵhan-s*³³.

Што се однесува до bh- и ph-дијалектите, навистина може да се најдат корени со bh- и ph- (или p, бидејќи ph- во и.-е. е редок консонант и се меша со p), кои би значеле оправданост на една ваква дијалектална поделба. На пример, *bhel*³⁴ (бел) ст.-сл. вѣлз, итн. (в. под т. 1.) и со слично значење *pel*³⁵ (сив, грао), лат. *palleō* (бледнее), нем. *fahl* (сив); *bher*³⁶ (сече, удира), лат. *feriō* (удирам), *foro* (дупчам), ст.-в.-нем. *berjan* (удира), ст.-сл. борж, брати (се бори), со слично значење *per*³⁷ (удира), од II. тема на коренот *pr-em-* лат. *premo* (притискам), ст.-сл. перж, пррати (удира); *bher*³⁸ (носи) ст.-в.-нем. *beran* (носи), лат. *ferō* (носам), гр. φερω (носам) и со слично значење *per*³⁹ лат. *portō* (носам), нем. *Fähre* (скела); *bheu*⁴⁰ (чист) гот. *us-baugjan* (чисти, мете) и со исто значење *peu*⁴¹ лат. *pūgus* (чист). Овие два корени всушност се варијации со горните два (*bhel-* и *pel-*) (в. т. 1.).

Меѓутоа, тешкотијата се состои во тоа што истиве овие корени, со bh и со ph, одн. p се присутни во еден ист јазик, на пример, лат. *ferō* од *bher-* и *portō* од *per* или нем. *bleich* од *bhel* и *fahl* од *pel-*. Ист е случајот и со т.н. р- и q-дијалектите. Во еден ист јазик или фамилија од јазици се јавуваат форми со p и q, на пример, ст.-в.-нем. *ovan* (печка) од *aubh-*, но гот. *auhns* (исто значење) од *aug^u-* или ст.-исл. *ulfr* и *ulgr* (и двете форми со значење „волк“) од *џр-о-s* и *џлq^u-о-s*.

³⁰ Истиот, цит. д., заб., 10. на стр. 324.

³¹ Bennett, W., Pre-germanic (p) for Indo-European (k^w).

³² Истиот, цит. д., стр. 244.

³³ Рокому, J., цит. д., стр. 412.

³⁴ Истиот, цит. д., стр. 118, 155.

³⁵ Истиот, цит. д., стр. 804.

³⁶ Истиот, цит. д., стр. 133–5.

³⁷ Истиот, цит. д., стр. 818–9.

³⁸ Истиот, цит. д., стр. 128.

³⁹ Истиот, цит. д., стр. 816.

⁴⁰ Истиот, цит. д., стр. 152.

⁴¹ Истиот, цит. д., стр. 827.

Поради овие причини неможно е да се повлечат дијалектални граници, па затоа подобро е ако сметаме дека овде се работи за паралелизам на корени, а не за посебни дијалекти.

Тргувајќи од оваа претпоставка ќе се обидеме да го објасниме македонскиот глагол *йули* (гледа) и зборовите *йуле* и *йрле*, и двата со значење, „младунче од магарица“, кои, според нашето мислење потекнуваат од истиот корен. Но, претходно потребни се следниве констатации.

1. Значењето на глаголот, „гледа“ често е поврзано со идејата на светлина. Така, на немските зборови *Glanz* (сјај), *glänzen* (свети) одговара македонскиот збор *гледа* од и.-е. корен *ghel*⁴² со значење „свети, и разни светли бои како жолт, зелен, сив или син“. Или: на немското *blicken* (гледа) одговара македонски *бел* од и.-е. корен *bhel*⁴³ (бел). Или: на ст.-сл. *зьрѣти*, *зьрѣж*, македонски *сирка* одговара немски *grau* (сив) од и.-е. корен *gher*⁴⁴ (зрачи, свети).

2. Имињата на голем број животни се добиени според бојата на своето крзно. На пример, нем. *Bär* (мечка) е од и.-е. корен *bher*⁴⁵ (светол, светлокафеав), нем. *Falke* (сокол) од и.-е. корен *pel*⁴⁶ (сив), нем. *Fogelle* (пастрмка) од и.-е. корен *per*⁴⁷ (шарен), итн.

По овие забелешки може да се заклучи дека македонскиот збор *йули* лесно може да се изведе од и.-е. корен, *pel* со значење „сив“, „блед“. Односот меѓу *йули* (гледа) и коренот *pel*- е ист како нем. *bliken* (гледа) и коренот *bhel*- (бел). Само која форма на коренот? Словенското *у*, ст.-сл. *оу* се добива од и.-е. дифтонг *ou*, па коренот би морал да гласи *rou*-аблаутна степен од *reu*, а од коренот *pel* се разликува со вариран краен сонант (в.т.1.). Во 1 треба да се гледа нулта степен од продолжувањето на коренот, значи коренот се јавува во својата I. тема *rou-l*-. Од истиов корен, но со поинакво продолжување на коренот се добива латинскиот збор *pīgus* (чист) < *rou-r*⁴⁸ од *reu*-.

Од истиов корен *rou*- се добива и зборот *йуле* со значење, „младо од магарица“, одн. животно со сива боја, слично како немскиот збор *Bär* од коренот *bher* (светлокафеав). Одовде следува дека *йуле* значи животно со сива боја, како што *Bär* значи животно со светлокафеава боја. Во *-ле* овде треба поскоро да се гледа наставка за деминутив, отколку продолжување на коренот.

Зборовите *йули* и *йуле* ги изведовме од *rou*-, а не од *pel*-/ *pol*-, што значи дека и овој корен се јавува во вид на *peN*-, каде што N е полувокал,

⁴² Истиот, цит. д., стр. 429–431.

⁴³ Истиот, цит. д., стр. 157.

⁴⁴ Истиот, цит. д., стр. 441.

⁴⁵ Истиот, цит. д., стр. 136.

⁴⁶ Истиот, цит. д., стр. 805.

⁴⁷ Истиот, цит. д., стр. 821.

⁴⁸ Истиот, цит. д., стр. 805.

назал или ликвид. Погоре веќе видовме дека и.-е. корен *reg-* значи „обоен“ „шарен“, и од него потекнуваат немските зборови *Farbe* (боја), *Forelle* (пастрмка). Од овој корен може да се изведе и зборот *ѝрле* (младо од магарица), пак со инсистирање врз бојата на кожата на животното. Зборот се изведува од нултата степен *rg-* и пак со деминутивната наставка *-ле*.

Зборот *ѝуле* би можел да се доведе во врска и со немските зборови *Füllen*, *Föhlen* и двата со значење „ждребе“, што Покорни⁴⁹ ги изведува од коренот *rōc*, оди, од корен со ларингал *reH-u-*, кој во својата нулта степен се јавува како *rH-u-*, одн. *rəu-* < *rū-*, со значење „мал“ (лат. *parvus*, *raucus* = мал, гот. *fawai* = малцина, англ. *few* = малку). Меѓутоа, изведувањето на *ѝуле* од овој корен наидува на фонетски тешкотии: од ниедна степен на коренот не може да се добие словенското *y*. И.-е. *ū* во ст.-сл. дава *ы*, кое во македонски преоѓа во *и*, значи од овој корен може да се изведе македонскиот збор *ѝиле*, кој и фонетски и семантички наполно одговара на коренот *rū-* пак со деминутивната наставка *-ле* (преку една прасловенска форма **ry-le*).

Во врска со паралелноста на и.е. корени *bhel-* и *pel* со значење „бел“, „светла боја“, па оттука и „гледа“, како паралелни треба да се сметаат и зборовите макед. *ѝули* и с.-х. *бленуѝи* (вкочането гледа) од *bhel-*, одн. *bh̥l-* *ep-*. За с.-х. *бленуѝи*, меѓутоа постојат и поинакви етимологии: тој може да се поврзе со македонскиот збор *блен* (мечтаење), кој првобитно е име за растението *Huoscyanus*, кое е отровно и има опојно дејство, па оттука и идејата за мечтаење. Од нултата степен на двата дела на коренот с.-х. *буника*, одн. истото растение. Меѓутоа и кај вака сфатената етимологија, одн. *бленуѝи* од *блен*, пак е во прашање коренот *bhel-* (бел), бидејќи се работи за растение со светла боја. Скок⁵⁰ дава и трета етимологија за *бленуѝи*, имено тој овој збор го доведува во врска со *блејѝи* (блее).

Со слично значење е и с.-х. збор *буѝиѝи*, кој фонетски е уште поблиску до македонското *ѝули* (од *bhou-l-*). Меѓутоа, Покорни овој збор го изведува од и.-е. корен *beu-*⁵¹ со значење „надува“, „избочува“ (во случајов: „гледа со избочени очи“).

3. ПОДВИЖНОТО С ВО ДРИМКОЛСКИОТ ДИЈАЛЕКТ

Консонантот *s* во индоевропските корени во иницијална позиција пред консонант може да биде само факултативен глас. Тој може да стои пред, на пример, *k*, *ɟ*, *p*, но не мора. Фамилијата од зборови што потекнува од корени со и без иницијало *s-* е иста. Така, од и.-е. корен (*s*)*kel-*, како што видовме во т. 1. потекнува немскиот збор *schellen* (лупи, одн. одделува од лушпата), значи од коренот *skel-* со иницијално *s-*, но

⁴⁹ Цит. д., стр. 824.

⁵⁰ Skok. P., *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 1, стр. 172.

⁵¹ Pokorny. J., цит. д., стр. 99.

од истиот корен се добива и немскиот збор *halb* (половина, одн. разделено на две) од и.-е. корен *kel-* без иницијално *s*-⁵². Ова значи дека консонантот *s* во иницијална положба пред консонант бил слободно вариран.

Групата *s* + консонант може да се сфати и како нулта степен на некој корен. На пример, возможно е коренот *skel* (сече) да биде II. тема на коренот *sek*-⁵³, кој исто така значи „сече“, одн. да биде *sk-el-*; од коренот *stā* (стои) да биде II. тема од коренот *sed*-⁵⁴ (седи) во вид на *steH*, одн. *st-n-* (*H* е ларингал), при што *t*-то во *st-el-* е обезвучено *d* од *sed-* во допир со *s*. Слично: *сџеј*⁵⁵ (вие, врти) е II. тема *сџ-еј-* од *seu*⁵⁶ (свива, сука); веројатно и *su-el*-⁵⁷ (гори) е II. тема од *seц*⁵⁸ (врие).

Во оваа иницијална позиција пред консонант (поради нултата степен) *s*-то може и да се изгуби со хаплоглогија и така се добиваат паралелни корени со и без *s*, на пример, *skel* и *kel-* и двата првобитно II. тема од коренот *sek-*, *stel-* (постава) и *tel*⁵⁹ (мирен е) од првобитниот корен *sed-* (седи, почива); *сџеј* (вие) и *џеј*-⁶⁰ (вие) од *seu* (сука), итн. Понатаму овие корени се чувствуваат како самостојни, а не како II. тема од корените, *sek-*, *sed-*, *seu-*, па дури често како самостојни корени се чувствуваат и оние без иницијалното *s*, на пример, *stel* и *tel*. Меѓутоа, присуството или отсуството на иницијалното *s* не е ирелевантно за и.-е. јазици, бидејќи фонетските процеси во кои стапува предизвикуваат создавање на поинакви фонеме, отколку кога е тоа отсутно, што допринесува за осамосталување на корените со и без иницијално *s*. На пример, во германските јазици отсуството на *s* пред *k* прави *k*-то да мине во *h* (според германската консонантска мутација), но со присуство на *s*, *k*-то останува непроменето, градејќи ја консонантската група *sk-*, која во средновисоконемски го дава новиот фонем /š/. Оттука нем. *hören* (чуе) од и.-е. корен *keu-s-*, но *schauen*, од истиот корен, но во поинаква аблаутна степен и со поинакво продолжување и со иницијално *s-*: одн. од *skou-u*.

Бидејќи фонетските разлики на рефлексите од корените во зависност од тоа дали ова *s* *mobile* е присутно или не, е голема, нормално е таа фонетска разлика да се користи во создавање на семантички нијансирања или разлики во зборовите што потекнуваат од на овој начин варираните и.-е. корени, како што тоа е случај со германските зборови *hören* и *schauen*.

⁵² Истиот, цит. д., стр. 924, 926.

⁵³ Истиот, цит. д., стр. 895.

⁵⁴ Истиот, цит. д., стр. 884.

⁵⁵ Истиот, цит. д., стр. 1041.

⁵⁶ Истиот, цит. д., стр. 914, под 3.

⁵⁷ Истиот, цит. д., стр. 1045.

⁵⁸ Истиот, цит. д., стр. 914, под 4.

⁵⁹ Истиот, в. стр. 1061, под 3.

⁶⁰ Истиот, цит. д., стр. 1120, под 1.

Овде ќе изнесеме неколку вакви примери на семантички паралелни зборови од дримколскиот дијалект што потекнуваат од корени со и без иницијално *s*-. Карактеристично за овој дијалект е што паралелизмот на вакви зборови е подоследен отколку во другите. Како што е познато и.-е. консонантска група *sk* во старословенски дава *šii* (на пример, лат. *poх* < *poхs*, ст.-сл. *поштѣ*), која понатаму дава различни рефлекси во словенските јазици (во с.-х. *ś*, македонски *ќ*, словенечки *č*, а во овој дијалект *šč*). Значи, паралелните зборови во овој дијалект ќе бидат такви што ќе создаваат парови со иницијално *šč* и *к*, одн. поради палатализација *č*.

чииа – шчовјайи

Македонскиот збор *чеси* (именка), потекнува од ст.-сл. *чьсть*, кој од своја страна потекнува од и.-е. корен *k^hei(t)*⁶¹, одн. од неговата нулта степен *k^hit-ti*, бидејќи и.-е. *i* > ст.-сл. *ь* > македонски *e*. Од нормалната степен *k^heit-* македонски (по)*чии*. Од овој ист корен потекнува и ст.-сл. збор *чьтж* (нулта степен) и чисти (нормална степен) со значење „брои“, „смета“, „го чита напишаното“, одн. „чита“. Едно од значењата на и.-е. корен *k^hei-* е „внимава на нешто“, па оттука и горенаведените значења, во кои во основата лежи „концентрирано внимание“. Оттука и ст.-сл. именка *число* во значење на „број“. Врската меѓу значењата „чита“ и „брои“ е видлива и од другите јазици. Во словенечки глаголот *brati* значи „чита“ од и.-е. корен *bher* (носи, собира), па првобитното значење било „избира букви“. Од истиов корен потекнува и зборот *број* со првобитно значење, „избрана токму одредена количина на нешто“. Овој однос на значењето, „избира“, одн. „обрнува внимание на нешто“ и значењето на „чита“ е присутен и во немскиот јазик, во кој *lesen* значи, „чита“, но и „бере“ (на пример, *Weinlese* гроздобер), или во латинскиот каде *legere* исто така значи „чита“ и „бере“.

Од овој и.-е. корен потекнуваат и други словенски зборови, како *цена*, *очајува*, (*се*) *кае*, но со поинакви аблаутни степени, што е надвор од темата на оваа статија.

Со *s* мобиле овој корен гласи *sk^hei-* и од него, одн. од неговата варирана форма *sk^hou-* потекнуваат с.-х. зборови *шишовайи*, (*йо*)*шишење*, кои како и (*йо*)*чиијува*, (*йо*)*чии* значат укажување на внимание. Од коренот *sk^hei-* потекнува словенечкиот збор *šteje* (брои) а од *sk^heu-* – *številka* (број). Значи, односот меѓу *чииа* и *число* е ист како меѓу *šteje* и *številka* и сите четири збора потекнуваат од ист корен, само првите од корен без, а вторите од корен со подвижно *s*.

⁶¹ Истиот, цит. 1, стр. 636.

Во дримколскиот дијалект постои зборот *шчовјай̄* со значење „зголемува на број“, „умножува“ (на пример, *Овцӣӣ се шчовае̄ӣ = Овцӣӣ се ја̄гна̄ӣ*). Овој збор потекнува од и.-е. корен *sk^uou-*.

Покорни воопшто не регистрира корен со подвижно *s*. Меѓутоа, дека иницијалната консонантска група *sk^u-* е нулта степен на еден корен *sek^u-* покажува постоењето на таков корен со значење „следи“, „забележува“, „гледа“, одн. пак „внимава на нешто“. ⁶² Скок ⁶³ смета дека овде се работи за дисимилација на консонантската група *tš-t-* со испаѓање на првиот елемент, имено *йош̄ӣен* од *йоч̄ӣен* > *йош̄ӣӣен* > *йош̄ӣен*, слично како што од *ч̄то* по губењето на *ь* во слаба позиција се добива *ш̄ӣо*, или *ш̄ӣиво* од *ч̄тиво* (сп. македонски *чеш̄иво*, бидејќи *ь* не е изгубен, туку нормално минал во *e*). Значи, според Скок треба и овде да се претпостави губење на *ь* во *-ч̄т̄o*. Меѓутоа, поради редовноста на оваа појава, одн. нејзината присутност и во зборови каде што нема услови за ваква дисимилација, подобро е овде да се претпостави подвижно *s*.

ч̄уе – шчуй̄ӣӣ

Со речиси исто значење како претходниот корен е и и.-е. корен *(s)keu-*⁶⁴. Од значењето „внимава на нешто“, меѓутоа овде се развиваат значења на глаголи на перцепција, како „гледа“, „слуша“, „чувствува“. Така е со зборовите што потекнуваат од и.-е. корен *sen-t-*⁶⁵ кои имаат слично значење. На пример, латинскиот збор *sentire* (чувствува, мисли), во францускиот *sentir* значи „чувствува“ и „мириса“, а во италијанскиот *sentire* значи „слуша“.

Од и.-е. корен *keu-* се добива ст.-сл. *ч̄oүти*, нем. *hören* (ч̄уе, слуша), англ. *hear* (ч̄уе), гот. *hausjan* (ч̄уе). Од овој корен уште и ст.-сл. *ч̄oүдо*, со првобитно значење „силно привлечено внимание“.

Од истиов корен, одн. од *keu-ц-* се добива и зборот *ч̄ув-с̄ӣиво*. Од корен со иницијално *s-* одн. од *skeu-/skou-* се добиваат зборовите *ћуй̄ӣа̄ӣӣ* (молчи) и *ћуй̄ӣӣӣӣ* (чувствува), руски *ощутить* од црквено-словенското *оштоүтити* (чувствува) од *keu-t-*; нем. *schauen* (гледа) од *skou-и-*, англ. *show* (покажува, одн. излага на гледање).

Дримколскиот дијалект поседува збор *шчуй̄ӣӣ* во значење „слуша“, кој потекнува од и.-е. корен *skou-t-*.

⁶² Покорни дава вакви корени (цит. д., стр. 896 и 897), првиот со значење „следи“, а вториот со значење „забележува“ „гледа“, иако и двете значења имаат многу заедничко во себе, па според тоа оваа диференцијација изгледа непотребна.

⁶³ Цит. д. 1, стр. 299.

⁶⁴ Роконгу, Ј., цит. д., стр. 587–8.

⁶⁵ Истиот, цит. д., стр. 908.

Покорни за овој корен дава варијанта со и без иницијално s-. Скок, објаснувајќи го с.-х. ħ од ст.-сл. шт како можност ја допушта метатезата на составните консонанти на št и tš предизвикана од асимилацијата на 1. лице во презент сингулар: tšuštq > stuštq > ćuću⁶⁶.

чул – ичулиш

И овие два збора од дримколскиот дијалект потекнуваат од ист корен, вариран со и без иницијално s-. Значењето на првиот збор е „откинат“, на пример, *чулоуш* = без едно уво, *чулојрси* без еден прст. Вториот збор е глагол и значи „откине“, на пример: *Тој ичулна од лебој* = *иој ойкина мало йарче од лебој*. И.-е. корен од кој потекнуваат овие зборови е (s)кеу-⁶⁷, со значење „сече“, „одделува“ итн. Најблиску до македонското *ичульне* е средновисоконемскиот збор *schiel* (< *skeu-lo*) со значење „иверка“ или воопшто мало откинато или отсечено парче⁶⁸.

чий – ичийиш

Значењето на зборот чип од дримколскиот дијалект е пак „отсечен“, на пример, *чийо носе* = с.-х. *йрћаси носић*. Овие два збора (*чий – ичийиш*) потекнуваат од и.-е. корен (s)кеи-⁶⁹, што е само вариран корен од претходниот (s)кеу- (в. т. 1.) и тоа *чий* од кеи-р, а *ичийиш* од скеи-р. Најблиску до *чий* е с.-х. глагол *чуйаиш*, кој потекнува од претходниот корен, одн. од кеу-р-.

Покорни го наведува само коренот скеи-, но не и кеи-. Скок не ги доведува во врска *чуйаиш*⁷⁰ и *ишииш*⁷¹.

чисѝ – (ио)ишиш

За ст.-сл. збор *чисѝ* Покорни го наведува и.-е. корен скеи-⁷², одн. истиот од кој потекнуваат и претходните зборови. Од овој корен навистина може да се изведе овој збор, со продолжување со d, одн. со t: скеи-t- и со наставката t: скеит-t- > *skist*, бидејќи и.-е. консонантска група tt > st. Проблем, меѓутоа, претставува иницијалната консонантска група sk, која во ст.-сл. нормално би дала шт. Многу поедноставно е ст.-сл. ч да се добие со палатализација на к пред ĭ (Сп. Скок, цит. д., I., стр. 329), што е уште еден доказ за тоа дека s-то во овој корен се јавува како подвижно, што значи дека зборот *чисѝ* треба да се изведе од и.-е. корен кеи- со

⁶⁶ Цит. д. I. стр. 368.

⁶⁷ Rokony, I., цит. д., стр. 954.

⁶⁸ Истиот, н. и. м.

⁶⁹ Истиот, цит. д., стр. 919.

⁷⁰ Цит. д., I, 342.

⁷¹ Цит. д., III, стр. 414.

⁷² Rokony, J., цит. д., стр. 921.

значење, „отсечува“, „подделува“, во случајов, „одделува од нечистока“. Од истиов корен, само во о-степен мак. *цеди* < *koi-d-*.

Од овој корен, но со s- мобиле може да се изведе и македонскиот збор *џошџи* (во дримколскиот дијалект *џошчиџи*) со значење „чисти“, особено од вошки. Значи овој збор се изведува од *skei-*. Глаголот е или атематски или консонантската група *st* е изгубена со хапологија: *џошџи* < **poštisti*.

4. ДЛАБОКО - ГЛОБОКО - ДУПЧИ

И.-е. паралели јасно покажуваат дека зборовите *длабоко* и *глобоко*, кој е дијалектален (сп. топонимијата *Глобочица*) потекнуваат од два различни корени. За *длабок* Покорни го наведува и.-е. корен *dhel-b-*⁷³ од кој потекнуваат зборовите прасловенски **dьlbq*, ст.-в.-нем. *bi-telban* (закопува), ст.-англ. *delfan*, англ. *delve* (копа). За *глобок* го поставува коренот *gel-bh-*⁷⁴, одн. *gh̥b-*, од кој потекнуваат зборовите гр. *γλαρω* (долбам), немски *klieben* (цепи) (< *gl-eu-bh-*), *Kluft* (бездна) (од нултата степен: *gl-u-bh-*). Рускиот збор *глубокий* треба да се изведе од *gl-on-bh-*, поради *u-*то, кое потекнува од и.-е. *on*, ст.-сл. *ж* > руски *у*. Во дримколскиот дијалект од и.-е. *on*, одн. ст.-сл. *ж* се добива *o*, така што од овој корен потекнува и зборот *глобоко*. Од и.-е. *ǵ* во дримколскиот дијалект би се очекувало *ol*, а не *lo*.

Во етимолошка врска со *длабоко* стои зборот *длеџо* со значење „инструмент со кој се длаби“.⁷⁵ Во дримколскиот дијалект овој инструмент се наречува *глеџо* и овој збор етимолошки е поврзан со *глобоко*, па затоа нема потреба да се претпоставува фонетски премин на консонантската група *dl-* во *gl*.⁷⁶

Меѓутоа, во македонскиот постојат и зборовите *дуйка*, *дуйи*, *дуйчи*, кои се сродни со с.-х. *дуйља*⁷⁷ и со нем. *tief* (длабок), англ. *deep* (исто значење). Овие зборови се изведуваат од трет и.-е. корен со форма *deu-r*⁷⁸. Од овој корен, но со поинакво продолжување, одн. од *dheu-bh-* се изведува зборот *дно*, имено: и.-е. *dheu-bh-* *d* > *dhu-bh-* (нулта степен) > прасл. *дѣб-*, со наставката *-но*: *дѣб-но*, по испаѓањето на *b*, ст.-сл. *дзно*, македонски *дно*.

Споредувајќи ги корените *dhel-bh-* и *dheu-r-* можеме да заклучиме дека овде всушност се работи за еден корен *dheN*, во кој *N* варира со *l* и *ɸ*, како што тоа го покажавме во т. 1. и 2. Понатамошна варијација на

⁷³ Цит. д., стр. 246.

⁷⁴ Цит. д., стр. 367.

⁷⁵ Сп. Skok, P., цит. д., 1, стр. 418.

⁷⁶ Skok, н.и.м. Впрочем, Skok поставува посебни корени за *dubok* и *gubok* (чакавски), I, стр. 451.

⁷⁷ Истиот, цит. д., 1, стр. 459.

⁷⁸ Рокорпу, J., цит. д., стр. 267.

овој корен е секако со n: dhen⁷⁹, од кој потекнува немски Tenne (гумно), англ. den (дупка).

За корен вариран со j, одн. за коренот dhei- во македонскиот нема сигурни примери. Може да се мисли евентуално на формата *дубоко* од тиквешкиот дијалект. од и.-е. корен dhej -bh-, бидејќи j во овој дијалект дава ə, на пример *вəк* од и.-е. *ǰlk⁸⁰-o-s*, па од коренот dhjbh- би се добило **дəбоко*, а не *дубоко*: или на топонимот *Дебар*, кој потекнува од нултата степен на коренот dhei-bh- одн. од dhi-bh-. И.-е. j во ст.-сл. дава њ, а во македонски *e*. Според тоа прасловенското *ǰьb-* > мак. *Дѣб-ар*. Изведувањето на *Дебар* од dheu-bh-, како што тоа го прави Скок⁸⁰ е неможно поради тоа што нултата степен од овој корен би била dhu-bh-, кое во прасл. би дало *ǰьb-*, а во македонски *dob-*.

ЛИТЕРАТУРА

Bennett H., William. Pre-Germanic (p) for Indo-European (k"), Language, vol. 45 Nr. 2. 1969, стр. 243-247.

Benveniste, Emile. Origines de la formation des noms en indo-européen, Paris, 1962.

Fourquet, J. Les mutations consonantiques du germanique. Essai de position des problemes, Paris, 1948 (Publications de la Faculté des Lettres de l'Universite de Strasbourg. 111).

Fowler, Murray. Indo-European [bh] English /v/. Word, vol. 19, Nr. 3. 1963, стр. 322-327.

Lindeman, O. Fredrik. Einführung in die Laryngaltheorie. Berlin, 1970, „Sammlung Göschen“.

Откупщиков, В. Ю. Из истории индо-европейского словообразования, Ленинград, 1967.

Pokorny, Julius. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch, Bern und München, Bd. I. 1959, Bd. II, 1969.

Seebold, Elmar. Vergleichendes und etymologisches Wörterbuch der germanischen starken Verben. The Hague Paris, 1970.

de Saussure, Ferdinand. Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes, Leipzig, 1879.

Skok, Petar. Etimologijski riječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Zagreb, t. I. 1971, t. III. 1973.

Specht, Franz. Der Ursprung der Indogermanischen Deklination, Göttingen, 1947.

⁷⁹ Истиот, цит. д., стр. 249.

⁸⁰ Цит. д., I, стр. 370.

Маријана Киш

МЕТАФОРИЧНОСТА НА НАЗИВИТЕ ЗА ВИНОЖИТО (ARCUS PLUVIUS) ВО МАКЕДОНСКИТЕ ГОВОРИ

Во групата општословенски називи што се однесуваат на природните појави не се чести називите за *arcus pluvius* – виножито. Во однос на оние што имаат соодветни паралели во индоевропските јазици (пр. *небо*, *снег*, *роса*, *вода*) или што се јавиле уште во прасловенскиот период (пр. *бура*, *џром*, *магла*, *мраз*, *дожд*, *џраг* и др.), тие живеат помалку време, имаат потесен ареал и се заемаат. Меѓу називите што се среќаваат во македонските говори, а заземаат поширок ареал во словенските јазици се наоѓа само дага, кој во македонскиот јазик е семантички дијалектизам. За називите на ‘виножито’ се карактеристични метафориката и нивното поврзување со народните верувања.

Оваа природна појава во вид на шарен лак, претставувајќи се како мост помеѓу небото и Земјата, во паганските верувања имала митолошко значење. Некои од нив заслужуваат внимание, бидејќи на лексички план се претставуваат како реликт од верувањата кога тие ќе исчезнат. Паганското верување дека душите заминуваат на оној свет преку виножитото¹ е одразено на македонскиот ареал: *божородичен ѓојас* и на *џосѓо ѓојасо*^{***}, буг. *џосѓодов ѓојас*, во срхр. *ѓас свейѓоџ Луке*¹ и *божѓи ѓас*, словен. *свешѓ Марије ѓасец* и во новогрч. *тѓс курѓс то џоввалѓ* или пак дека по тој пат робови бегале во својата татковина во срхр. *робов ѓуѓѓ*¹. Како и низа други астрономски појави, што имаат митолошки карактер, и виножитото претрпува териоморфоза. Се верува дека е тоа некакво живо суштество, аждер или змија, кое пие вода. Верувањето дека виножитото пие вода е одразено во полските говори по називите *smok*, *piawka*, *nabornik*². Според верувањето краевите на виножитото мора да навлезат во река, поток, кладенец или извор за да се напие вода. Во Малешево постои верување дека, ако човек или животно се напие вода од тој извор, ќе го мени полот, исто така кога ќе помине под виножитото.

¹ Н. Јанковиќ, *Астрономија у предањима, обичајима и умотворинама Срба*. Српски етнографски зборник, књ. LXIII, Београд 1951, стр. 421.

*** Материјалот без библиографска детерминанта во трудов е користен од картотеката на Одделението за дијалектологија при Институтот за македонски јазик.

² W. Kupiszewski, *Słownictwo meteorologiczne w gwarch i historii języka polskiego*. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1969, s. 80.

Како во дел од небото, во виножитото се барала некаква порака. Така Грците имале своја богиња на виножитото која била и гласник на боговите, наречена Ирис, според која во грчкиот јазик е именувано виножитото. Извесно влијание на Библијата врз верувањето во пораката на Господ во врска со потопот е регистрирано во верувањето од Охрид дека, ако три години со ред не се појави виножитото, ќе има потоп.³ Во врска со ова е претскажување на времето во зависност од боите.⁴ Цепенков вели за *мое жийџо* – *мое вино* дека, ако е многу зелено, пак ќе врне; црвено означува силен ветер, ако се покаже два-три пати ќе врне уште.⁵ Верувањето дека виножитото го претскажува времето можело да доведе и во верувањето оти неговата појава претскажува берикет во годината³, односно каков берикет ќе има во годината, т.е. дали ќе има повеќе вино или жито^{1,4}. К. Мошински смета дека во регионите со сува клима, меѓу кои и Балканот, верувањето во виножитото како гласник на дождот било поврзано со плодородието.⁶ Во виножитото, обично се забележуваат три бои на Балканот: црвена, зелена и жолта, а поретко сина, и секоја има своја симболика: црвената значи вино, жолтата и зелената – жито, во Гевгелиско жолтата – ‘*кужурџи*’ (од свилената буба), а сината – *пари*^{6а}. Ова е одразено во македонските називи виножито и житовино и нивните дијалектни разновидности. Дури во еден мал ареал тие се диференцираат, како на пр. во Тетовско: во северниот дел се среќаваат дијалектните разновидности на житовино, а во јужниот на виножито. Во тој регион се верува дека доколку во една година се јават повеќе виножитата, ќе има повеќе плод, чиј количински однос го претскажуваат боите.

Литературниот назив *виножииџо*, со неговите дијалектни разновидности, е карактеристичен за западномакедонските говори. Како *виножииџо* е познат во: Кумановско (М. Нагоричино), Скопско, Тетовско (Сараќинце, Милетино), Маврово, Струшко (Волино, Ботун), Охридско (Оровник, Којнско, Рамне), Преспанско, Кичевско, Демирхисарско (Слепче, Д. Дивјаци), Порече (Здуње, Г. Белица), Прилепско (Прилепец, Слепче, Стровија, Крушовјани) и Велешко (Башино Село, Извор, Богомила), како *винојжииџо* – во Тетовско (Милетино), Гостиварско (Волковија, Печково, Куново) и во Кичевско (Букојчани) и како *винојжииџо* (Н. Геров. Рџчник... I, с. 126) – во Скопско (Ракотинце) и Гостиварско (Пожаране). Аналоген композитум *жииџовино* има потесен ареал; како таков се среќава во Скопско (Н. Брезница), Прилепско (Крушовјани) и

³ Е. Спространов, Тълкувание на природни явления от Охрид. СБНУ 1898, XV, с. 611.

⁴ Српски митолошки речник. Београд 1970, с. 111.

⁵ М. Цепенков, кн. IX. Скопје 1972, с. 55.

⁶ К. Мошински, Култура... II, 1, с. 468.

^{6а} С. Тановић, Српски народни обичаји у Бевђелиској кази. СЕЗ. књ. XL. Београд 1972, с. 433.

Битолско (Кукуречани), а во разновидностите *жииџојвино*⁷ во Тетовско (Вратница) и Битолско (Смилево) и *жииџојвино* во Теарце и во Тетово (БЕР VII, с. 548).

Во Велешко оваа сложенка се разложува во *мое вино мое жииџо*; тоа е дијалектизам со мала фреквенција, познат во Велешко (Башино Село, Карабуниште и Лугунци), Велес (БЕР II, с. 149) од каде преминува во Скопско (Дивле, Зелениково, Белимбегово) и во Преод (О. Поле).

Црвената боја асоцира вински оцет и го мотивира називот *вино и ракија и оцаџи* од Мургаш (Б. Видоески. Кумановскиот говор. Скопје 1962, с. 250) и разновидноста *вино и ракија и оцаџи* од Орашац (О. Поле). Според верувањето, сината боја на виножитото претскажува богат род на сливи од кои се добива ракија. Се верува дека појавата на виножитото означува изобилие од вино и ракија (БЕР II, с. 149). Ова е одразено во називите: *вино и ракија* од Кумановско (Четирце, Думановце, Романовце), Битолско (Живојно), Леринско (Пополжани, Д. Котари), *вино-ракија* (Геров, Рџчник... I, с. 126) од Љубојно (Пресп.), Драгош (Бит.) и Леринско (Буф) и демин. *винце и ракијка* од Воденско (Чеган).

Од семантички аспект е интересен називот *винозелено* од Лџк (Д. Преспа), оти двете компоненти може да се однесуваат на боја.

Од синхрониски аспект називот *виножииџо* со своите дијалектни разновидности претставува сложенка од *вино* и *жииџо*; неговото потекло се објаснува со верувањето во боите на *виножииџоџо* (БЕР II, с. 149; Н. Јанковиќ, Астрономија... , с. 42). Меѓутоа, ако се бара мотивот што довел до појавата на овој назив, потешко ќе се дојде до најадекватен одговор. Најлогично би било да се побара во претставата на виножитото 'извиено, криво', а не во верувањата.

Како двокомпонентен знак компонентата *вино-* би била модификатор на *-жииџо*, и тогаш во неа би се криела детерминанта *виено, виџо, *вино*, а во знакот *виножииџо* претставата 'навалено жито по дожд'. Во тој случај може да се работи за општословенското *вина, виновен*, кои се од иста индоевропска основа како и *вие, вино*. Дијалектните разновидности покажуваат дека *виножииџо* по структура како назив не е стабилизирани. Неговата стабилизација е отежната под влијанието на верувањата во боите на виножитото. Формата *винозелено* наведува на барање на потеклото во називите на бои: *вино боја, жииџо боја* и др. во спектарот на виножитниот колорит.

Каде и да се бара потеклото на називот *виножииџо*, треба да се бара во изворот што не пресекува, во метафоричноста на зборот. Во метафориката е генијалноста на народниот јазик, во неа е и изворот на лексичкото богатство. Најчеста е метафориката по аналогија. Обично 'виножитото' се менува со *лак*, поретко се *даџа, џојас, роџ, риза* (буг.), *џлаџино, криа* (срхр. *ручник*), *бразда, коло* (срхр.) *сабја, облак* и др.

⁷ Д. Матов, Към българския речник, СбНУ 1892, кн. VII, с. 448–483.

Ако дијалектизмот *ланџо* го изведуваме од праслов. **logъ*, тоа ќе се објаснува со денешната структура на говорот од Слимница (Кост.), каде се среќава оваа форма. За говорот на Слимница се карактеристични: 1) остатоци на назализмот (сп. *желанд, гранџ, дамб*) и 2) членската форма на *-о*. Од денешен аспект со фонетски средства не се објаснува промената *К < Г* на апсолутниот крај што спорадично се среќава во дијалектите. Од праслов. **lokъ* се и малешевското *лак* – дрвена санка и велешкото *лакоѝ* – лак за разбивање памук.

Во Марковени (Кост.) е забележана заемка од грчкиот јазик *ура̀ниџо ѝо̀ксо* (грч. *οὐράνιον τόζοντο*) покрај словенското *облак*.

Прасловенскиот назив *ѝојас* има специјално значење на виножито на еден мал регион во балканските словенски јазици. На српскохрватското говорно подрачје е забележен на Јадранското крајбрежје како: *боџи ѝасак, боџи ѝасич* и *боџи ѝас* (Скок II, с. 695), а на словенечкото како *svete Marije pasec* (Скок II, с. 695; Миклошич, Лексикон..., с. 654). Од бугарското говорно подрачје поинтересни се називите: *џосѝогов ѝојас, ѝојас на џа̀го џосѝог, бабин ѝојас* и *ѝојас*.⁹ Во македонските говори овој дијалектизам не е ограничен само на говорите што трпат влијание на грчкиот јазик, ами е забележен и во Кратовско и Дебарско. Ако се земе предвид зачестеноста на заемката *су̀ница*, називот *ѝојас* во ова значење би се дефинирал како калка од грчкиот јазик. Во грчкиот јазик се познати *ζώνη*, дијал. *ζούνη* и *τῆς κυράς το ζούρι* (букв. „на госпоѓата појасот“) со двете значења.

Во споредба со двосложните состави во македонските говори превладува називот *ѝојас*; формата *ѝојас* е забележана во Кратовско (Шлегово), Дебарско (Г. Папардник, Џешиште), Битолско (Смилево), Костурско (Вамбел), во Д. Преспа (Шулин, Леска, Граждено) и Драмско (Иванов, с. 56, к. 206), а негови дијалектни разновидности: *ѝојас* во Драмско (Иванов, с. 56, к. 206), *ѝојас* во Леринско (Пателе) и Кајларско (Тремно) и *ѝоес* во Струмичко (Смоларе) и Костурско (Горенци). Во двосложните состави детерминантот се однесува на ‘господ’, а перифразите имаат карактеристика на дијалектниот јазик: *на џосѝо ѝојасо* од Битолско (Диово), *на џосѝоѝ ѝоесо* од Радовишко (Подареш), *ѝојес џосѝуѝому* од Бобошчица и *боџорочичен ѝојас* од Леринско (Зеленич). Од овој тип е и називот на виножито во албанскиот јазик *brêz i Perënde*.

Називот *ѝојас* е прасловенски, со значењето ‘Gurtel’ општословенски. Според Махек, првобитно тој бил само дел од облекло, понатаму тој добива декоративна функција, станува знак на достоинство и зрелост и со тоа качество, дури, се поврзува со различни верувања.¹⁰ На тој начин

⁹ Български диалектен атлас. I, София 1964, к. 266; т. II, София 1966, к. 279. Ѓ. Иванов, Български говори от Егейска Македонија I, София 1972, с. 56, к. 206.

¹⁰ V. Machek, Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha, 1957, s. 355.

овој назив се добива со магиско значење, а опашувањето станува дел од различни обреди.¹¹ Функцијата на појасот да ја „држи“ снагата се пренесува и во другите сфери на животот, *ѿој ѓо* „држи“ *небоѿо* и *ѿаваноѿ*; сп. *ѿојас* – гредичиња што ги поврзуваат гредите меѓу себе во Дебарско, Вранештица и Маркова Река (в. Б. Русик. Поље, Дебарска Река, ГЗ на Фил. фак., Скопје 1954, кн. 7, с. 139–140) и словен. *pasančki* – вид бумбар со жолта линија околу трупот (Миклошич, Лексикон..., с. 654).

За источномакедонските говори е карактеристичен називот *зуница*, заемка од грчкиот јазик (*ζώνη, ζώνη*). Со значењето ‘појас’ овој назив е познат и во западномакедонските говори, како и во соседните балкански јазици: срхр. (*зуница*), аром. (*zunǎ*) и алб. (*zonë* ‘појас’, *zonicë* ‘ремен од свинска кожа’). Специјалното значење ‘виножито’ е ограничено на македонскиот јазик и на бугарските говори. Грчката дијалектна форма *ζώνη* (< *ζώνη*) (→ **ζωνίτσα*) (БЕР VIII, 658) се адаптирала во македонските говори како *зуница*, позната во Овче Поле (Кнежје, Немањици), Штипско, Штип (БЕР VIII, 658), Кочанско, Радовишко, Струмичко, Малешевско, во Дојран (БЕР VIII, 658), Разлошко (БЕР VIII, 658), Гоцделчевско (БЕР VIII, 658), Серско (БЕР VIII, 658; Иванов, с. 56), Г. Броди (БЕР VIII, 658; Иванов, к. 206), Драмско (Зрново, Плевна) (Иванов, к. 206) Серско (Фраштани, Дервишан, Просеник, Колендра) (Иванов, к. 206) и во Рупел (Валовиш.); како *зуница*, во Кривопаланечко (Луке, Жидилово, Псача), Кратовско (Д. Стубол), Кумановско (Клечовце, Жегање) (Б. Видоески. Кумановскиот говор. Скопје 1962, с. 250), О. Поле (Павлешенци, Преот), Злетово, Кочанско (Спанчево), Велешко (Лугунци), Радовишко (Дедино) и во Делчевско (Саса), *уница* во Д. Преспа (Шулин) од северногрчките говори (в. БЕР V, 372), *зуца* во Валовишко (Иванов, к. 206), како *зуна*, позната во Костурино (Струм.), Валовошко (Крушово) (Иванов, к. 206), *суна* во Кривопаланечко (Габер, Ранковци) и Кумановско (Шопско Рударе, Мл. Нагоричани), *жунǎ* во Гуменце, како *зунка*, позната во Гевгелиско, Николич, (Дојр.) и Кукушко (Крецоцо), *зунса* во Тиквешко (Клисура) и како *узуничка* позната во Висока и *узуница* во Зарово (Сол.), кај кој имало влијание на тур. *uzun* ‘долг’ (БЕР VIII, 658); за номинацијата сп. уште *ѿканица*, назив на виножито од бугарските говори.¹²

Даѓа е лексичко-семантички дијалектизам со значење што не е одбележано во литературниот јазик, ‘виножито’ и мал географски ареал во македонските говори. Со вакво, специјализирано значење овој назив се среќава во повеќето словенски јазици, срхр. (*оуѓа*), буг. (*оѓѓа*), чеш. (*duha*), пол. (*dęga, dąga*), укр. и диј. во рус. (*дуга*).

На македонското говорно подрачје е забележен во неколку форми: како *оуѓа* покрај *виножѿѿо* и *зуница* во Мл. Нагоричино (Кум.), *оѓѓа* покрај *виножѿѿо* во Вранештица (Кич.) и како *ѿѓѓа* во Рупел (Валов.)

¹¹ Српски митолошки речник, Београд 1970, с. 223.

¹² И. Умленски, Кюстендилскиот говор. София 1965, с. 263.

(Иванов, к. 206) и Валовишко каде се среќава покрај *зунџа* (Иванов, к. 206, с. 56). Во РМЈ е регистриран со овие значења: 1. штица за бочва, 2. слој (I, с. 126), а во дијалектите *гаџа* има повеќе значења: слој во земја, одвај забележлива пукнатина на штица од бочвата, црта кај лубеница откако ќе се исече првиот сек и ‘жица’ при вкусот на виното. Овој назив и со своето првобитно значење ‘штица од бочва’ има релативно мала фреквенција во дијалектите, што се доразвило и врз вторичното значење.

Општото значење ‘криво, извиено, лак’ се развива во ‘дрвена дага, обрач’, од кое, понатаму, се добива вторичното ‘arcus pluvius’.¹³ Метафоричното значење е сродно со литв. *dangús* и стпрус. *dangus* ‘небо’ што укажува на фактот дека веќе во балтословенската заедница праслов. **doga* имало митолошко значење.¹⁴ Според варијантите *йуџа*, *хуџа* во кајжавскиот дијалект и *йаџа* во еден од македонските можеме да се согласиме со Скок дека, веројатно, овој назив имал карактеристика на табу збор.¹⁴

Трет лексичко-семантички дијалектизам е називот *облак*, или како синтагма *син облак*. Во РМЈ отсутствува ова значење на *облак*, а е забележано единствено кај Геров (Геров Рџчник... III, 300). Основното значење му е ‘преден дел на самарот’ и како такво е запазено во скоро сите дијалекти. Меѓутоа, само во Костурско (Тиолишта, Марковени, Езерец и Крчишта) називот *облак* има метафорична природа како и *син облак* (Ошчима). Аналогни форми во срх.: *облук*, *облучак*, *облучје* Скок ги изведува од праслов. **lorkъ* (за стрела) (Скок II, 280), а тука влегува и мак. *облак* ‘предниот дел од самарот’.

Општото значење ‘крив, извиен’ се изразува и во називот *сабја* од Горенци (Кост.). Овој општословенски назив со турско или унгарско потекло има основно значење ‘долг извиен нож’, а метафоричното ‘виножито’ се јавува само на македонски терен покрај лексемата *йоес*. Овој назив, инаку, е чест при номинација на растенијата поради сабјест облик на лисјето.

Дијалектниот назив *обложило* е забележан во Градско (Вел.) покрај *божило* и не е дадена семантичката разлика меѓу нив, додека во Конопиште единствен назив е *обложил*. Овој назив е тежок за објаснување, оти се надоврзува на формата од Геров *обложник* со значење на метеоролошка појава кога сиот небесен свод е прекриен со црни облаци и лее дожд (Геров, Рџчник..., III, с. 301), а со исто значење е и буг. *обложень дџжрџ* – рус. *обладной дождџ* и на срхр. *облоџа*, *обложина* – наплата (од точок на коњска кола), кои отсутствуваат во македонските говори. Ако се тргне од семемата ‘крив, извиен’, потеклото ќе се побара во српскохрватските форми кои претставуваат поствербал од стсл.

¹³ Шанский, Етимологический словарь русского языка. Москва 1973, с. 204.

¹⁴ Р. Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Zagreb 1971, (t. I), s. 453.

обложити, од што е буг. *обложник*. Од друга страна, можело да дојде до семантичка метаморфоза што е вообичаена кај лексемите од иста тематска област. Со неа се објаснува изменетото значење на праслов. **tŕca*, кој во повеќе словенски називи означува ‘град, силен дожд’, а во полскиот ‘виножито’ (*tecza*).¹⁵

Називите *боболожец* од Радожда и *боболоже* од Бороец (Струш.) влегуваат во групата „темни“ називи. Формално се аналогни: срхр. *болболице* / *боболице* ‘изобилно, многу’, ром. *bolbol* ‘прекумерен’, буг. *боллук* ‘изобилие’ кои потекнуваат од тур. *bol*, а во однос на вториот дел *-ложе(ц)* : *божилок* и *ланго*. Новото значење ‘виножито’ кај овие дијалектни супстантиви би се објаснувало со етнографски факти, дека според верувањето виножито претскажува изобилие во плод.

Составот *лесичино ѝлајно* е познат во Драмско (Иванов, с. 56); најверојатно се асоцира со називот за вид жолтеникаво грозје *лисичино*, срхр. *лисичина*, што претставуваат изведенки од општослов. *лисица*, додека составот *лисичино ѝлајно* има метафоричен карактер.

Ако при номинацијата одлучува механизмот на сличноста помеѓу реалиите од надворешниот свет, ќе се дојде до еден заеднички именител ‘крив, извиен’ за повеќето метафорични називи. Тие покажуваат дека дијалектната лексика е тесно поврзана со материјалните услови на животот. Начинот на номинацијата на називите за виножито е посреден, бидејќи само асоцијативно се мотивирани преку признакот што постои во реалиите од надворешниот свет. Се забележува дека лексичко-морфолошките варијанти отткако ќе ја загубат мотивираноста, се стремат кон вторична мотивираност која се поврзува со народната етимологија (на пр. *божилак*, *божи роџ*, *божурлок*, *вино* и *ракија*, *вино* и *ракија* и *оцајѝ*, *мое вино-мое жиѝо*).

Дијалектниот јазик е богат ако познава дублетни форми, во овој случај лексеми. Со тоа се карактеризираат македонските говори при номинацијата на ‘виножито’. Не може да се издели дијалект во кој би имало најмногу дублетни лексеми. Обично покрај *зуница* постои и *ѝојас*, но не и обратно. Има неколку населби со три назива: Мл. Нагоричино (со *виножиѝо*, *суна* и *оуџа*) и Смилево (со *божилок*, *ѝојас* и *жиѝојвино*), а другите седумнаесет се карактеризираат со зборообразувачко-лексички дублети од дијалектен карактер: *виножиѝо* и *жиѝовино* во Крушевјани, *божило* и *божилò* во Праведник, *виножиѝо* и *божилок* во Ефловец, *виножиѝо* и *мое вино мое жиѝо* во Башино Село, *виножиѝо* и *даџа* во Вранештица, *божилок* и *на џосѝо ѝојасо* во Дихово, *мое вино мое жиѝо* и *суница* во Преот и Лугунци, *ѝојас* и *суница* во Шлегово, *на џосѝоѝ ѝоесо* и *зуница* во Подареш, *зуница* и *ѝоес* во Смоларе, *муница* и *ѝојас* во Шулин, *божило* и *обложило* во Градско, *облак* и *божилок* во Езерец, *облак* и *уранијо ѝоксо* во Марковени, *сабја* и *ѝоес* во Горенци

¹⁵ W. Kupiszewski, Słownictwo..., s. 77.

(Кост.), и *īāḡa* и *зуница* во Рупел. Називите со мала фреквенција се јавуваат обично покрај пофреквентните.

Може да се повлече една вертикална линија од најсеверната населба во која се среќава дијалектна рановидност на *виножииџо* (од Четирце) до најјужната, линија која ќе претставува граница меѓу ареалите на двата најфреквентни назива со подеднаква дистрибуција и од една страна ќе биде називот *виножииџо* со своите дијалектни разновидности (39,7%) наспрема *зуница* од источното наречје (35,5%). Изолинијата го сече називот *божилак*, чија оаза се јавува и до Дебарско. Називот *облак* е ограничен на неколку населби во Костурско. Останатите називи се среќаваат спорадично во сите говори. Југозападните говори се карактеризираат со богатство од лексички разновидности. Покрај варијантните форми на *виножииџо* во овој регион се среќаваат уште: *џојас* со дијалектните рановидности, *џуница*, *ланџо*, *божилак*, *сабја* и *ураниџо џоксо*.

Во однос на отвореноста кон туѓите влијанија, од интерес е фактот што два назива претставуваат заемки од грчкиот јазик, а за еден се претполага турско потекло (*зуница*, *ураниџо џоксо* и *боболоже(џ)*). Значајно е што називот *зуница* е многу редок во југозападните говори, во кои грчкото влијание е многу посилено отколку во источните говори каде што овој назив има многу широк ареал. Од општословенските лексеми со мала дистрибуција се јавува само *џаџа*, а некои добиваат ново значење: *џојас*, *сабја*. Повеќе називи се карактеристични за јужнословенските јазици: *божилак* има паралела во словенечкиот, *џојас* во српскохрватскиот, словенечкиот и бугарскиот, а *зуница* во бугарскиот. На македонското подрачје се јавуваат: *виножииџо*, *облак*, *син облак*, *обложило*, *сабја*, *боболоже(џ)* и *ураниџо џоксо*, кои засега не се регистрирани со ова значење во другите словенски јазици.¹⁶

КРАТЕНКИ НА ПОЧЕСТО УПОТРЕБУВАНАТА ЛИТЕРАТУРА:

РМЈ – Речник на македонскиот јазик, Скопје 1961–1966.

Геров, Рџчник... – Н. Геров, Рџчникъ на българский языкъ съ тълкувание рџчите на български и на руски. Пловдив 1895–1904, 1908.

БЕР – В. Георгиев..., Български етимологичен речник, св. I–X, София 1962–1974.

¹⁶ Н. Јанковиќ, (во „Астрономија у предањима, обичајима и умотворинама Срба“ СЕЗ, књ. LXIII, Београд 1951) пренесува назив *виножииџо* од македонски терен (земен од М. Филиповиќ, Обичаји и веровања у Скопској Котлини. СЕЗ, књ. LIV, Београд 1939) во српскохрватскиот јазик.

- Иванов – Џ. Иванов. Български говори от Егейска Македонија I, София 1972.
- Скок – Р. Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I– III, Zagreb 1971–73.
- Миклошич, Лексикон – F. von Miklosich. Lexicon paleoslovenico-graeco-latinum. 1963.
- К. Мошински, Култура... – К. Moszyński. Kultura ludowa Słowian. t. II, d. Warszawa 1967.

Мито Аргировски

КОН ЕТИМОЛОГИЈАТА НА ИМЕТО НА ГРАДОТ КОСТУР

Колку што нам ни е познато, етимолошкото објаснување на името на градот Костур (односно на селата на иста номинација), досега дале М. Фасмер, В. Миков, А. Селишчев и Ј. Заимов.

М. Фасмер¹ и В. Миков² ова месно име го доведуваат во врска со грчко-латинскиот зооним κάστωρ (castor)³, додека пак А. Селишчев и Ј. Заимов го поврзуваат со стсл. апелатив кость.

Целта на ова статија е да приведе нови аргументи во прилог на тезата што ја застапуваат Фармер и Миков.

Како основен аргумент за неприфаќањето на тезата Καστορία > Костур Заимов го зема географскиот фактор, истакнувајќи дека не може да се излезе од грчката основа κάστωρ, бидејќи географската распространетост на месните имиња со оваа основа укажува на врската со кость⁴. Всушност, Заимов го повторува мислењето на Селишчев за ојконимите Костур(и) (две села во Албанија и едно во Поличан, Егејска Македонија), имено, Селишчев смета дека овој назив има врска со кость во значење 'карпесто место, без растителност'⁵.

Етимологијата што ја предлага Ј. Заимов за името на градот Костур е неприфатлива, бидејќи освен образложението за »географската распространетост«⁶ друг сериозен аргумент не дава. Тој ништо не кажува за фонетската страна, имено какви фонетски промени настанале за да се дојде до формата Костур < кость, а исто така игнорира некои битни моменти коишто го расветлуваат ова прашање. Прво, овој град во античко време се викал Celetrum, а подоцна Διοκλητιανούπολις додека Костурското Езеро – Καστορία. Самата форма Καστορία⁶ претставува придавско образување чијашто втора компонента е загубена (сп. Црна <

¹ Max Vasmer, Die Slaven in Griechenland, Berlin 1941, ст. 192.

² Васил Миков, Происход и значење на имената на нашите градове, села, реки, планини и места, София 1943, ст. 234.

³ Бобарот (Κάδτωρ*), како што е познато, живее во езера, реки и потоци. Се храни со растителна храна, а посебно со кората и лисјата на дрвјата. Гради вештачко живеалиште.

⁴ Йодран Заимов, Заселване на българските славяни на Балканският Полуостров, София 1967, ст. 205.

⁵ А. М. Селишчев, Славянское население в Албании, София 1936, ст. 221.

⁶ Фанула Папазоглу, Македонски градови у римско доба, Скопје 1957, ст. 182.

Црна Река), значи со други зборови, овој хидроним претставува синтагма *Καστορία / λίμνη* / ('Боброво езеро' или 'езеро на бобрите') исто како и *λίχνηδία λίμνη*⁷ (денешно Охридско Езеро). Второ, уште во далечното минато во овој град се развил кожарскиот занает, што недвосмислено е директна врска со животното бобар, коешто живеело во езерото и се ловело поради крзното⁸. (Овој занает и денеска егзистира иако одамна исчезнале бобрите). Би наспоменале во врска со ова и дека во основата *χάστωρ* (бобар) се среќаваат и грчките изведенки: *καστορίς*, 'лаконско ловечко куче' веројатно служело за ловење на бобри), *καστόριον* 'боброва струја' и *ΛΙ Κάστωρ*⁹.

Во латинскиот јазик покрај називот *castor* познат е и називот *fiber*, којшто се јавува како втора компонента (*castor, fiber*) како и апелатив *fibra* 'влакно'¹⁰.

Во топонимијата на словенските земји месни имиња образувани од основата *κάστωρ* се доста ретки (регистралирани се само на територијата на СФРЈ, Ег. Македонија и во Албанија).

Како еквивалент на *κάστωρ* пак, во словенските јазици, како и во литванскиот, латишкиот и др. се среќава основата, *bebr bobr* (сп. мак. бобар, буг. бобър, рус. бобр, спх. дабар, литв. *bébras, bebrús*, латиш. *bebrs*, стинд. *babhrús*), што секако има етимолошко-семантичка врска со латинското *fiber*. Од оваа основа се изведени мошне голем број топоними особено хидроними. Сп. мак. Бербешница 'ниви и ливади' (Чифлик, Печевско), Барбеш 1. 'долче со вода' (Лера, Битолско), 2. 'планина и пасиште' (Загоричени, Костурско); Бербеш 'река' (Ботевградско)¹¹; слов. *bovniški Potok*, рус. Бобер, Боберка¹², пол. *Biebrza, Bobrawa* (притока на Одра); словач. *Slowacka Bebrava* (притока на Нитра), *Moravska Bebrava*¹³; лит. *Vebrusaĩ* 'езеро', *Vebrungas* 'река' *Vebrujis* 'река'¹⁴. Средновековните записи даваат уште побогат материјал, сп. слов. 1322 *Beblavnikh*, 1429

⁷ Ив. Дуриданов, Префиксално-именият тип в български и неговото значение за топонимичната стратиграфия, *Onomastica, pismo poświęcone nazewnictwu geograficznemu i osobowemu, rocznik, VI, 10–11, Wrocław – Karków 1960, st. 132.*

⁸ Македонија като природно и стопанско цяло, София 1945, ст. 20.

⁹ W. Pepe, *Greichisch – Deutsches Handwörterbuch*, Graz – Austrija 1954, ст. 1333.

¹⁰ Milan Žepić, *Rječnik latinskoga i hrvatskoga jezika*, ст. 144.

¹¹ Ив. Дуриданов, за някои редки словообразователни типове в българската топонимия с упоредици от другите славянски езици, *Славистичен сборник том I езикознание*, София 1958, ст. 220.

¹² France Bezljaj, *Slovenska vodna imena I*, Ljubljana 1956, ст. 81–82.

¹³ A. Zabrzeba (rec. J. Staszewski: *Słownik, geograficzny. Pochodzenie i znaczenie nazw geograficznych...*), *Onomastica, rocznik VI, 10–11, Wrocław – Kraków 1960, st. 270.*

¹⁴ Ив. Дуриданов, *Славистичен сборник*, ст. 221.

Doberawnik, 1441 Bredrawnik Dobrawnik; чеш. 1005 Pober, 1224 Bober¹⁵; пол. 1343 Verba, 1086 Bodrane (племе кое живеело покрај реката Бобра во Шлезија по која го добило и името); словач. 1048 Bobrava¹⁶, Βέβρυκες (тракиско племе кое се споменува во II век п.н.е.)¹⁷.

Словенските како и литванските хидронимски факти недвосмислено укажуваат на тоа дека хидронимот *Καστορία* е добиен од зоонимот *κάστωρ*, а почнал да се заборава називот на стариот град диоклитијануполис, тогаш постепено се наметнувало името на градот, бидејќи, како што е познато, овој град се наоѓа во непосредна близина на езерото. И името на градот Драма се претпоставува дека било некогашен хидроним, сп. Драматика (река во околината на Драма), Драма (река во Полска). Ист е случајот и со *Εδεσσα (Воден) од постаро трако-илирско* Uede-si-a, сп. фриг. Βέδν (вода) и.е кор. *ued¹⁸.

Како име на градот, *Καστορία* (Костур) се споменува дури во средновековни споменици, имено во грамотата на Василиј II од 1091 г. *τόν δέ ἐπίσκοπον Καστορίας*¹⁹.

Во словенски документи се среќава во времето на цар Стефан Душан (сп. градъ словени Костуръ), потоа во запис на Трескавечкиот манастир од 1468 г. (Григоріе...ωТ Костура), а и во Зоографскиот поменик од 1527 и 1728. г. (град Костур).

Покрај овие аргументи, треба да се истакне дека развојот *Καστορία* > Костур, како што ќе видиме и подолу не среќава никакви фонетски тешкотии. За да го објасниме овој развој, односно адаптација ќе кажеме нешто и за преодот $\alpha > o$, $\omega > o > y$.

Во позајмените зборови од грчкиот и латинскиот јазик коишто во неакцентирани позиција содржеле α , ова α се заменуvalo со o . Сп. *κασσίτερος* : коситеръ ‘олово’, *καστέλλιον* костель, *καλλάνδαι* : колада, *κανάτα* : конатица ‘каната’ *σατανᾶς* : сотона, *καλύβη* : колиба и др.²⁰ Што се однесува до преодот $\omega > o > (y)$, може да се каже дека е карактеристичен за грчкиот јазик. Сп. *κῶνος*, *κοῦνος* (конус), *κῶνωψ*, *κουνοῦπι* (комарец), *κῶδων*, *κουδοῦνι* (свонец), *λωρίον λουρί* (ремен) ‘*ρώξ* *ρουγα* (улица, ограда, ходник), *πωλέω πουλῶ* (продавам) и др. Истата појава ја забележуваме и кај словенските заемки од грчкиот јазик. Сп. *χερσών* :

¹⁵ France Bezlaj, цит.дело, ст. 81–82.

¹⁶ A. Zareba, (rec. J. Staszewski: Słownik geograficzny...), Onomastica, rocznik VI, 10-11, Wrocław–Kraków.

¹⁷ Ив. Дуриданов, Славистички сборник, ст. 227.

¹⁸ Ив. Дуриданов, Славистички сборник, ст. 217.

¹⁹ Ѓордан Иванов, Български старини из Македонија, Софија 1931, ст. 551.

²⁰ Franc von Miklosich, Lexicon palaeoslavenico-graeco-latinum, Wien, 1862–1865, преиздаден 1963.

корсоунъ, Ῥωμαίος руминъ, σωληνάριον соулинадръ, κοῦρσωρ коуръ-соуръ²¹, ζωγράφος зуграф, ЛИ Ζωγραφία Зуграфија: Зугра, Ῥωσσία Русија, Ῥωμανία Руманија, Γεωργία Гургија, ЛИ Λέων Леун: с. Леун-ово, λεχωνα леун-ка. Во некои позајмени зборови овој процес го опфатил и краткото о на пример кај ЛИ Κοσμάς Кузма Кузман, Γρηγόριος, Γρηγόρηϛ Глигур.

Замената на о > у, според Вл. Георгиев, укажува на непостоењето на \bar{o} , о во прасловенскиот јазик, што може да се види во позајмените зборови како боуки од герм. *bōkō*, гот. *bōka*²². Истата замена се гледа, вели тој, и кај старите заемки од грчкиот и нордискиот јазик, каде што туѓото о се јавува во, струс. како у, на пример: грч. Ὄξος (киселина): струс. оуксоуџ, грч. ρόγα струс. роуга (и македонски руга) (награда); стнорд. њјом: струс. тиоунъ, стнорд. Hróaldr струс. Роуалдъ (912), стнорд. Slōđi: струс. Слоуды (945)²³.

Примерите што ги наведува Вл. Георгиев од старорускиот и нордискиот јазик за да ја покрепи својата претпоставка за непостоењето на \bar{o} , о во прасловенскиот јазик, според нас, повеќе укажуваат на пренесената фонетска појава од грчкиот јазик отколку на адаптација со старорускиот на туѓо о, бидејќи, пред сè замената на \bar{o} , о > у се среќава само во позајмени зборови и тоа не само во старорускиот туку и во македонскиот јазик. Ова, а и фактите што ги споменавме од грчкиот јазик, ни даваат право да сметаме дека примерите од нордскиот јазик во старорускиот се засегнати од таа иста фонетска промена што се среќава во грчкиот.

Откако ги разгледавме фонетските процеси во врска со преодот на $\alpha > o$ и $\omega > o > u$, може да заклучиме дека топонимот Костур спаѓа во редот на оние адаптирани зборови што ги споменавме погоре. Во потврда на тоа зборува и формата на топонимот Солун, којашто е изведена на ист начин, имено Θεσσαλονίκη > Σαλονίκη > Солун.

РЕЗЮМЕ

Наше предположение состои во то, што топоним Костур > Καστορία произходат из греческо-латинското зоонима Κάστωρ так как уже его објаснил Фасмер. Против објаснения Фасмера изјавил Џордан Заимов имено, он мисли што во основе топонима Костур лежи славјанскиот апелатив *костъ*.

²¹ Franc Miklosich, *Lexicon*.

²² Вл. Георгиев, *Вокална система в развој на славјанските езици*, София 1964, ст. 59.

²³ Вл. Георгиев, *цит. дело*, ст. 67.

ЗА ЕТИМОЛОШКИТЕ РЕЧНИЦИ НА СЛОВЕНСКИТЕ ЈАЗИЦИ

1. Се забележува дека по Втората светска војна лексиколошките изучувања и лексикографската работа кај сите словенски народи зеда особено голем замав. Денес можеме да констатираме дека е преиздаден голем број речници, дека е продолжена и завршена работата на низа други кои беа започнале уште пред војната и дека, што е особено важно, во овој дваесетгодишен период се изработија низа нови најразлични национални и туѓи речници. Овде само патем ќе се задржиме на некои од нив.

2. Меѓу бројните речници издадени по војната по својата важност секако се изделуваат речниците на современите литературни словенски јазици. Тоа се познатите академски речници на рускиот (*Словарь современного русского литературного языка*, т. I–XVII, 1948–1965, изд. Академии Наук СССР, Институт русского языка, Москва–Ленинград), полскиот (*Słownik języka polskiego*, ред. Witold Dorszewski, т. I – VII, 1958–196, изд. Polska Akademia nauk, Warszawa), чешкиот (*Slovník spisovného jazyka českého*, т. I, 1960, II, 1964), изд. Československé Akademie věd, Praha), словачкиот (*Slovník slovenského jazyka* I diel (a-k), 159 II diel (l-o), 1960, III diel (p-r), 1963, изд. Slovenskej Akadémie vied, Bratislava), бугарскиот (*Речник на съвремения български книжовен език*, I–III, 1955–1959, изд. Българска Академия на науките) и српскохрватскиот јазик (*Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, од дел XII (1952) наваму, изд. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb); *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, изд. Српска академија наука, Институт за српскохрватски језик, Београд¹). Тука ќе ги споменеме и речниците на словенечкиот јазик *Slovenski pravopis* (издала Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana, 1962²) и на македонскиот јазик (*Речник на македонскиот јазик со српскохрватски ѝолкувања*, I [A–H] 1961, II [O–П], 1965, III [P–Ш], во печат, изд. Институт за македонски јазик).

3. Се забележува дека е веќе објавен и голем број двојазични речници,

¹) Издавањето на овој речник е во тек, досега се излезени: књига I (*A–Богољуб*, 1959), II (*Богољуб–Вражогрнци*, 1962), III (*вразнуџи–џушчурина*, 1965).

²) Минатата година, Институтот за словенечки јазик при Словенечката Академија на знаностите и уметностите, издаде пробна свеска од академскиот речник на современиот словенечки јазик чијашто изработка е во тек (*Slovar slovenskega knjižnjega jezika, poskusni snopič*, Slovenska Akademija znanosti in umjetnosti, Institut za slovenski jezik, Ljubljana, 1964, str. 1–9–20).

а и бројот на поспецијалните речници е доста голем. Освен оние што се чисто термилошки, заслужуваат посебно внимание низа правописни и синонимни речници, потоа речниците на туѓи зборови и таканаречените повратни речници. Тука се и неколку речници на јазикот на одделни писатели. Така на пример во СССР е издаден *Словарь языка Пушкина* (т. I–IV, 1956–1961, изд. Академии наук СССР, Москва), а во Бугарија *Речник на езика на Христџо Божев* (т. I, II, 1960–196, изд. на Българската академия на науките, Институт за български език, Софија) а по повод стогодишнината на поетот Шевченко, покрај низа други публикации, Украинската академија го издаде под редакција на В. С. Вашченко *Словник мови Шевченка* (I, II, Київ, 1964).

4. Освен на современата состојба на словенските јазици, посебно внимание им се посветува и на постарите периоди од нивниот развиток. Овде ќе укажеме на некои од оние речници во кои се обработуваат лексички материјали ексцерпирани од најстарите руски, полски, и воопшто старословенски писмени споменици. Така на пример од оваа област се: *Slovník jazyka staroslovenského* (изд. на Чехословачката академија на науките), *Slovník staropolski* (изд. на Полската академија на науките), а авторите на прирачникот *Handwörterbuch der altkirchenslavischen Texten* (1955), Линда Садник и Рудолф Ајцетмилер работат на издавање на еден споредбен речник на словенските јазици од кој веќе се излезени првите две свески *Vergleichendes Wörterbuch der slavischen Sprachen* (I свеска 1963 и II свеска 1964)³. Издавањето на сите овие свески се изведува во свески што излегуваат повремено. Во СССР, Институтот за руски јазик при Академијата на науките издаде во 1963 година Проспект (со неколку посебни лексички статии)⁴, за изработка на етимолошки речник на словенските јазици *Этимологический словарь славянских языков*⁵. Составувачот на Проспектот, познатиот советски етимолог О. Н. Трубачев, се задржува (3–38), во врска со издавањето на проектираниот етимолошки речник на словенските јазици, меѓу другото, на прашањето за неопходноста од изработка на еден таков речник, за потребата од реконструкција на прасловенскиот лексички фонд како дел од пошироката реконструкција на прасловенскиот лексички фонд како дел од пошироката реконструкција на прасловенскиот јазик, потоа на прашањето за структурата на речникот и на други слични прашања.

³) Linda Sadnik, Rudolf Aitzetmüller, *Vergleichendes Wörterbuch der slavischen Sprachen*, 1 (XXXVIII–57), 1963 и 2 (59–138), 1964 Wiesbaden, Otto Harrassowitz.

⁴) cf. стр. 39–93 каде што се опфатени околу сто речнички статии.

⁵) *Этимологический словарь славянских языков* (праславянски лексически фонд), Проспект. Пробные статьи, Издательство Академии наук СССР, Москва, 1963, (93 стр.).

5. Нашето внимание во овој натпис посебно го привлекуваат етимолошките речници на одделни словенски јазици. Познато е дека до крајот на Втората светска војна постоеја следните етимолошки речници на словенските јазици: 1) Franz Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der Slavischen Sprachen*, Wien, 1886, 2) Н. В. Горјевъ, *Этимологический словарь русского языка*, Тифлис 1896 и доп. 1901 (прв етимолошки речник на рускиот јазик), Erich Bernecker *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, I (A-L), II (l-mor), Heidelberg, 1908–1913, 4) А. Преображенский *Этимологический словарь русского языка*, ѿ. I (A–O), Москва, 1910–1914, 5) Aleksander Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków, 1927, 6) Josef Holub, *Stručný slovník etymologický jezika československého*, Praha, (I изд. 1933 и II, 1937), 7) R. Trautmann, *Baltisch-slavisches Wörterbuch*, Göttingen, 1923, 8) Стефанъ Младеновъ, *Этимологически и правописен речник на българския книжовен език*, София, 1941.

6. Тоа беа етимолошки речници со кои се служеа славистите до првата половина на нашиот век (речниците на Бернекер и Преображенски останаа незавршени). Се разбира дека во своите изучувања тие ги имаа на располагање, меѓу другото познатите речници на: Franz Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco latinum*, Vindobonae, 1862–1865, на А. Fick, *Vergleichendes Wörterbuch der Indogermanischen Sprachen*, Göttingen, 1874–1876, 1890, 1904, 1909 (I, II, III и IV изд.), на А. Walde, *Vergleichendes Wörterbuch der Indogermanischen Sprachen*, Berlin 1928–1931 (подоцна завршен и издаден од Ј. Покорни), како и низа етимолошки и други позначајни речници на одделни индоевропски јазици. Овде треба да се укаже и на значајот на посебните етимолошки студии и одделните прилози што се објавувани во разните домашни и туѓи славистички списанија и публикации.

7. Од издавањето на првиот и најзначајниот етимолошки речник на Миклошич (1896) до крајот на II светска војна беше изминат период од повеќе од половина век. За тоа време, благодарение на компаративно-историскиот метод, во лингвистичката наука се постигнаа значајни резултати и се беше насобрала огромна научна литература од областа на словенската лингвистичка наука. Во првиот повоен период, се пристапи главно кон преиздавање на некои постари речници, чиешто изданија беа исцрпени, а, исто така, како што веќе нагласивме, се пристапи кон привршување на веќе започнатите речници.

8. Како што би можело и да се очекува, најголем број етимолошки проучувања се поврзани со рускиот јазик. Така на пример, во СССР се издаде во 1949 год. (посмртно) последниот дел од речникот на Преображенски, останат во ракопис (*Этимологический словарь русского языка*, составил А. Преображенский, выпуск последний, објав. Во Трудови на Институтот за руски јазик, при АНССР, 1949 г.), чиешто издавање во

свески (1910–1914) беше прекарто уште за време на Првата светска војна. Бидејќи речникот на Преображенски, и покрај некои недостатоци, претставува сè уште извонреден прирачник за изучување на етимолошкото потекло на зборовите во рускиот јазик, а истовремено претставуваше и библиографска реткост, во 1958 год., во Москва се издаде фототипско издание во кое се опфатија во еден том двата дела: првиот А–О (објавен 1910–1914 го, XXXVI–674–V) и вториот П–С (стр. 1–416), а исто така и изданието од 1949 година, тело-јашур (выпуск последний, стр. 1–144). Овде ќе додадеме дека речникот на Преображенски, комплетен, е преиздаден и во САД (А. Г. Preobrazhensky, *Etymological Dictionary of the Russian Language*, New York, 1951, VIII–XXVIII–674–V 416–144), и тоа неколку години пред фототипското советско издание.

Уште пред војната, Макс Фасмер беше изработил и делумно приготвил за печат етимолошки речник на рускиот јазик. Меѓутоа, бидејќи во последните денови на војната, при едно бомбардирање сиот материјал за овој речник беше уништен, М. Фасмер повторно пристапи кон собирање и обработка на нов материјал и веќе во 1950–51 година се појавија првите свески на неговиот извонреден *Russisches Etymologisches Wörterbuch*, I (А–К), II (L–Ssüde), III (Sta–ÿ), Heidelberg, 1953, 1955 и 1958 г. Вториот дел од третиот том на овој речник содржи голем број дополненија, исправки и забелешки во однос на некои спорни етимолошки прашања, а исто така и нови објаснувања и етимологии. Некои од нив се резултат на Фасмеровите сопствени изучувања, а други, пак, на бројните добронамерни рецензии и прикази кои беа објавувани во текот на издавањето на речникот. Овде треба да се подвлече дека овој етимолошки речник ги обединува во себе, како долгогодишните искуства на еден плоден и многустран ерудит каков што беше Фасмер, така и сите достигнувања на современата лингвистичка наука⁶. Речникот е извонредно богат, тој ја опфаќа освен лексиката на литературниот јазик исто така и дијалектната и архаичната лексика. Во него е обработен и голем број зборови од туѓо потекло. При нивната обработка Фасмер, кој е инаку познат по своите бројни студии на туѓите лексички елементи, обрнува посебно внимание на патиштата преку кои тие се инфилтрирале во рускиот јазик. Треба да се одбележи, како посебна заслуга, дека во овој речник, авторот опфатил и посебно обработил и прилично опсежен ономастичен материјал. Поради сето ова, во 1964 година, во Москва се пристапи кон преведување на овој речник. Преведувањето на речникот и внесувањето на нови дополнувања му се доверени на О. Н. Трубачев. Досега е издаден само првиот том (А–Д) на *Этимологический словарь русского языка*, Перевод

⁶) На некои недостатоци, Фасмер укажува во својот Предговор и Поговор кон речникот. Таму се накусо изнесени и условите во кои е експерпиран и обработуван лексичкиот материјал, исто така се изложени и објективните тешкотии на кои наидува во текот на работата.

с немскога и дополнения О. Н. Трубачева под редакцией и с предисловием проф. Б. А. Ларина (изд. „Прогрес“), Москва, 1964. Како што е замислено и како што веќе се гледа од првиот том, во ова ново издание на Фасмеровиот речник ќе бидат внесени не само исправките и дополненијата што Фасмер ги групирал и ги дал во спомнатиот втор дел од третиот том, туку и сите нови податоци и постигнати резултати во областа на етимолошките изучувања до кои се дошло по објавувањето на речникот на германски. Сите овие дополнувања на Трубачев се посебно означени ([Г.]). Се разбира дека се внесени и некои други измени, на пример во врска со изборот на зборовите, потоа во однос на објаснувањето на општопознатите руски зборови, бидејќи ова издание им е наменето на руските, а не на германските читатели, и друго.

Во СССР е во тек и работата на етимолошкиот речник на рускиот јазик од М. М. Шанский *Этимологический словарь русского языка* во издание на Московскиот државен универзитет. Веќе се излезени првата (А) и втората (Б) свеска од првиот том (1963 година). Овој етимолошки речник им е наменет на филолозите специјалисти и има за цел да даде кратки објаснувања за потеклото на зборовите што се наоѓаат во лексичкиот систем на современиот руски литературен јазик. Во првите осум тома се предвидува да се опфатат само оние зборови што му припаѓаат на активниот вокабулар, а во двата последни, дополнителни тома, стр. 211 ќе бидат опфатени, како ономастичкиот материјал (антропоними и топоними), така и дијалектизмите и архаизмите.

Со цел да им се помогне на наставниците по руски јазик во средните училишта, во Москва, се издаде во 1961 година, како научно-популарен прирачник, еден краток етимолошки речник: *Краткий этимологический словарь русского языка пособие для учителей* (3–402) под редакција на С. Г. Бархударов. Авторите на речникот се Н. М. Шанский, В. В. Иванов и Т. В. Шанская.

9. Што се однесува до работата врз етимолошките речници во Полска, се забележува дека и таму се постигнати видни резултати. Од 1952 година наваму, редовно во свески, излегува етимолошкиот речник на полскиот јазик *Słownik etymologiczny języka polskiego*⁷⁾ чиј автор е Францишек Славски. Досега е излезен првиот том кој ги содржи зборовите А–Ј⁸⁾ и неколку свески од II том, во кои се опфатени зборовите од буквата К (*K-kot*)⁹⁾.

Од предговорот се гледа дека овој речник доаѓа во извесна смисла да го замени и дополни етимолошкиот речник на Брикнер поради тоа што

⁷⁾ Franciszek Sławski, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Nakładem Towarzystwa miłośników języka polskiego, Kraków.

⁸⁾ стр. 1–599, 1952-1956 г.

⁹⁾ Последната свеска која ја имам пред себе е *kooperativa-kot*, 1965.

неговите етимолошки објаснувања во поголем број случаи бараа дополнувања и измени. Од библиографијата и одделните упатувања се заклучува дека речникот на Славски е добро документиран, дека содржи прецизни податоци како во однос на етимологијата така и во однос на датирањето на зборовите, а покрај тоа дава и низа нови етимолошки податоци. Значајно место во неговите лексички статии заземаат бројните паралели со другите словенски јазици, а се забележува дека не се ретки ни соодветствата со индоевропските јазици, што се даваат кога е тоа потребно и можно.

Во меѓувреме, 1957 година во Варшава се преиздаде Брикнеревит етимолошки речник *Słownik etymologiczny języka polskiego*¹⁰⁾, чиешто прво издание¹¹⁾ беше исцрпено и поради тоа тешко можеше да се најде.¹²⁾

10. Што се однесува до чешкиот јазик, до скоро, постоеше само етимолошкиот речник на Холуб *Stručný slovník etymologický*¹³⁾. Покрај тоа што двете први изданија беа исцрпени и овој речник бараше извесни корекции. Освен тоа тој беше користен како прирачник за наставниците од средните школи. Од овие причини, во 1952 година, авторот Јозеф Холуб и Франтишек Копечни ни презентираа скоро сосем нов етимолошки речник на чешкиот јазик: *Etymologický slovník jazyka českého*¹⁴⁾. Опширниот увод што авторите го даваат (стр. 9–52), може да им послужи на тие што се занимаваат со чешкиот јазик (речникот е наменет предимно за студентите) при нивното изучување на историската граматика и посебно на тие што се интересираат за фонетиката и зборообразувањето во чешкиот јазик. Во етимолошките статии авторите даваат паралели од другите словенски јазици, посебно од рускиот, и понатаму од другите индоевропски јазици (германските, латинскиот, романските, келтскиот, балтиските, индоиранскиот и др.), а понекогаш кај туѓите зборови се упатува и на неиндоевропските јазици. Инаку, авторите се служат со најновите достигнувања во етимолошките изучувања. На крајот од речникот (449–478) е даден преглед на афиксите со ознака дали се работи за продуктивни или непродуктивни наставки, за форманти или за обични

¹⁰⁾ Aleksander Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa, 1957 (стр. XIV–1–686–805), Wiedza powszechna.

¹¹⁾ A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków, 1927 (стр. 1–689–805–Index).

¹²⁾ Во последно време меѓу славистите, особено меѓу полонистите, се јавува сè поголем интерес кон изучувањето на лужичко-српскиот (меѓу другото, пред неколку години, во 1959 г. при Институтот за Serbski Ludospyt, во Будишин, е создадена комисија која треба да работи врз атласот на лужичките дијалекти). Се работи исто така и на етимолошкиот речник.

¹³⁾ Првото издание е од 1933 г., а второто од 1973 година.

¹⁴⁾ Holub, Josef, Kopečný, František, „Etymologický slovník jazyka českého“, Praha 1952. (1–59–448–575), Státní nakladatelství učebnic.

морфолошки наставки. Од 448 до 561 страна, поместен е индекс на зборовите, кој содржи разни табели во кои се дадени сите зборови од чешкиот јазик (тука се внесени и туѓите зборови што се употребуваат во чешкиот јазик [табела b] [табела c] домашни и туѓи) потоа зборови од другите словенски јазици. Исто така во индексот ги наоѓаме и зборовите од несловенските индоевропски јазици (и од неиндоевропските), што се опфатени во одделните етимолошки статии. Нема сомнение дека сите овие дополнителни индекси и табели ќе им помогнат пред сè на тие што се занимаваат со компаративните изучувања. Треба да се одбележи дека авторите се спремаат и да ги датираат чешките зборови¹⁵).

11. Како издание на Чехословачката академија на науките во 1957 г. во Прага, Махек издаде *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*¹⁶). Целта на овој етимолошки речник е да го објасни колку што е тоа можно денес, речничкото богатство на чешкиот и словачкиот јазик. Од чешкиот се опфатени, покрај зборови од литературниот, уште и зборови од народните говори. Авторот В. Махек го вклопува и материјалот од словачкиот јазик, зашто тој му е добро познат на чешкото население од литературата, печатот и радиото бидејќи голем број зборови „источно-моравски“ се употребуваат и на другата страна од Карпатите. Авторот е на мнение дека со ова вклучување на словачкиот материјал во овој етимолошки речник не се негира самостојноста на словачкиот јазик¹⁷). Нема сомнение дека ова внесување и на словачкиот лексички материјал приднесува од своја страна за етимолошките објаснувања на чешките зборови. Паѓа в очи дека авторот прибегнува, што е малку необично за етимолошки речници, и кон илустрации (цртежи) за да може поцелосно и попрецизно да го објасни значењето на некои зборови. Ова се забележува кај т.н. технички термини (пр. greben, prag и сл.).

12. Авторот на познатата граматика на полапски јазик (*Gramatyka polabska*¹⁸) Тадеуш Лер-Сплавински и неговиот ученик Казимјеж Полански се зафатија со изработка на етимолошки речник на полапскиот јазик: *Słownik etymologiczny języka Drzewian polabskich*¹⁹). Кога се знае дека од

¹⁵) Во таа смисла ги употребуваат забелешките: *stč* (staro česki), *st. č.* (starši česke) *nč* (novočeski), *nov.* (slova nova).

¹⁶) Václav Machek, *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, Nakladatelství Československé Akademie věd, Praha, 1957, (стр. 1–13–598–627).

¹⁷) Колку што ни е познато, во Братислава се работи на изработка на посебен етимолошки речник на словачкиот јазик.

¹⁸) Lwow, 1929 г.

¹⁹) Tadeusz Lehr-Splawiński – Kazimierz Polanski, *Słownik etymologiczny języka Drzewian polabskich, zeszyt 1. A-D'úzd*, Wrocław-Warszawa-Kraków (Zakład narodowy imienia Ossolińskich, wydawnictwo Polskiej akademii nauk, 1962, (стр. XVIII-142).

јазикот на полапските Словени, познати уште под името Древани, Древјани, се сочувани, освен ономастичен материјал, само некои белешки од XVII – XVIII век и бедни лексички остатоци од неколку нивни молитви и песни, и тоа напишани со германско и француско писмо, можеме да си претставиме пред какви тешкотии се наоѓаат авторите на овој етимолошки речник од кој досега е излезен само еден дел.²⁰⁾

13. Што се однесува до лексиколошките и лексикографските изучувања на украинскиот јазик, се забележува дека и во УССР е засилена работата. Во врска со етимолошките изучувања пак на украинскиот јазик, колку што ни е познато, сега се работи за издавање на еден етимолошки речник и тоа во Канада. Тоа е *An etymological Dictionary of the Ukrainian Language*²¹⁾ на Ј. Б. Рудницки. Работата врз овој речник, кој инаку треба да опфати дваесет свески, започнала, според податоците што се дадени во првите две свески, уште во 1941 г. при Словенската библиотека во Прага. По војната, 1945-1949 работата продолжила во Хајделберг а од 1949 авторот работи врз овој речник во Канада. Бидејќи располагаме само со втората свеска (1963)²²⁾ во која се опфатени зборовите од *бедуїн* до *брамури* на него само накусо ќе се задржиме. И овој етимолошки речник, како и досега разгледаните етимолошки речници содржи покрај зборовите од литературниот јазик уште и зборови од украинските дијалекти. Паѓа в очи дека се внесува сразмерно голем број зборови од туѓо потекло. Во речникот е опфатен исто така прилично голем број антропоними и топоними. Во најголем број случаи тие се разработуваат како посебни заглавни зборови. Помал е бројот на тие што се обработуваат во лексичките статии на основните зборови од кои се изведени. Нужните објаснувања се даваат на англиски. Покрај паралели од другите словен-

²⁰⁾ За изучување на етимологијата на словенските јазици, особено за установување кои словенски основи датираат од балтословенската епоха, големо значење имаат секако оние работи во кои се анализираат освен балто-словенските односи, и балтичките јазици. Неодамна се заврши изработката на Френкеловиот етимолошки речник на литавскиот (Ernst Fraenkel, *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, I Band. – II Band, 1955–1965, Indogermanische Bibliothek, Göttingen). По смртта на авторот (1957), работата на овој речник ја продолжија неговите колеги Е. Хофман и Е. Тангл во соработка со А. Слупски. Тие се зафатија со редактирањето и издавањето од зборот *skéndeti*, стр. 801) на приготвениот материјал што го остави Френкел. Последните свески (XVII, од стр. 1329, XVIII и XIX св.) од вториот том содржат дополненија, регистар на зборовите и на личните имиња, забелешки и поговор, кои од своја страна придонесуваат како за полноста и исцрпноста на речникот, така и за полесно ракување со него.

²¹⁾ J. B. Rudnickij, *An Etimological Dictionary of the Ukrainian language*, Winnipeg, Canada, Ukrainian, Ukrainian Free Academy of Sciences, (Part 2, 1963).

²²⁾ стр. 97–193.

ски јазици, пред се од источнословенските, се даваат паралели и од другите индоевропски јазици. Се упатува исто така и на потребната литература, а се забележува дека се даваат и синоними и дијалектни варијанти.

14. Што се однесува до етимолошките изучувања на јужнословенските јазици може да се констатира дека првите, најтешки, чекори се веќе направени.

Во летото 1963 година, Словенечката академија знаности и умјетности издаде пробна свеска за етимолошкиот речник на словенечкиот јазик, на академикот Франце Безлај. Во пробната свеска се внесени речнички статии на преку сто збора (139), посебно избрани (од А–Ž), во кои се опфатени низа спорни прашања, од различен карактер, кои авторот и редакцијата сакаа да ти расчистат пред да се пристапи кон неговото дефинитивно издавање. Според замислата на авторот, овој етимолошки речник на словенечкиот јазик треба да излезе во два тома, на околу 1200 страни²³). Според податоците што ги добивме Од љубезниот професор Безлај, наскоро, кон крајот на оваа година, треба да излезат од печат првите три свески (секоја од по осум табаци), во кои ќе бидат опфатени зборовите од А до D²⁴).

15. Макар што може да се рече дека првите словенски етимолошки изучувања се поврзани со српскохрватскиот јазичен материјал (спореди ги етимолошките работи на Ѓуро Даничиќ уште од 1876, 1877 година²⁵), сепак, сè до денес српскохрватскиот јазик нема свој етимолошки речник. По етимолошките изучувања на Даничиќ следува низа други од кои ќе ги споменеме имињата на еминентните научници како што се Миклошич, Будмани, Маретиќ, Будимир, Бариќ, Скок, чишто работи имаат огромен придонес и значење за изучувањето на српскохрватскиот лексички материјал. Познато е исто така дека не недостасуваат ни одделни статии и студии во кои се обработувани, меѓу другото, словенизмите во околните балкански јазици како ни студии во кои се анализирани туѓите елементи во српскохрватскиот јазик. Покрај сето ова, познатиот загребски учен Петар Скок успеа пред крајот на својот живот (3.П.1956) да го заврши етимолошкиот речник на српскохрватскиот јазик (*Etimološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*). Редактирањето и подготовките околу издавањето на овој речник, кој треба да излезе во издание на Југословенската академија знаности и умјетности се веќе пред крај. Се надеваме

²³) cf. подетално France Bezljaj, *Ob izidu poskusnega snopiča etimološkega slovarja*, Slavistična revija, XIV, 1–4 (1963) стр. 209–210.

²⁴) Речникот треба да излезе како издание на Младинска книга и Словенечката академија на знаностите и уметностите во Љубљана.

²⁵) Подоцна Даничиќ, како уредник на Академскиот речник (*Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, obrađuje Dj. Daničić, Zagreb, dio I, 1880–1882 (и натаму), ги применува и проширува во овој речник своите принципи, особено при обработување на туѓите зборови што влегле во употреба на српскохрватското јазично подрачје.

дека во најскоро време ќе го имаме пред себе Скоковиот етимолошки речник на српскохрватскиот јазик.

16. Бугарскиот јазик е прв јужнословенски јазик, кој се здоби со етимолошки речник. Тоа е, како што е познато, етимолошкиот речник на Младенов (*Етимологически и правописен речник на български книжовен език*²⁶). Во овој речник е опфатен прилично голем лексички материјал меѓу кој добар дел отпаѓа на зборовите од туѓо потекло. Се забележува дека и ономастичниот материјал е застапен во прилична мера.

И покрај тоа што речникот на Младенов излезе од печат во разорот на Втората светска војна и со низа ограничувања²⁷), неговата појава означува нов момент не само во етимолошката наука на јужнословенските јазици, туку воопшто и во другите словенски јазици. Тој дојде да ја пополни празнината што се чувствуваше во етимолошките изучувања поради недорвршените реченици на Преображенски и Бернекер како и поради фактот што нивните изданија беа веќе исцрпени.

17. Овде ќе се задржеме подетално на вториот бугарски етимолошки речник чиешто издавање е во тек, зашто е тоа најновиот етимолошки речник и тоа на еден јужнословенски јазик.

Веќе повеќе години во Институтот за бугарски јазик, при Бугарската академија на науките се работи на прибирање и обработување на материјалот за новиот бугарски етимолошки речник. Како резултат на оваа работа на бугарските етимолози, во текот на 1962 година, под редакција на познатиот бугарски етимолог Владимир Георгиев, излезе од печат првата свеска (*А-бронз*) на *Българскиот етимологичен речник*²⁸) чиешто составувачи се Вл. Георгиев, Ив. Галабов, Ј. Заимов и Ст. Илчев. Веќе следната 1963 година, се појави и втората свеска (*бронхи-владаея*), во 1964 г. излезе од печат и третата свеска (*владика-живрѝйна*) а минатата, 1965 година е објавена и четвртата свеска (*џлаџорина-џарма*). Нема сомнение дека во бугарска наука се чувствуваше потреба од еден нов етимолошки речник, зашто речникот на Младенов, покрај низа позитивности што ги содржи, заостануваше зад нивото на современите лингвистички и етимолошки изучувања²⁹).

Од периодот кога врз него работел Младенов до денес се изминати

²⁶) Стефанъ Младеновъ, *Етимологически и правописен речник на български книжовен език*, София, 1941. Во текстот понатаму ЕПРБ.

²⁷) Меѓу другото, приватниот издавач бараше по секоја цена тоа да биде истовремено и правописен речник, а не само етимолошки.

²⁸) Вл. Георгиев, Ив. Гълъбов, Ы. Заимов, Ст. Илчев, *Българскиот етимологичен речник*, I–IV свеска 1962–1965 г. изд. на Българската академия на науките, Институт за български език, София. Во текстот понатаму БЕР.

²⁹) На некои недостатоци укажува самиот Младенов во својот предговор кон речникот (стр. III–XVIII) и ветува (стр. III) дека во второто издание ќе биде „додадено сето она што овде е пропуштено“.

неколку децении во текот на кои во областа на етимолошките изучувања, во светот и во Бугарија, се постигнаа значајни резултати. Се појавија низа нови етимолошки објаснувања како и дополнителни белешки кои веќе познатите етимологии во кои се прецизираат и коригираат старите толкувања, а исто така се објавија од етимолошка гледна точка и низа зборови кои досега не беа опфатени во другите речници.

Како што е замислен, БЕР треба да биде најопфатниот бугарски речник, во кој ќе биде објаснето потеклото на лексиката на современиот бугарски литературен јазик и на народните бугарски говори. Зборовите во БЕР се подредени по азбучен ред, а секоја статија ги содржи следниве делови: 1) заглавие, 2) изведени зборови 3) етимолошко објаснување и 4) распространетоста на зборот во другите јазици. Како зглавен збор се дава оној основен облик, „етимолошкиот минимум“, од кој се изведени другите зборови. По заглавието се даваат прецизни и изнијансирани стилски и семантички објаснувања. За оваа цел, составувачите ги употребуваат не само вообичаените стилистички забелешки (како: арх[аизмите], географ[ија], нар[оден], бот[аника], разг[оворен], туку и неколку десетици други (сп. авија[ција], канц[еларија], мит[ологија], спорт, кои несомнено придонесуваат за поголема прецизност и конкретност на објаснувањата. Во однос на дијалектните зборови често се укажува и на нивната географска распространетост. За оваа цел се даваат разни варијанти од бугарските народни дијалекти (пр. *алага* [Поибрене, Панаг.], *алуга* [Ломско]). Дијалектните облици исто така фигурираат и како посебни единици, а се дава задолжително и нивното значење. Што се однесува до објаснувањата за граматичката структура на зборот, тие во принцип не се даваат освен во случаи кога е тоа нужно (пр.: *алец м. р.* и *алца ж. р.* или *ала¹ сврзник* и *ала² ѝредлоџ* и сл.). По овие податоци доаѓа објаснување на значењето на зборот. Во врска со ова се констатира дека се дава само најопштото значење и тоа концизно, често со синоними. Доколку пак зборот има повеќе различни значења, тие се одделуваат. Треба да се одбележи исто така, дека во статиите се внесуваат и старословенските соодветства (со старословенска кирилица), на заглавниот збор, до колку ги има, и се даваат сите нужни објаснувања. Во статијата се внесуваат исто така и изведените зборови од старословенскиот облик, без оглед дали се среќаваат во современиот бугарски јазик или не. Она што треба да се истакне е тоа дека по значењето на старословенските зборови се даваат и изворите во кои тие облици се регистрирани³⁰). Се забележува дека во БЕР се

³⁰) Така на пример: *владыка* „господар, началник, притежател“ (Зогр., Мар., Асем., Супр., Син. пс., Ман. хр.). Ист принцип се применува и кај изведените зборови. Сп.: *владычскъ* (Син. тр., Супр.), *владычица* „господарка“ (Асем., Син. пс., Син. тр., Супр.), *владычьнь* (Асем., Син. пс., Син. тр., Супр.) и така натаму. Се забележува дека укажување на текстови и писатели кај кои се регистрирани одделните зборови, се среќава и во други случаи, главно кај

третираат како старословенски (стаорбугарски) сите оние зборови што се среќаваат во старите словенски текстови до XIV век, без оглед дали се тие од српска, хрватска, македонска, руска или чешка редакција.

Речничката статија, се разбира, ги содржи и изведените зборови од заглавниот збор³¹). Значењето не се одбележува за оние изведени зборови што се сосем јасни. Доколку се работи за архаизми и дијалектизми, тогаш семантичките објаснувања се даваат бездруго. При етимолошкото објаснување на зборовите се даваат паралели и од другите словенски јазици³² и тоа на прво место српскохрватскиот, (во специјални случаи, доколку има разлики, се употребуваат одредниците *срп[ски]* и *хрв[атски]*, од словенечкиот³³, рускиот (од украинскиот и белорускиот, само доколку зборот го нема во рускиот јазик или доколку се разликува по својот облик и значење), потоа од чешкиот, словачкиот, полскиот, горно и долнолужичкиот. Паѓа в очи дека меѓу набројаните словенски јазици од кои се даваат паралели не фигурира македонскиот јазик. Овој факт посебно изненадува со оглед на тоа што во БЕР најобилно е користен сиот лексички материјал од македонските народни говори и дури сиот материјал од македонските тајни јазици. Нема сомнение дека ова одминување на македонскиот јазик ја намалува научната објективност на БЕР, зашто постоењето на македонскиот јазик како посебен е одамна признаен факт, (во други понови етимолошки речници македонскиот материјал се одбележува посебно).

По словенските паралели се даваат паралели од другите индоевропски јазици и тоа на прво место доаѓаат оние паралели кои се најблиски до словенскиот облик. Најчесто се тоа, соодветства од балтиските, германските и иранските јазици, а потоа тие од староиндискиот, грчкиот и латинскиот. Паралели од другите индоевропски јазици се даваат само до колку покажуваат поголеми близости со словенските облици. Етимолошките објаснувања на зборовите се завршуваат со уште некои забелешки за фонетските, морфолошките и семантичките особености што се однесуваат како до заглавниот збор така и до изведените зборови. Меѓутоа, се забележува дека ретко се завлегува во реконструкција на постарите облици и корени.

Туѓите зборови кои порано или подоцна влегле во употреба во бугарскиот јазик се даваат, доколку се од една иста етимолошка група, во иста статија³⁴). По однос на изведените зборови, од туѓите основи, прво се

оние од туѓо потекло, Сп.: *аргавѝн* (Миладинов зб.), *аргѝс* (Вазов, Церковски).

³¹) Доколку ги има повеќе и доколку тие имаат понатаму свои изведени зборови, тогаш се проследени со забелешка *в(иди)* и се наоѓаат на своето азбучно место каде што се објаснуваат.

³²) Во случаи кога нема соодветства тогаш се означува и тоа.

³³) Се забележува дека многу малку е користен материјал од словенечкиот јазик.

³⁴) Пр. *аплодисмѝнт*, *аплодѝрам*; *асимилѝрам*, *асимилѝција*.

даваат оние што се изведени во бугарскиот, а потоа зборовите образувани во изворниот и другите јазици. Во врска со објаснувањето на туѓите зборови, треба да се додаде дека се укажува на јазикот преку кој тие поминале во бугарскиот, доколку се работи за индиректни заемки, а исто така се укажува и на јазикот во кој се создадени³⁵). Колку што можевме да забележиме, се чувствува извесна недоследност при давањето на паралели за зборовите од туѓо потекло кај другите балкански и словенски јазици. Така на пример, додека за зборот *бекрија* е означено дека се наоѓа во српскиот и романскиот, за зборот *аждер* дека се наоѓа во српскиот, а за зборот *ален* во рускиот (макар што се среќава и во српскохрватскиот и во романскиот и во македонскиот), за турцизмите: *ага*, *аџамија*, *алтан*, *аман*, *анџак*, *бетер*, *бина*, *бинлак*, *бостан*, *беќар*, меѓутоа не е означена нивната употреба во другите балкански словенски и несловенски јазици. Во извесни случаи се работи за исти соодветства, по облик, или значење, а во други се забележуваат само извесни фонетски варијанти (*бешлик* : *бешлак*), така што не може да се извлече некое правило според кое постапуваат авторите на БЕР. Се разбира дека и овде е изоставено означување на нивната употреба во македонскиот јазик. Инаку, заслужува пофалба, стремежот на составувачите на БЕР временски, доколку е тоа можно, да ја определат појавата на туѓите зборови во бугарскиот јазик. Ова датирање на зборовите тие го прават било со означување на авторот кај кој за прв пат се јавува зборот³⁶), било со означување на годината или векот кога е регистриран³⁷). Она што исто така придонесува за вредноста на БЕР е давање на библиографски податоци и упатување, освен на други етимолошки речници³⁸) уште и на посебни прилози, студии, расправи и етимолошки печатени и објавени во разни списанија³⁹). Овој принцип се спроведува главно кога се однесува до работи печатени во бугарскиот печат, меѓутоа, колку што можев да забележам, послабо се користат работите печатени надвор од Бугарија. Така на пример, кај зборот *Бишола* не се упатува ни на Фасмер (...), ни на Вајан (...), а кај зборот *беврвреци* не се упатува на пример на Скок. Ист е случајот и со низа други примери.

По однос на обемот на опфаќањето на туѓите зборови во БЕР, составувачите во својот предговор нè известуваат дека во него *нема да бидат вклучени оние туѓи зборови кои имаат сосем ограничена употреба или*

³⁵) Пр. абстра́кција „отвлечено мислене и резултат от него“. – Чрез рус. *абстра́кция* и нем. *Abstraktion* од лат. *abstraction*, произв. от гл. *abstraho*.

³⁶) Пр.: абсолютен „неограничен, безусловен“ (Ботев). – произв. абсолюти́зъм (Ботев).

³⁷) Пр.: абано́с... (1872), алé (1958), багатéла... (1860). арма́да... (18 век) и слично.

³⁸) абúд... Миклошич, Брикнер, Бернекер.

³⁹) Пр.: авари... види Л. Ванков, Роман. заемки, 176; алберо... види Kahane–Tietze (1858), 53; К. Костов, БЕз 10 (1960), 447, А. Спасова, Изсл. Романски (1960), 413.

обемот на зборовите обработени во првите четири свески на БЕР е доста поголем од бројот на зборовите опфатени во ЕПРБ. Според ова, како и според методот и начинот на кој се обработуваат зборовите во БЕР, може да се заклучи дека БЕР ќе биде многу пообемн⁴⁴).

Како што веќе нагласивме, БЕР дава покрај нови етимологии извесни корекции на некои постари. Така на пример, зборот *балама* според Младенов е од турско потекло, а во БЕР истиот збор се доведува со циганскиот збор *баламо*. Овде ќе додадеме дека овој збор во истото значење во кое се употребува во бугарскиот јазик, се среќава и во македонскиот јазик⁴⁵), а колку што ни е познато, со истото значење се употребува и во разговорниот грчки јазик.

Треба да се одбележи дека во БЕР е опфатен исто така и прилично ономастичен материјал, топоними, хидроними⁴⁶ и антропоними⁴⁷). Додека цитираните примери претставуваат посебни заглавни зборови и се обработуваат во посебни лексички статии поради културното и историското значење што го имаат, другите топоними и антропоними се обработуваат во лексичките статии на апелативите од кои настанале.

18. На крајот да заклучиме дека нема ни сто години од првите забелешки на Јагиќ направени во врска со недостигот на етимолошките изучувања кај словенските народи а веќе, речиси сите словенски јазици имаат добри етимолошки речници.

⁴⁴) Додека во ЕПРБ во некои случаи само се укажува на етимолошкото потекло на зборот или пак само се одбележува неговото значење, во БЕР, истите тие случаи имаме цели статии, од по неколку реда, кои содржат и други податоци. Таков е случајот на пример и со следените неколку збора: *бадана* (во ЕПРБ стои само: *тур*, од *перс.* а во БЕР наоѓаме десет реда); *басџин* (во ЕПРБ само фр. *bassin* а во БЕР има два реда) и со зборовите: *бадџа*, *епоха*, *ера* и низа други

⁴⁵) Зборот е зарегистриран во *Речникот на македонскиот јазик* со српскохрватски толкувања, I A-H, Скопје, 1961 г., под редакција на Бл. Конески.

⁴⁶) Сп.: *Айтос*, *Арџар*, *Бигла*, *Битола*, *Букурешт*, *Варна*.

⁴⁷) Сп. *Аспарух*, *Боян*, *Вазов*.

НОВИ ТРУДОВИ

**ЕТИМОЛОШКИ РЕЧНИК НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК И
МАКЕДОНСКИ ЕТИМОЛОШКИ РЕЧНИК – КОНЦЕПЦИЈА**

Етимологијата како лингвистичка научна дисциплина во светот има значајна улога во различни лексикографски и дијалектолошки проекти, какви што се описните речници и лингвистичките атласи. Етимолошките речници ја покажуваат зрелоста на едно општество во поглед на достигнувањата на лингвистички план во кој се вградени историските и културолошките погледи на еден народ.

Етимолошките речници спаѓаат во основните инструменти за работа на полето на лингвистиката и се од големо значење како извори на сознанија за историјата (во потеклото на зборовите се огледуваат етноисториските и културноисториските односи).

Имајќи го предвид фактот дека речиси сите словенски и балкански јазици имаат етимолошки речник, некои од нив и повеќе од еден, сметаме дека е дојдено времето за остварување на една ваква крупна задача од страна на научниот кадар во Институтот за македонски јазик.

Во седумдесетинското постоење на Институтот за македонски јазик се реализирани голем број колективни и индивидуални трудови од различни области. Тоа дава дополнителен мотив да се почне со еден ваков значаен проект не само за Институтот за македонски јазик туку и за целото македонско општество.

Секој почеток е тежок, полн со неизвесности и дилеми, но тоа е единствениот начин да се даде прилог кон натамошните продлабочени проучувања на македонскиот јазик.

Како пример нека ни послужи Институтот за српски јазик, кој до пред 30 години немаше посебен оддел за етимологија и со посебен ентузијазам на, сега веќе покојниот акад. Павле Ивиќ, се формира такво одделение со кадар кој и според квантитетот и според квалитетот беа на незавидно ниво (поточно Отсекот за етимолошки истражувања во времето кога се формирал имал само 5 вработени, кои немале големо искуство на полето на етимологијата, односно не биле квалификувани индоевропеисти и етимолози).

Во оваа пригода ќе ја дадам концепцијата и основните идеи, како и насоки за утврдување на конечната методологија за двата предвидени етимолошки речника. За првиот, научнопопуларниот (со основниот речнички фонд на македонскиот јазик) под наслов *Македонски етимолошки речник* кој е предвиден да излезе во три тома, лично верувам дека

тој ќе биде завршен до првата половина на 2024 година. Во меѓувреме, ќе се почне со работа на првата свеска на Етимолошкиот речник на македонскиот јазик (тезаурусниот речник, кој всушност е и проект на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“). Станува збор за два типа етимолошки речници: 1. МЕР (*Македонски етимолошки речник*), научнопопуларен (во три тома) во кој ќе биде претставена, пред сè, но не и само основната лексика на македонскиот јазик и 2. ЕРМЈ (*Етимолошки речник на македонскиот јазик*) строго научен со сеопфатен (тезаурусен) пристап кон македонското лексичко богатство, речник за кој е потребно многу време, односно повеќедецениска работа на многу генерации лингвисти кои целиот свој работен век би му го посветиле токму на овој речник.

Со оглед на тоа што ние не можеме да се потпреме на автохтоно претходно искуство, идејата е да се почне со работа на еден голем сеопфатен речник за кој треба многу долго време, а во меѓувреме да се почне со еден речник на основниот лексички фонд во кој би се одразиле и определени специфики на македонскиот јазик. За првиот, тезаурусниот, одлучивме да биде под истиот наслов како што е и проектот „Етимолошки речник на македонскиот јазик“ и за кој ќе треба многу подобра кадровска екипираност, но и многу време да се соберат податоците од историската и дијалектната граѓа на македонскиот јазик. За вториот тип речник го одбравме насловот „Македонски етимолошки речник“ и врз кој веќе се работи (токму во оваа пригода сакаме да ја објавиме буквата А од овој речник). Ваквиот пристап ќе овозможи МЕР, односно речникот со основниот лексички фонд да биде костурот врз кој ќе се гради идниот тезаурусен (сеопфатен) речник.

Суштинска разлика во овие два речника е тоа што МЕР ќе го опфати основниот лексички фонд (со извесни отстапки во кои ќе бидат вклучени определен број дијалектизми, но без прикажување на дијалектните ареали, како и архаизми, кои се, според наш субјективен критериум, релативно познати за пошироката јавност), додека пак ЕРМЈ ќе се карактеризира со широка покриеност на стандардниот јазик, јазикот во народната проза и поезија, јазикот во уметничката литература, разговорниот јазик, како и дијалектите на целата етничка територија, од кои надвор ќе останат практично само мал број рецентни лексеми.

Во ЕРМЈ зад насловниот (заглавниот) збор, освен значењата, ќе бидат дадени и неговите потврди од различни дијалектни и литературни извори, потоа варијанти и деривати, чиј редослед го отсликува етимолошкиот развој на зборот. Во принцип, ако станува збор за општословенската лексика, ќе бидат наведени потврди од користените извори од старо(црковно)словенскиот период, по можност постари или датирани од најстариот, канонски период и со поширок контекст на записот. Исто така ќе бидат дадени и дијалектните варијанти снабдени со информации за областа (географска дистрибуција и локација) и за значењата дадени

во контекст (со егземплификација од теренски материјал). Во делот посветен на етимолошката интерпретација, ќе се тежнее да се даде што е можна подлабока етимологија, од прасловенскиот до индоевропскиот етимон, како и споредба со други јазици и јазични семејства.

Во МЕР, зад заглавниот збор ќе бидат дадени само основните граматички квалификатори, потоа ќе следуваат преводни еквиваленти на јазиците од балканскиот јазичен сојуз, со цел полесно да се воочи патот по кој е дојден зборот и дали е тој балканизам. На овој начин, МЕР ќе биде помошна алатка и за пошироката лингвистичка јавност, но и воопшто за секој што сака да го погледне потеклото и развојниот пат на еден збор од основниот лексички фонд.

За да покажеме практично како ќе изгледаат одредниците во двата речника, ќе наведеме конкретен пример:

ЕРМЈ	МЕР
<p>a¹ a <i>conj.</i> адверсативен, корелативен, дисјунктивен и темпорален сврзник; буг. <i>a</i>; срп. <i>a</i>; алб. <i>por, dhe, kurse</i>; грч. <i>ενώ, δε, και</i>; тур. <i>ve</i>.</p> <p>Пр.: <i>Ние седевме, а тише гледаа во нас. Таа не дојде, а тиша беше вистинска навреда. Не тиша, а клеива во очите мајни носи</i>; во состави: 1) а камоли (градација) <i>Тој не сакаше да се јави, а камоли да дојде</i>.; 2) не само ... а и (градација) <i>Не само тишо не сакаше да јаде тиша, а и нам не ни дозволуваше да јагеме</i>.; 3) а сепак (спротивно од очекуваното 'и покрај тоа што') <i>Многу зборуваше, а сепак не рече ништо</i>.; 4) повторено а ... а (дисјунктивност – алтернатива, темпоралност – временско сопоставување) <i>А удолу, а угоре, истио ми се фака. А ќе сијане, а ќе почне да се луши</i>. (ТРМЈ, ДРМЈ).</p> <p>Потврди и дијалекти:</p>	<p>a¹ a <i>conj.</i>, адверсативен, корелативен, дисјунктивен и темпорален сврзник; буг. <i>a</i>; срп. <i>a</i>; алб. <i>por, dhe, kurse</i>; грч. <i>ενώ, δε, και</i>; тур. <i>ve</i>.</p> <p>■ Од псл. сврзник и прилог <i>*a</i>; општословенски во адверсативна (ретко копулативна) функција, сп.: стсл. <i>a</i>, буг., срп., хрв., цг., слн., слч., чеш., глуж., длуж., пол., рус., укр., блр. <i>a</i>, полап. <i>a</i>, во наведените функции.</p> <p>Една од можните претпоставки е дека псл. <i>*a</i> најверојатно се развило од пие. <i>*ōd(t) / ēd(t)</i> што претставува аблатив од заменката <i>*e-/o-</i>; сп. и стинд. <i>āt</i> 'потоа, и', како и авест. <i>āa</i>; за лит. не може да се утврди дали е прасродно или пак е позајмено од словенските јазици. Но, показната замена од коренот <i>*e-</i> нема аблатив едн. <i>*od</i> во ниеден засведочен ие. јазик, па според тоа тезата за заменското потекло</p>

<p>Потврдено од XII век: еда приходитъ свѣтилникъ да подь спадомь положень бждеть ли под шдромь а не ли на свѣщникъ възложъть (Добромирово евангелие XII век, Добрејшово евангелие XIII век, Кратовско евангелие XIV век); ...взи раззгърдѣвъши есте а не пауче плаксте са да не възметъ са ѿ срѣдзи вашеж сдѣлавзи дѣло се... (Охридски апостол, XII век); ходан съ прѣмѣдрыми прѣмѣдрь бждет а глоуман са съ безоумними познань бждеть (Григоровичев паримејник 12 век); ...присно бо мирзнаа глаголажъ съ христомъ жидове а срѣдъцемъ помзшилѣахъ на нъ злаа... (Болоњски псалтир, Погодинов псалтир XIII в.).</p> <p><i>Виш, мама е учила до второ отделение, а така до четврто отделение (Банско, Цветановски и др. 2014); Они са биле тамо, испот Исаро, наредени са биле куките одма по нато, а доле е имало една чешма. (Штипско, Маленко 2012); ... има толку царџка д'аџа да станиш' пак царџца, а да ѓзмиш' тус д'ат'а а да станиш' измикарка? (Солунско, Малецки 1934, според Пеев 1999); Кој беше работници, си-имеа, а јас шо-си-имеф пет мали, свѣкоро, свекѣрвата и-имеф јас, со-мене беа тие.</i></p>	<p>на сврзникот <i>a</i> е неверодостојна. (БЕР 1:1; ЕРСЈ 1:33; ЭССЯ 1:33–34; ERHJ 1:1; Skok 1:1; ESSJ 2:27–30; Bezljaj 1:1; Snaj :1).</p>
--	--

<p>(Преспанско, Цветановски 2010); <i>A мие-на, по́сле, смо-се-зеле, на-го́дина, а они си́гурно по-една-го́дина...</i> (Тетовско, Лаброска и др. 2012).</p> <p>▣ Од псл. <i>*a</i> < балтслов. <i>*ō</i> < пие. <i>h₁ōd</i>; општо сл. во адверсативна (ретко копулативна) функција, сп.: стсл. <i>а</i>, мак., буг., срп., хрв., цг., слн., слч., чеш., глуж., длуж., пол., рус., укр., блр. <i>а</i>, полап. <i>ə</i>, во наведените функции (ЭССЯ 1:33–34; БЕР 1:1; ЕРСЈ 1:33; Skok 1:1; ESSJ 2:27-30; Bezljaj 1:1; Snoj :1).</p> <p>Едно од можните гледишта е дека псл. <i>*a</i> најверојатно се развило од пие. <i>*ōd(t) / ēd(t)</i> што претставува аблатив од заменката <i>*e-/o-</i>; сп. и стинд. <i>āt</i> „потоа, и“, како и авест. <i>āat</i>; за лит. не може да се утврди дали е прасродно или пак е позајмено од словенските јазици (ЭССЯ 1:33–34; ЕРСЈ 1:33; Skok 1:1; Bezljaj 1:1; Snoj :1). Според друго гледиште, првично станува збор за онома-топеја од пие. извик <i>ō</i>; сп. лат. <i>ō</i> и стгрч. <i>ὦ</i>. Сите овие би можеле да произлезат од праиндоевропската интерјекција <i>ō</i> ‘ох!, ах!’, но секоја форма во поединечните јазици лесно може да биде независна изразна формација. (ЭССЯ 1:33–34; Derksen 2008:25; Snoj :1)</p>	
---	--

Во однос на кадарот, пред сè би се потпреле на ресурсите што ги има на располагање Институтот за македонски јазик, а подоцна би се

вклучиле и други експерти (балканолози, романисти, класични филолози, германисти и ориенталисти).

Во оваа пригода сакам да им изразам голема благодарност на членовите на Советот на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ за укажаната доверба и чест да бидам главен истражувач на овој многу важен национален проект, истовремено да нагласам дека тоа е и голема обврска кон колективот и кон општеството.

МАКЕДОНСКИ ЕТИМОЛОШКИ РЕЧНИК**Вовед**

Македонскиот етимолошки речник (понатаму: МЕР) е обид да се компензира недостатокот од ваков тип речници во македонистиката, што реално по 70 години постоење на Институтот за македонски јазик е можеби краток рок за ваква тешка и одговорна задача, но предолг рок за општеството и воопшто за веќе стабилизираниот стандарден македонски јазик.

Имајќи го на ум и едното и другото, одлучивме дека е добро да се почне со еден по обем среден етимолошки речник кој, според првичната замисла, би требало да има до 15 илјади одредници распределени во 3 тома, а со оглед на тоа што во МЕР најчесто ќе бидат дадени и зборовите што се во дервациска, семантичка и етимолошка релација со заглавниот збор, тогаш опфатот на лексиката би бил до 50 илјади зборови. Овој речник ќе биде наменет и за стручната и за пошироката јавност, што значи ќе биде научнопопуларен во кој предност ќе има лексиката од македонскиот стандарден јазик, односно ќе биде етимолошки толкуван основниот зборовен фонд, со голем број исклучоци во поглед на интернационализмите, дијалектизмите, архаизмите, неологизмите и разговорната лексика. Ваквите исклучоци ќе бидат во функција на решавање на етимолошкиот проблем, но и во служба на намената, односно што поголем број корисници да најдат соодветни информација за етимологијата на бараниот збор. Токму тука се согледува неговата популарност, а од друга страна речникот ќе биде научен затоа што во неговата структурна градба ќе се користат методите и законитостите на споредбената и историската лингвистика, со што македонскиот јазик ќе се споредува со другите словенски и индоевропски јазици, односно нашата цел е зборовите од македонскиот јазик во МЕР да се толкуваат на таков начин што ќе покажат колку се поврзани со зборовите на другите јазици.

За разлика од предвидениот тезаурусен „Етимолошки речник на македонскиот јазик“ (понатаму: ЕРМЈ), каде што ќе биде опфатена целокупната лексика на македонскиот јазик, вклучувајќи ја и онимиската и топонимиската лексика, за што ќе треба подолг временски период за ексцерпција, во МЕР ќе биде опфатена само апелативната лексика. Во ваков тип речници не постои строго објективен научен принцип за подбор на лексиката и, сепак, се заснова на субјективното

чувство на авторот и неговиот усет за тоа кои зборови ќе бидат претставени во посебни етимолошки одредници, но како основен критериум се зема честотата на употребата на зборовите.

Чувството на одговорност кон сопствениот народ и неговиот јазик, како и кон општествениот момент се основните поттици за еден вака голем потфат во толку краток временски интервал (од донесувањето на Одлуката на Советот на Институтот за одобрување на проектот „Етимолошки речник на македонскиот јазик“ на 4.2.2022 г. и моето назначување како главен истражувач до сега е поминато само една година). Не смееме да ги изумиме и надворешните фактори што го диктираат темпото на работа на двата типа етимолошки речници на македонскиот јазик, односно мораме да го споменеме и фактот што определени средини имаат негативски однос кон јазичниот идентитет на македонскиот народ. И кога сме веќе кај јазичниот идентитет, парафразирајќи го Алемко Глухак (Gluhak 1993:13), ние ќе се држиме до моделот на сложениот идентитет, односно посочуваме дека јазикот се открива со комбинирање на најмалку три идентитети: описен, генеалогски и вредносен. Описниот или типолошкиот идентитет на јазикот се заснова на поимањето на јазикот како најсовршениот систем на знаци што служи за меѓусебна комуникација на луѓето. Вака сфатениот комуникациски систем ги содржи во себе основните елементи: фонемски состав (збирот на фонеме препознатливи за даден јазик), зборовен состав (лексиката на даден јазик), граматички состав (постојењето на различни граматички правила). Според ова, сосема е јасно дека учесниците во комуникацискиот систем точно знаат дали се припадници на една јазична заедница или друга, односно врз основа на сите претходно наведени елементи можат јазично да се идентификуваат како припадници на еден јазик (на пример, и на македонскиот и на англискиот зборуваач му е сосема јасно дека станува збор за два сосема различни јазика и дека тие никогаш како зборуваачи не можат да претставуваат дел од иста целина). Од друга страна пак, македонскиот јазик од периодот на дамскините и современиот македонски јазик можат да се опишат како два различни јазика, бидејќи, описно (типолошки), тие се навистина различни.

Генеалогскиот или генетскиот идентитет се определува според историјата, а можеме слободно да додадеме и според праисторијата на определен јазик. Современиот јазик секогаш има основа во минатото. Општопознато е дека според генеалогската класификација, македонскиот јазик е пред сè јужнословенски јазик, кој заедно со бугарскиот и старословенскиот ја сочинуваат источната подгрупа на јужната група словенски јазици. Овие јазици очигледно потекнуваат од еден прајазик, прасловенски, а може да се замисли и родословно дрво: од прасловенското стебло се разгранувале поголеми гранки, а денес грубо се разликуваат три такви: источна, западена и јужна. Сите овие словенски јазици

му припаѓаат на големото индоевропско јазично семејство. Во македонскиот јазик, како и во другите јазици, називот (именувањето) нема директна врска со предметот и појавата коишто ги именува. Врската меѓу именуваниот предмет и неговиот назив (неговото именување), одразен во свеста на човекот, е посредна, историски мотивирана и секогаш обусловена од јазичната традиција и општествената практика на тие коишто го зборуваат тој јазик. Ете зошто еден и ист денотат, на пример ‘најраното пролетно цвеќе со бели цветови’, може да биде именуван на различен начин: во македонскиот јазик тоа е *кокиче*, во рускиот *йогснежник*, во англискиот тоа е *snowdrop* (буквално: ‘снежна капка’).

Вредносниот идентитет на јазикот се определува, пред сè, од чувството за припадност кон определен јазик, како и од односот и посветеноста на членовите на јазичната заедница кон тој јазик. Во современа смисла, секој јазик е збир што се состои од стандарден јазик, разговорен јазик, дијалекти и историски записи. А кога сме веќе кај историските записи мораме да го споменеме и фактот што определени лингвистички кругови го пренебрегнуваат моделот на сложениот јазичен идентитет, каде што сите три споменати фактори ја прават сликата за еден јазик и неоправдано се повикуваат само на генеалогскиот идентитет, а со тоа директно му го оспоруваат правото на постоење на соседен (сроден) јазик во просторот и во времето.

Зборовниот состав на македонскиот јазик низ призмата на МЕР

Прилично тешко може да се даде определба на зборот како јазичен елемент, иако лесно можеме да наведеме безброј примери за него. Тој е една од основните јазични единици. Сите обиди за дефинирање на зборот започнуваат со констатацијата дека има многу различни дефиниции и дека е тешко да се определи која од нив е најсоодветна. Тоа не е необично, бидејќи зборот се јавува како единица во морфологијата, зборобразувањето, лексикологијата, синтаксата, етимологијата и другите сродни дисциплини, а во секоја од нив зборот се дефинира од перспектива на неговата улога во таа научна дисциплина. Од аспект на етимологијата зборот претставува јазична единица која има своја историја, исто како и човекот, односно човекот и зборот се во меѓусебна релација. И како што човекот е во различни релации со другите луѓе така и зборот воспоставува релации со други зборови (кои можат да бидат синхрониски и дијахрониски), односно некој збор може да биде „татко“ „дедо“ или „прадедо“ на друг збор, но може да биде и некој близок или далечен роднина на друг збор. Поинаку кажано, етимологијата се занимава со потеклото на зборот и неговиот развоен пат, односно етимолозите се обидуваат да го реконструираат минатото на зборовите – кога тие влегле во определен јазик, кој е нивниот извор и како нивната форма и значење се измениле со текот на времето.

Стремежот на МЕР е да бидат опфатени сите слоеви од македонскиот зборовен состав: 1. прасловенски и јужнословенски лексички слој кој, впрочем, е и основата на современиот македонски јазик; 2. грцизми; 3. романизми (во кои ги вклучивме: а) балканскиот латински јазик, б) романскиот, в) италијанскиот и г) францускиот; 4. турцизми; 5. албанизми; 6. лексички слој од балканскиот супстрат; 7. интернационална лексика и 8. имитативен лексички слој (зборови од детскиот јазик и оноματοпеја).

Организација и состав на одредниците во МЕР

Секој речник има своја макро и микроструктура. Макроструктурата се однесува на меѓусебната организација и поврзаност на одредниците, додека пак, микроструктурата се однесува на составот на самите одредници. Во рамките на одредницата се утврдува составот, градбата и распоредот на составните елементи.

Во МЕР секоја одредница има заглавие коешто се состои од заглавен збор (кој, всушност, претставува хиперлема без акцент, без граматички ознаки), потоа се дава основната форма со граматички квалификатори и доколу е потребно се означува и акцентот. Во зависност од тоа за која зборовна група станува збор, по основната форма се пишува квалификаторот и тоа, кај: именките *m.* (машки род), *f.* (женски род), *n.* (среден род), а потоа следува формата во множина и квалификаторот *pl.*, а во случај да се работи само за еднинска форма, тогаш по основната форма се дава определената форма со ознака *sg.* со објаснување „само“ или „обично“; придавките *adj.*, при што се додава и членуваната форма во машки род, доколку е неменлива се додава квалификаторот (*incl.*); заменките (*pron.*); прилозите (*adv.*); глаголите ќе бидат претставени со презентските форми во трето лице еднина и трето лице множина, по што ќе следуваат квалификаторите за вид (свршен) *pf.* или (несвршен) *impf.*; броевите *num.*; предлозите *prep.*; сврзниците *conj.*; извиците *interj.*; партикулите *part.* Во МЕР како заглавни зборови ќе бидат третиран и префиксите (префиксоидите) *pref.* и суфиксите *suf.*

Заглавниот збор ќе биде посебно изделен со поголем фронт и задебелени букви, а редоследот е по азбучен ред. По него следува основната форма на зборот во курзив, квалификаторите, толкувањето ставено во полунаводници (‘’) и потоа соодветните еквиваленти од соседните балкански јазици (словенски и несловенски) по следниов редослед: бугарски (буг.), српски (срп.), албански (алб.), грчки (грч.), турски (тур.). Ако заглавниот збор има изведенки или е во деривациска, семантичка или етимолошка врска со други зборови, тогаш тие се даваат со формулацијата **Во релација со:** ► ▲ ▼, при што знакот ► означува изведенка, знакот ▲ означува деривациско-семантички однос, а знакот ▼ ја означува етимолошката врска.

Во рамките на самата одредница се наведени само некои продуктивни изведенки, а посебна одредница добиваат оние изведенки кај кои има поместување во значењето или кои преставуваат калки од другите јазици.

Иако сме свесни за тоа дека проширувањето на списокот на деривати го обременува текстот, со оглед на тоа што МЕР е прв етимолошки речник на македонскиот јазик се потрудивме да дадеме што е можно поголем број директни изведенки, но и зборови што се во деривациски однос со заглавниот збор (за кои може, но и не мора да постои посебна одредница), било да е тоа на прасловенско ниво, или пак подоцнежн развој во македонскиот јазичен систем. Ваквиот принцип го задржавме и кај туѓите зборови, особено кај интернационалната лесица, при што од посебно значење е наведување на етимолошката релација (поконкретно, на пример дека зборовите **армија**, **арматура** и **аларм** кои ја изгубиле семантичката блискост имаат заеднички етимон).

Потоа со знакот ■ се означува етимолошката интерпретација и се даваат споредбите со другите јазици. Ако се работи за збор од словенско потекло се дава реконструираната прасловенска форма пред која се става знакот *, доколу е можно се реконструира и балтословенскиот збор, па се оди до праиндоевропскиот извор. Во случаите со зборовите од туѓо потекло, се утврдува јазикот од каде потекнува зборот, но и јазикот преку кој е дојден зборот во македонскиот јазик. Во случаи кога имаме хомонимија, но и хомографија во речничката форма тогаш наведените зборови ќе бидат означени со арапски броеви (пр.: **a¹**, **a²**, **a³**).

Етимолошките толкувања зависат од сигурноста на авторскиот исказ, а во некои случаи можат да бидат субјективни. Кога се работи за спорна етимологија, се употребуваат изразите од типот веројатно, најверојатно и можно. Изразот нејасно се употребува во случаи кога авторот не може да даде конкретно објаснување за етимологијата на зборот. Во случаи кога не постои етимолошко толкување е дадена само хипотеза. Во некои примери етимологијата на зборот е дискутабилна и затоа е невозможно да се даде само едно етимолошко толкување. Имено, во такви случаи се наведени повеќе толкувања што ги нуди етимолошката наука. На таков начин авторот на корисниците им дава до знаење дека зборот не е објаснет до крај.

Во МЕР ќе бидат опфатени и т.н. звукоподражателни (имитативни) зборови какви што се детските зборови и оноματοпеите. Тоа се зборови што се користат за отсликување на определени звуци или ситуации, а кои немаат заеднички извор, туку во секој јазик тие се настанати самостојно.

Литературата што е користена или цитирана е дадена на крајот од одредницата во заоблени загради при што се користи или скратеница на

трудот (ако има повеќе од еден автор), или пак само презимето на авторот (ако станува збор за еден автор).

Записите од споредбениот словенски материјал ќе бидат запишани во нивното изворно писмо, грчките примери ќе бидат запишани со алфавет, записите од јазиците што употребуваат латиница ќе бидат наведени со латинично писмо, а сите други јазици кои не користат кирилско или латинично писмо ќе бидат транскрибирани со латинично писмо.

Знаци и симболи

- * – непотврден, реконструиран облик;
- > – преминало во;
- < – потекнува од;
- – изведенки;
- ▲ – деривациска и/или семантичка врска;
- ▼ – етимолошка врска
- ◻ – етимолошки суд, етимолошка дискусија и споредба со други јазици.

Скратеници за јазици и дијалекти

авест.	авестиски	норд.	нордиски
алб.	албански	пгерм.	прагермански
англ.	англиски	перс.	персиски
арап.	арапски	пие.	праиндоверопски
аром.	аромански	пкелт.	пракелтски
блр.	белоруски	пол.	полски
блтсл.	балтословенски	полап.	полапски
буг.	бугарски	порт.	португалски
влат.	вулгарнолатински	пров.	провенсалски
гал.	галски	псл.	прасловенски
герм.	германски	птур.	пратурски
глуж.	горнолужички	ром.	романски
грч.	грчки	рус.	руски
длуж.	долнолужички	слн.	словенечки
егип.	египетски	слч.	словачки
ие.	индоевропски	срп.	српски
итал.	италијански	ствгерм.	старовисокогермански
кат.	каталонски	стгерм.	старогермански
лат.	латински	стгрч.	старогрчки
латв.	латвиски	стинд.	староиндиски
литв.	литвански	стир.	староирски
нгрч.	новогрчки	стсл.	старословенски

стфр.	старофранцуски	хрв.	хрватски
тур.	турски	цг.	црногорски
укр.	украински	чеш.	чешки
унг.	унгарски	шп.	шпански
фр.	француски		

Скратеници за квалификатори

adj.	придавка	incl.	неменливо, неменлив збор
adv.	прилог	interj.	извик
arh.	архаично	m.	машки род
conj.	сврзник	n.	среден род
dial.	дијалектно	part.	партикула
f.	женски род	pf.	глагол од свршен вид
fig.	преносно значење	pl.	множина
fon.	фонетика, фонологија	pref.	префикс, префиксоид
gram.	граматички	sg.	еднина
impf.	глагол од несвршен вид	suf.	суфикс

Скратеници за цитираната литература

- Аргировски – Аргировски, Мито. 1998. Грцизмите во македонскиот јазик. Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“. Скопје.
- Белчев – Белчев, Толе. 2002. Речник на странски зборови во македонскиот јазик. Универзитет „Св. Кирил и Методиј“. Скопје.
- БЕР – БЕР – *Български етимологичен речник* (I–VII). 1971–2010. Българска академия на науките. Софија.
- Бјелетић – Бјелетић, Марта. 2002. Духовна култура Словена у светлу етимологије: јсл. (х)ала, *Dzieje Słowian w świetle leksyki*, Kraków, 75–82.
- ЕРСЈ – Етимолошки речник српског језика (I–III). 2003–2008. САНУ. Београд.
- ЕСУМ – Етимологічний словник української мови. 1982. Київ.
- Јашар-Настева – Јашар-Настева, Оливера. 2001. Турските лексички елементи во македонскиот јазик. Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“. Скопје.
- Киш – Киш Маријана. 1996. Дијалектната лексика од областа на растителниот свет. Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“. Скопје.
- Конески – Конески, Блаже. 1967. Граматика на македонскиот литературен јазик. Култура. Скопје.

- Младенов – Младенов, Стефан. 1941. Етимологически и правописен речник на българскиот книжовен јазик. Софија.
- Пеев – Пеев, Коста. Речник на македонските говори во југоисточниот егејски дел. (I–VI). 1999–2011. Скопје.
- Севорџан, Ерванд. 1974. Этимологический словарь тюркских языков. Наука. Москва.
- Таховски – Таховски, Анастас. 1951. Грчки зборови во македонскиот народен говор. Прилог кон етимолошкиот речник на македонскиот јазик. Филозофски факултет. Скопје.
- Фасмер – Фасмер, Макс. Этимологический словарь русского языка (перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачева), I–IV. Москва.
- ЭСБМ – Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. 1978. Мінск.
- ЭССЯ – Этимологический словарь славянских языков (I–XIX). Наука. Москва.
- Beekes – Beekes, Robert. 2010. Etymological Dictionary of Greek. Brill. Leiden – Boston.
- Bezljaj – Bezljaj, France. 1976–2007. Etimološki slovar slovenskega jezika I–V. Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Institut za slovenski jezik. Ljubljana.
- Čašule – Čašule, Ilija. 2017. Burushaski Etymological Dictionary of the Inherited Indo-European Lexicon.
- Chambers – Chambers Dictionary of Etymology. 1988. Chambers. New York – Edinburgh.
- Derksen, Rick. 2008. Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon. Brill. Leiden.
- ERHJ – Etimološki rječnik hrvatskoga jezika (I–II). Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
- ESSJ – Etymologický slovník jazyka staroslověnského. 1989–. Praha.
- Furlan, Metka. 2013. Novi etimološki slovar slovenskoga jezika. Poskusni zvezek. ZRC SAZU, Založba. Ljubljana.
- Gluhak – Gluhak, Alemko. 1993. Hrvatski etimološki rječnik. August Cesarec. Zagreb.
- Kralík – Kralík, Lubor. 2015. Stručný etymologický slovník slovenčiny. VEDA. Bratislava.
- Nişanyan – Nişanyan Sevan. 2002. Sözlerin Soyağacı: Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü (Genealogy of Words: Etymological Dictionary of Contemporary Turkish) – <https://www.nisanyansozluk.com>
- Onions – Onions, Charles Talbut. 1996. The Oxford dictionary of English etymology. Clarendon Press. Oxford.
- Orel – Orel, Vladimir. 1998. Albanian Etymological Dictionary, Leiden, Boston, Cologne: Brill.

Šekli – Šekli, Matej. 2012. Besedotvorni pomeni samostalniških izpeljank v praslomanščini. *Philological Studies (in Slovene)*, volume 10, issue 1, Skopje, Perm, Ljubljana, Zagreb, pages 115–132.

Škaljić – Škaljić, Abdulah. 1965. Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku. Svjetlost. Sarajevo.

Skok – Skok, Petar. 1971–1974. Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika (I–IV). HAZU. Zagreb.

Snoj – Snoj, Marko. 2016. Slovenski etimološki slovar, <https://fran.si>.

Забелешка: Полниот список на користената литература и изворите ќе бидат наведени во првиот том на *Македонскиот етимолошки речник*.

А

a¹ *a* сој., адверсативен, корелативен, дисјунктивен и темпорален сврзник; буг. *a*; срп. *a*; алб. *por, dhe, kurse*; грч. *ενώ, δε, και*; тур. *ve*; ром. *iar, dar, însă*.

▣ Од псл. сврзник и прилог **a*; општословенски во адверсативна (ретко копулативна) функција, сп.: стсл. *a*, буг., срп., хрв., цг., слн., слч., чеш., глуж., длуж., пол., рус., укр., блр. *a*, полап. *a*, во наведените функции.

Една од можните претпоставки е дека псл. **a* најверојатно се развило од пие. **ōd(t) / ēd(t)* што претставува аблатив од заменката **e-/o-*; сп.: и стинд. *āt* 'потоа, и', како и авест. *āaṭ*; за лит. не може да се утврди дали е прасродно или пак е позајмено од словенските јазици. Но, показната замена од коренот **e-* нема аблатив едн. **od* во ниеден засведочен ие. јазик, па според тоа тезата за заменското потекло на сврзникот *a* е неверодостојна. (БЕР 1:1; ЕРСЈ 1:33; ЭССЯ 1:33–34; ERHJ 1:1; Skok 1:1; ESSJ 2:27–30; Bezlaĵ 1:1; Snoj 1; Kralík 33).

a² *a* part., за воведување нова мисла што директно не се надоврзува на претходно кажаното; на почеток на реторско прашање; буг. *a, u*; срп. *a, u*; алб. *dhe*; грч. *για, δε, και*; тур. *ve*.

▣ За *a* како партикула в. **a¹**.

a³ *a* interj., сп.: *aj.*, за повикување, привлекување внимание, негодување, прашање и сл. Неретко и како *a – a* за одрекување или предложено *aaa...* за изразување чудење, неверување.

▣ Од псл. **a! / *a?*; буг., срп., хрв. слн., слч., чеш., пол., рус., укр., блр. *a* за изразување чудење, неверување, одрекување, прашање и сл. Извикот *a* е балтословенски, сп.: лит. *à / ã!* покрај *õ!* Паралели постојат и во други ие. јазици: стинд. *ā*, гр. *ᾗ*, лат. *ā(h)*; малку е веројатно заедничкото потекло со сврзникот *a*, освен, можеби, *a – a* со разделно и временско значење (во мак. и буг.), каде што постои варијанта и со *j-*: *ja – ja* со паралела во турскиот јазик.

Подлабока етимологија не е сигурно потврдена, можно е потекло од пие. извик **ō*, но исто така може да се работи и за експресивни деривати во различни јазици. (ЕРСЈ 1:33–34; Skok 1:1; ESSJ 2:25–27; Bezlaĵ 1:1; Snoj 1; ERHJ 1:1).

a-⁴ *a* pref., за изразување негација на основниот збор, најчесто именка или придавка.

■ Овој префикс, кој се јавува во многу европски јазици, доаѓа од грч. префикси *ἀ-*, *ἀν-* со кои се изразува негација на основниот збор. Грч. префикс *ἀ-* доаѓа од пие. негативен префикс **h₂*- (сродно со лат. *in-*, санскр. *a-*, ерм. *an-*, англ. *un-*, алб. *e-*), што е превојна празнина на негацијата **ne*, в. **не**. Формата *ἀν-* се појавува кога следи ларингален глас и самогласка, односно во отворен слог од формата *h₂HV-*; слично на *νh₁-*, *νā-* и *νω-*, кои се рефлексии со затворени слогови на соодветните форми *h₂h₁C-*, *h₂C-*, *h₃C-*. (ERHJ 1:1; Snoj 1; Beekes 1; Onions 1; Kralik 33; Onions 1).

аба *аба* f., *аби* pl.; ‘груба волнена ткаенина; горна облека од груба волнена ткаенина’; буг. *аба*; срп. *аба*; алб. *aba* / *abë* (*shajak*, *zhgun*); грч. *αμπάς*; тур. *aba*; ром. *aba*.

Во релација со: ► абација, абациски, абацество

■ Балкански турцизам од арапско потекло (тур. *aba* < арап. *abā*); сп.: и хрв. *ába*, слн. *ába*, пол. *haba*, укр. *zábá*, рус. *abá*, ром. (*h*)*abá*, аром. *abá*. (БЕР 1:1; Јашар-Настева 34, 78, 176, 206; ЕРСЈ 1:34; Bezlaј 1:1; Snoj 1).

абажур *абажур* m., *абажури* pl.; ‘штит на ламба што ја ублажува светлината; прозорец со решеткави штици што го засолнуваат погледот однадвор’; буг. *абажур*; срп. *абажур*; алб. *abazhur*; грч. *αμπαζούρ*; тур. *abajur*; ром. *abajur*.

■ Од фр. *abat-jour*, составено од формите *abattre* ‘убива’ и *jour* ‘ден; светлина’.

абација *абација* m., *абациии* pl.; ‘занаетчија што крои и шие алишта од аба (грубо платно)’; буг. *абација*; срп. *абација*; алб. *abaxhi*, *zhguntar*; грч. *αμπαζής*; тур. *abacı*; ром. *abagiu*.

Во релација со: ► абациски ▲ абацество ▼ аба

■ Од тур. *abacı*; голем број именки што во турскиот јазик завршуваат на *-ci*, *-ci*, *-ci*, *-ci* (но и др. суфикси), во македонскиот се прошируваат со *-ија*: *абација* < *abacı*. Со овој суфикс се прошируваат именките од турско потекло и во српскиот и бугарскиот јазик, додека пак во албанскиот, новогрчкиот и романскиот јазик не се прошируваат. (Јашар-Настева 207).

абдал *абдал* m., *абдали* pl.; ‘човек со ограничени умствени способности; будала; глупак’; буг. *абдал(ин)*; срп. *абдал*; алб. *avdall, budalla*; грч. *απτάλικος, ανόητος, βλάκας, ηλίθιος*; тур. *aptal, budala*; ром. *prost*.

Во релација со: ► абдалак, абдалски ▼ будала

■ Од тур. *abdal* ‘глулав човек’ од арапско потекло *bdl*; се сведува на истиот арап. етимон како и *будала*. Првично овој збор бил поврзан со концептот кој припаѓа на езотеричното суфи учење и со него се именувале дервишите во хетеродоксните исламски секти во Анадолија во XIII век, а означувал ‘просјак дервиш’ (со семантички развоен пат сличен како англ. *silly*, каде што семантичката еволуција би била изразена на следниов начин ‘среќен’ > ‘невин’ > ‘наивен’ > ‘глулав’). (БЕР 1:1; Јашар-Настева 34, 49, 107; ЕРСЈ 1:38; Skok 1:2; Škaljić 66; Nişanyan [aptal, abdal, budala]).

абер *абер* m., *абери* pl.; ‘вест, порака, информација од неког или за нешто; поим, сознание, претстава’; буг. *абер, хабер*; срп. *абер, абар*; алб. *haber*; грч. *χαμπάρι, χαμπέρι*; тур. *haber*; ром. *habar, veste*.

Во релација со: ► аберција, аберцика

■ Од тур. *haber* ‘вест, порака, информација од неког или за нешто’; балкански турцизам од арапско потекло. Во македонскиот јазик значењето ‘поим, сознание’ е ограничено на фразеологизмот *абер нема*, калка од тур. *haberim yok*, што се среќава во сите балкански јазици. (Јашар-Настева 106, 136, 158, 187; ЕРСЈ 1:39–40; Skok 1:646).

абецета *абецета* f. (sg.); ‘утврден редослед на буквите во латиницата; основни знаења од областа на некоја научна дисциплина или вештина’; буг. *абецета*; срп. *абецета*; хрв. *abeceda*; алб. *abëcë*; грч. *αλφάβητο*; тур. *abese*; ром. *abese* (arch.), *alfabet*.

Во релација со: ► абецеден, абецедар

■ Создадено од имињата на првите 4 букви во латиницата *a, be, ce, de* по примерот на ствгерм. *ābēcēdē*, стгерм. *Abecede*, денес *Abc* ‘азбука’; подоцна лат. *abecedārium* ‘азбука’. Семантички исто е мотивирано *alfabēt*, коешто е позајмено преку европските јазици од грч. *ἄλφάβητος*, составено од имињата на првите две букви во грчката азбука; на ист начин и *азбука* изведено од имињата на првите две букви во кирилицата од старословенскиот јазик (мак., буг., срп., цг., рус., укр., блр. *азбука*). (Gluhak 113; Kralík 33; ERHJ 1:1; Snoj 1; Onions 2, 3).

аби (се) *аби (се)* impf., *абаи (се)*; ‘троши со употреба, намалува острина, прави нешто да биде тапо’; (се ~) се троши, станува тап’ буг. *хабя*;

срп. *habitu*; алб. *topit, habet*; грч. *φαύνομαι*; тур. *eskitmek, köreltmek*; ром. *a cheltui*.

Во релација со: ► абење

■ Веројатно е од словенско потекло, општосл. и псл. **habati/*habiti*; Скок ги споменува формите *habati* и *hobiti* со повеќе значења, но сепак без конкретно решение, исто како и Безлај. Во ЕРСЈ *абаиџи* < *habati* се поврзува со *абиџи*¹ < *habiti*, а таквата можност се доведува во релација со нивната заедничка семантика на одрекување, порекнување и дека најверојатно станува збор за ист глаголски корен; сп.: и стсл. *дѣбити* ‘отфрла’, ~ *са* ‘се чува, се пази’; слн. *hábatī (se)*, покрај *hábiti (se)* ‘чува (се), брани (се), штити (се)’; рус. *ѡхѡбиѡѡ* ‘расипува’, укр. *охѡбиѡѡ* ‘расипува’, чеш. *ochabiti* ‘губи сила’ итн.

Етимологијата е нејасна, ие. сродство не е еднозначно утврдено. Петерсон и Младенов го поврзуваат со пие. корен **khabh-/*khobh-*, лат. *hebes*, грч. *ῥωφός* ‘глув; тап’. Фасмер, Славски, Брукнер и др. го поврзуваат со лит. *skóbas* ‘кисел’, *skóbtī* ‘станува кисел’. (ЕРСЈ 1:37; Bezlaĵ 1:189; Skok 1:645–646).

абонос *абонос* m., *абоноси* pl.; ‘црно, скапоцено дрво од Индија кое во вода се стврднува, *Diospyros ebenum*’; буг. *абанос*; срп. *абонос*; алб. *abanoz*; нгрч. *αμπανόζι*, стгрч. *ἔβενος*; тур. *abanoz*; ром. *abanos*.

Во релација со: ► абоносов

■ Балкански турцизам од арапско (според Скок поконкретно од египетско) потекло; сп. и: ром. *abanóz*, аром. *abanózi*. Во новогрчкиот јазик обликот *αμπανόζι* е директно преземен од турскиот јазик, додека во старогрчкиот обликот *ἔβενος* најверојатно е преку староегипетски *hbnj* (вокалите не се познати). Во западноевропските јазици преку латинскиот *(h)ebenus/(h)ebanus* од стгрч. *ἔβενος*; сп.: герм. *Ebenholz*, англ. *ebony*, фр. *ébène*, шп. *ébanó*. (БЕР 1:1; ЕРСЈ 1:42; Skok 1:4; Snoj 133; Onions 299).

абраш *абраш* m., *абраши* pl.; ‘рус човек со бенки на лицето; коњ со бели влакна под опашката или на лицето’; буг. *абраш*; срп. *абраш*; алб. *abrash*; грч. *στικτός*, тур. *abraş*; ром. *abraş*.

Во релација со: ► абрашест, абрашлив, абрашлија

■ Балкански турцизам од арапско потекло; сп.: и ром. *(i)abrás*, аром. *abraşŷ*. (Јашар-Настева 34, 48, 109; ЕРСЈ 1:43; Skok 1:4).

абре (и **а бре**) *абре* interj. и part.; обично во колоквијална употреба во апелативна функција, обраќање до познато лице во неутрална конотација, но може и да има навредлив призвук до непознато лице; буг. *бре*; срп. *бре*; алб. *bre*; грч. βρε, ρε; тур. *bre*; ром. *bre*.

Во релација со: ▼ а³, бре

☐ Веројатно преку тур. *bre*, а можно е и непосредно од византиски грчки βρε, развиен фонетски, од стгрч. *μρε* < *μωρέ* (во коине *ωρέ*), вокативната форма на *μωρός*.

Натамошна подлабока етимологија е неизвесна, но можно е од санскрит *mīrā*, ‘досаден, глупав’. Постои хипотеза дека е во албанскиот јазик веројатно во прашање кратка форма на пие. **bhrāter* ‘брат’; сп.: илирски *bra*, стсл. *bratъ*, стпрус. *brāti*, старонордиски *broðir* ‘брат’.

ава *ава* f., *аваѿа* (sg.); ‘воздух; поднебје, клима; време (како метеоролошка појава)’ буг. *хава*; срп. *хава*; алб. *ajër, klimë*; грч. *αέρας, καιρός*; тур. *hava*; ром. *aer, vǎzduh*.

☐ Балкански турцизам *hava* од арапско потекло (*haua*), сп. и: аром. *avae*. (Јашар-Настева 34, 187, Младенов 664, Skok 1:661).

аван *аван* m., *авани* pl.; ‘сад, обично метален, за толчење кафе, црн пипер, слануток и др.; направа за режење (сечење) тутун’; буг. *хаван*; срп. (*х*)*аван*; алб. *havan*; грч. *κοπανιστήρι, γουδί*; тур. *havan*; ром. *avan*.

Во релација со: ► аванче

☐ Балкански турцизам од арапско потекло, *havan* < *hawān*; сп.: и аром. (*h*)*avane*, нгрч. *χαβάνι*. (Јашар-Настева 35, 68, 187; Младенов 664; Skok 1:661; Škaljić 661).

август *авгусѿ* m. (sg., incl.); ‘осмиот месец во годината; житар’; буг. *август*; срп. *август, august*; алб. *gusht*; грч. *Αύγουστος*; тур. *ağustos*; ром. *august*.

Во релација со: ► августовски

☐ Од лат. име на месецот *augustus*, кое е дадено според римскиот император Октавијан Август (овој месец порано се нарекувал *sextilis* ‘шести’) преку византиски грчки *Αύγουστος*, или непосредно преку лат. *augustus* сп.: стсл. *авгоустъ*; слн. *avgúst*; рус., укр. *август*. Во дел од словенските јазици задржани се старите словенски именувања: хрв. *kolovoz*; пол. *sierpień*; чеш. *srpen*. Од *agnomen Augustus* ‘прече-

сен, величенствен', титула во Римската Империја, можеби од латински **augos* 'зголемување', од праиндоевропска основа **aug-*, 'зголемување'; или латински *avis* 'птица', од праиндоевропски **awi-* 'птица' + латински *garrire* 'брбори', од праиндоевропска основа **gar-/*ger-*, 'плаче'. (БЕР 1:2; ЕРСЈ 1:48; Skok 1:75).

авет *авеѝ* m., *авеѝи* pl. (dial.); 'зол дух, митолошко суштество од словенската митологија'; буг. *призрак*; срп. *авет*; алб. *fantazmë*; грч. *φάντασμα*; тур. *hayalet. ruh, hortlak*; ром. *demon, duh*.

Во релација со: ► аветински

■ Етимологијата на овој збор не е јасна. Досега не е предложена ниту една убедлива етимологија. Во ЕРСЈ една од неколкуте можни претпоставки е дека доколку *x-* не е плод на хиперкорекција (непотврдено) и ако се тргне од семантиката 'осушен, исушен', (*x*)*авеѝ* (во македонските дијалекти нема потврда со *x-*) може да се спореди со псл. **xavotъnъjъ*; сп.: укр. (dial.) *хавѣтны (лѣс)* 'престарена, исушена шума', блр. *хавѣтнае* 'суви дрвја, грмушки', рус. дијал. *хаѣт* 'исечени дрва', при што Трубачов ја реконструира сложената придавка **xavo-тъnъjъ* од **xava* 'сува гранка' и **tęti, tьno* 'сече', при што за *хаѣт* укажува на можна реконструкција од партиципска основа **xavot-*, но непосредна потврда за глаголска основа на **xav-* нема. Традиционалната српска и хрватска етимологија го врзува со **avęть*, непроширена партиципска основа од **aviti* без протеза *j-*, како во стсл. прилог *авѣ* 'јавно, отворено', што Трубачов го сведува на **avivid-* 'оној што се појавува, може да се види на јаве', притоа не ја исклучува можноста за префиксна сложенка **a-vid-*. Даничиќ е на мислење дека е од арап. *hauālet* 'привидение', што Скок со право го отфрла, укажувајќи на неспоивост на *i-*основата со тезата за (османски) турцизам. Според Шкаљиќ, исто и во ЕРНЈ, овој збор е од тур. *āfet* 'несреќа; митолошко суштество во облик на крилат лав', перс. *āfet* < од арап. *āft* 'несреќа, чудо'. (ЕРСЈ 1:50–52; ЭССЯ 1:23, 94; ЕРНЈ 1:33; Skok 1:77–78; Škaljić 106).

авио- *авио-* p-ref.; прва компонента во сложени зборови 'што се однесува на авион; авионски'.

Во релација со: ▼ авион

■ Позајмен од европските јазици, овој префикс е апстрахиран од *авион*, што е од коренот кој е во лат. *avis* 'птица'.

авион *авиѝн* m., *авиѝни* pl.; 'метална направа за летање што ја движи мотор, а се одржува во воздух со помош на крила; аероплан'; буг.

самолет; срп. *авион*; алб. *aeroplan*; грч. *αεροπλάνο*; тур. *uçak*; ром. *avion*.

Во релација со: ► авионски

▣ Позајмено од фр. *avion*, што е од коренот кој во лат. е *avis* ‘птица’, можеби по аналогија со *balon*. (Gluhak 119; ERHJ 1:33).

авлија *авлија* f., *авлии* pl.; ‘отворен простор како дел на куќата; ограда, сид околу куќата’; буг. *авлия*; срп. *авлија*; алб. *avlli*; *oborr*; *gardh*; грч. *αύλη*; тур. *avli*; ром. *avlie* (dial.).

Во релација со: ► авлиски

▣ Балкански турцизам од грчко потекло, од тур. *avli* ‘двор’ < грч. *αύλη*. Во ЕРСЈ се наведува дека грч. *αύλη* би можело да влезе во балканските јазици и непосредно, но тоа е малку веројатно бидејќи зборот не е потврден пред турскиот период на Балканот. Јашар-Настева смета дека индиректните заемки од грчкиот преку турскиот, во македонскиот јазик ги носат сите фонетски и семантички промени што ги претрпеле во турскиот. Турските заемки што завршуваат на вокалите *-i*, *-i*, *-u*, *-ü* во македонскиот јазик се прошируваат со *-(u)ja*. (ЕРСЈ 1:54; Јашар-Настева 37; Škaljić 106; Skok 1:77–78).

авра *авра* f., *аври* pl. (dial., arh.); ‘еврејски храм, синагога; (fig., dial.) гласна расправија, врева’; буг. *хавра*; срп. *авра*; алб. *avrë*; грч. *συναγωγή*; тур. *havra*; ром. *sinagogă*.

▣ Балкански турцизам *havra* од хебрејско потекло *heβra*; сп.: ром., аром. *havră*; нгрч. *χάβρα*. Зборот *авра* во југоисточните македонски дијалекти се употребува и со преносно значење ‘силна врева, голема расправија’. (ЕРСЈ 1:54–55; Пеев 62; Skok 1:662; Škaljić 323).

автентичен *автѐнѝичен*, *автѐнѝичниоѝ* adj.; ‘вистинит, веродостоен, оригинален’ буг. *автентичен*; срп. *аутентичан*; алб. *autentike*; грч. *αὐθεντικός*; тур. *otantik*; ром. *autentic*.

Во релација со: ► автентично, автентичност ▲ автентикација, автентицира ▼ авто¹, автор

▣ Позајмено преку европските јазици (герм. *authentisch*, англ. *authentic*) од лат. *authenticus* < грч. *αὐθεντικός*. Грчкиот збор е изведен од *αὐθέντης* ‘почетник, причинител; автор’, што е сложен од *αὐτός* (в. авто¹-) и од *ἀνύω* ‘постигне’ < пие. **senH-* ‘победи, постигне’. (ЕРHJ 1:31; Chambers 65; Beekes 110; Onions 63; Kralík 55).

автизам *авѿѿзам* m., *авѿѿзмоѿ* (sg.); ‘нарушување на невролошкиот развој, кое се одликува со намалена способност за социјализација и комуникација и со ограничено и повторливо однесување’; буг. *аутизъм*; срп. *аутизам*; алб. *autizëm*; грч. *αυτισμός*; тур. *otizm*; ром. *autism*.

Во релација со: ▲ автист, автистка, автистичен ▼ авто-¹

☐ Зборот е позајмен од европските јазици герм. *Autismus*, англ. *autism*, фр. *autism*, а го создал швајцарскиот психијатар Пол Блојлер (Paul Bleuler). Изведен е од грч. *αὐτός* ‘сам, само’, в. **авто-¹**.

автист *авѿѿсѿѿ* m., *авѿѿсѿѿѿ* pl.; ‘што боледува од автизам; што ја изгубил врската со реалноста’.

Во релација со: ► автистка, автистичен, автистички ▲ автизам ▼ авто-¹

☐ в. **автизам**.

авто-¹ *авѿѿо-* pref.; прва компонента во сложени зборови со значење ‘сам, свој, сопствен’; буг. *авто-*; срп. *ауто-*; алб. *auto-*; грч. *αὐτό-*; тур. *oto-*; ром. *auto-*.

☐ Грчкиот префикс настанал од заменката *αὐτός* ‘сам, само’ од ие. показна заменска основа **h₂ew-*, в. **овој**. (ERHJ 1:31; Kralík 55; Snoj 25; Onions 63).

авто-² *авѿѿо-* pref.; ‘што се однесува на автомобил; автомобилски’.

Во релација со: ▲ автомобил

☐ Позајмен од европските јазици, овој префикс е апстрахиран од автомобил. (ERHJ 1:31; Karolík 55; Snoj 26; Onions 64).

автор *авѿѿор* m., *авѿѿори* pl.; ‘творец, создавач на некое дело, најчесто уметничко или научно; пронаоѓач’; буг. *авѿѿор*; срп. *ауѿѿор*; алб. *autor*; грч. *συγγραφέας, πρωτοϋργός*; тур. *yazar*; ром. *autor*.

Во релација со: ► авторка, авторов, авторски, авторство ▲ авторизација, авторизира, авторизирање ▼ аукција, аугментатив, август

☐ Позајмен преку герм. *Autor* од лат. *auctor* ‘создавач, зачетник, основач’, изведено од партиципската основа на глаголот *augeo* ‘зголемува’, в. **аукција**. (ERHJ 1:33; Karolík 55; Snoj 26; Onions 63).

авторизација *авторизација* f. (sg.); ‘дозвола, привилегија за извршување определени функции; потврдување, прифаќање пронајдок за свој’.

Во релација со: ▲автор, авторизира, авторизирање, авторка, авторов, авторски, авторство ▼аукција, аугментатив, август

☐ в. автор.

авторизира *авторизира, авторизирааи* pf./impf.; ‘изврши, извршува авторизација; потврдува авторско право’.

Во релација со: ►авторизирање ▲автор, авторизација, авторка, авторов, авторски, авторство ▼аукција, аугментатив, август

☐ в. автор.

ага *ага* m., *аги* pl.; ‘сопственик на земја во стара Турција; цивилна и воена титула кај муслиманите; господин, господар’; буг. *ага*; срп. *ага*; алб. *agë*; нгрч. *αγάς*; тур. *ağa*; ром. *agă*.

Во релација со: ►агалак, агин, агинка, агица, агов, агува, агување

☐ Од тур. *ağa* ‘господар, господин, благородник, земјопоседник; воена титула; постар брат’, балкански и источноевропски турцизам; сп.: ром. *agá, ágă*; аром. *agă*; слн. *âga*; чеш., слов., пол., *ага*; рус., укр., блр. *ага*. (Јашар-Настева 208–209, 215; ЕРСЈ 1:57–58; Skok 1: 12; Škaljić 72; ERHJ 1:4; Onions 18).

агенс *агенс* m., *агенси* pl.; ‘двигател, делотворно средство, тоа што предизвикува некоја промена; (gram.) вршител на дејство’.

Во релација со: ▲реагенс, агент, агентка, агентски, агенција, агенциски, агентура ▼агенда, агилен, агилност, агитира, агитатор, агитаторка, агитација, агитациски, агонија, акт, актив, акција

☐ в. агент.

агент *агенти* m., *агенти* pl.; ‘лице вработено во служба за безбедност, детектив, платен доставувач; лице што застапува неког, претставник.’; буг. *агент*; срп. *агент*; алб. *agjent*; грч. *πράκτορας*; тур. *ajan*; ром. *agent*.

Во релација со: ►агентка, агентски, агентура ▲агенс, агенција, агенциски ▼агенда, агилен, агилност, агитира, агитатор, агитаторка, агитација, агитациски, агонија, акт, актив, акција

☐ Позајмено од европските јазици (герм. *Agent*, итал. *agente*, фр. *agent*). Станува збор за поименчен лат. партицип на презентот *agens* (*G agentis*) ‘што дејствува, работи’ од глаголот *ago* ‘води, тера, гони, работи’ < пие. **h₂eg-* ‘тера, води’. (ERHJ 1:4 ; Snoj 5; Onions 19).

агентура *aġeniŷura* f., *aġeniŷuri* pl.; ‘мрежа од шпиони и диверзанти на одредена влада; претставништво, застапништво на фирма.’; буг. *агентура*; срп. *агентура*; алб. *agjenturë, përfaqësi*; грч. *πρακτορείο*; тур. *ajans*; ром. *agentura*.

Во релација со: ▲агент, агентка, агентски, агенс, агенција, агенциски ▼агенда, агилен, агилност, агитира, агитатор, агитаторка, агитација, агитациски, агонија, акт, актив, акција

☐ в. **агент**.

агенција *aġenċija* f., *aġenċии* pl.; ‘посредничка фирма што врши определени услуги за други фирми, установи или за приватни лица; установа што се занимава со собирање и ширење вести’; буг. *агенција*; срп. *агенција*; алб. *agjenci*; грч. *πρακτορείο*; тур. *ajan, acenta*; ром. *agenție*.

Во релација со: ►агенциски ▲агент, агентка, агентски, агенс ▼агенда, агилен, агилност, агитира, агитатор, агитаторка, агитација, агитациски, агонија, акт, актив, акција

☐ Од итал. *agenzia*, што е изведено од *agente*, в. **агент**.

агломер *aġlomer* m., *aġломери* pl.; ‘инструмент, направа за мерење агли’; буг. *џломер, транспортир*; срп. *угломер*; алб. *raportor*; грч. *μειρογνώμονιο*; тур. *iletki, açılçer*; ром. *echer, raportor*.

☐ Сложен збор добиен од *агол* и *мери*; в. **агол** и **мери**.

агол *aġol* m., *aġли* pl.; ‘дел од рамнина ограничен со две полуправи што поаѓаат од иста точка; место, простор каде што се спојуваат две внатрешни страни на некој предмет, најчесто меѓу два зида во некоја просторија, ќоше; (fig.) аспект, гледиште’; буг. *џгол*; срп. *угао, кут*; алб. *kënd, qosh*; грч. *γωνία, κοή*; тур. *açı, köşe*; ром. *colt, unghi, ungher*.

Во релација со: ►аглест, аголен

☐ Општословенски и прасловенски збор од пие. корен **ang-*, кој се наоѓа и во лат. *angulus* како и во грч. *ἄγκυον*. Од псл. **oġьль* ‘агол; катче; ќоше’; сп.: стсл. *жгыз*, рус. *угол*, чеш. *úhel* итн. (Skok 3: 536; Snoj 465; ERHJ 2:503; Onions 37).

агува *аџува, аџуваа̄ӣ* impf.; ‘има положба на ага, е ага; се однесува како ага’.

Во релација со: ► агување ▲ ага, агалак, агин, агинка, агица, агов

☐ В. ага.

ад¹ *аg-* pref.; како прва компонента во сложени зборови од туѓо (латинско или грчко) потекло.

☐ Од лат. префикс *ad-* и предлог *ad* ‘до’ < пие. префикс и предлог **h₂ed* (стир. *ad-*). (ERNJ 1:2; Onions 11).

ад² *аg* m., *аgо̄ӣ* (sg.); ‘пекол; подземен свет; Ад – бог на подземниот свет од грчката митологија’; буг. *Хагес; ад*; срп. *Хад; (х)ад*; алб. *Hadesi; ferr, xhehenem*; грч. *άιδης, κόλαση*; тур. *Hades; gūnah*; ром. *iad*.

Во релација со: ► адски

☐ Од стсл. *адъ* < *Αιδης* ‘пекол’, gen. *Αιδου* ‘пеколен’ (стсл. *адьскъ, адовъ*). Грцизам навлезен преку христијанската терминологија. Грчкиот теоним најверојатно настанал од пие. **η-wid-* ‘невидлив, невиден’. (EPCJ 1:61; Skok 1:8; Snoj 198; ERNJ 1:315).

ада *аgа* f., *аgи* pl. (arh.); ‘речен или езерски остров’; буг. *аgа*; срп. *ада*; алб. *adë, ishull*; грч. *νησί*; тур. *ada*; ром. *insula, ostrov, ada (top. Ada Kale)*.

☐ Од тур. *ada* ‘остров’, балкански турцизам и со други значења ‘остров прекриен со растенија; мочуришно земјиште’; сп.: и ром. *adaliu* ‘жител на островот’ (< тур. *adali*). Во македонскиот јазик овој архаизам е зачуван или како дијалектизам или како топоним. (Јашар-Настева 58, 167; EPCJ 1:62; Skok 1:8; Škaljić 69).

адвокат *аdвоkа̄ӣ* m., *аdвоkа̄ӣи* pl.; ‘бранител, правен застапник, правник; (fig.) заштитник, закрилник’; буг. *аdвоkат*; срп. *аdвоkат*; алб. *avokat*; грч. *δικηγόρος*; тур. *avukat*; ром. *avocat*.

Во релација со: ► адвокатка, адвокатски, адвокатче ▲ адвокатува, адвокатување, адвокатура

☐ Од лат. *advocatus* ‘правен застапник’, буквално ‘повикан’, што е партицип од перфектот на глаголот *advoco* ‘повика, довика, призва’, составен од *ad-*, в. **ад¹**-, и *voco* ‘вика, повикува’. Во македонскиот

јазик овој збор најверојатно е навлезен од герм. *Advokat*, можеби преку српскохрватскиот јазик, но во Речникот на презимињата кај Македонците има презиме Авукатов, што укажува на тоа дека овој збор го имало и претходно во македонските дијалекти дојден преку тур. *avucat*. (ППМ 1:6; ЕРСЈ 1:63–64; Skok 1:4; Snoj 4; ERHJ 1:3).

адвокатува *аdвокаџува*, *аdвокаџувааџи* impf.; ‘работи како адвокат, брани други пред суд; врши функција на правник, на правно лице’.

Во релација со: ► адвокатување ▲ адвокат, адвокатка, адвокатски, адвокатура, адвокатче

▣ в. адвокат.

адет *адеџи* m., *адеџи* pl.; ‘обичај, навика; традиција,’; буг. *адет*; срп. *адет*; алб. *adet*; нгрч. *автџи*; тур. *adet*; ром. *adet, adetiu*.

▣ Од тур. *adet* ‘обичај’, од арапско потекло. Балкански турцизам; сп. и: ром. *adétu* и аром. *adéte*. (Јашар-Настева 22, 32, 84, 245; ЕРСЈ 1: 64; Skok 1:9; Škaljić 69).

аждаја *аждаја* f., *аждаи* pl.; ‘змејолико чудовиште, аждер, змеј, ламја, ала’; буг. *аждер*; срп. аждаја; алб. *dragua*; грч. *δράκων*; тур. *ejderha*; ром. *dragon, lamja, vâlvă, zmeu*.

Во релација со: ▼ аждер, аждериште, аждерски

▣ Од тур. (dial.) *ajdaha* ‘змејолико чудовиште’, од персиско потекло. Скок и Шкаљиќ како етимон ги даваат турските облици *ejdeha, ejdaha* (Skok 1:80; Škaljić 108). Во ЕРСЈ се наведува дека паѓа во очи ограниченоста на обликот без *-p-* на северозападниот дел од Балканот, за разлика од очигледно подоцнежната позајмена варијанта *аждер* (ЕРСЈ 1: 68). Во македонските дијалекти се среќаваат формите: *аждаа, аждеј, аждер* (Јашар-Настева 22, 35, 51).

аждер *аждер* m., *аждери* pl.; ‘змејолико чудовиште, змеј, ламја, ала; тоа што е силно, лакомо и грабливо, што го плаши светот’; буг. *аждер*; срп. *аждер*; алб. *dragua*; грч. *δράκων*; тур. *ejderha*; ром. *dragon, lamja, vâlvă, zmeu*.

Во релација со: ► аждериште, аждерски ▼ аждаја

▣ Од тур. (arh.) *ajder*, покрај *ejder* ‘змејолико чудовиште’; балкански турцизам од персиско потекло; сп. и: ром. *ajdér*. Етимон на турскиот збор е перс. *āzdārhā*, множина од *āzdāhā*, в. **аждаја**. Според БЕР овој збор е од тур. *acderhá, acder*. Во ЕРСЈ се изделуваат три значења:

‘аждаја’, оттаму и ‘лакома личност’, веројатно и под влијание на глаголот ждере ‘јаде’ и ‘силен коњ’. Во македонскиот јазик освен основното значење ‘змејолико чудовиште’, се забележува и (fig.) ‘лаком и граблив човек’. (Јашар-Настева 22, 35, 51; EPCJ 1: 68; Skok 1:80; Škaljić 108).

азбука *азбука* f., *азбуки* pl.; ‘утврден ред на буквите за гласовниот систем на еден јазик (во словенските јазици што користат кирилица); знаци кои заменуваат букви’; буг. *азбука*; срп. *азбука*; алб. *alfabet*; грч. *αλφάβητο*; тур. *alfabe*; ром. *azbuche* (arh.), *alfabet*.

Во релација со: ► азбучен, азбучник

☐ Составено од називите на првите две букви на глаголското и кирилското писмо. Стсл. назив е составен според моделот на грч. *ἀλφάβητος*, како и *абџеџа* (од герм., според лат. *abecedarium*); в. **абџеџа** и **алфабет**.

азган *азган* adj. (indcl.); ‘буен, полн со живот; разгален; храбар, силен; бесен, немирн; похотлив’; буг. *азгън*; срп. *азгин*; алб. (h)azgan; грч. *καυλιάρης*; тур. *azgin*; ром. *brav*.

Во релација со: ▼ аздиса, аздисан, аздисува, аздисување

☐ Од тур. *azgin* ‘бесен, силовит, разуздан’, придавка изведена од глаголот *azmak*. Балкански турцизам, сп.: и аром. *azgîn*. (Јашар-Настева 107, 109; EPCJ 1: 71; Skok 1:80; Škaljić 107).

аздиса *аздиса*, *аздисааѿ* pf.; ‘побесне од изобилство во нешто, се возгордее, се прави важен поради благосостојбата’; буг. *аздисам*; срп. *аздисати*; алб. *azdisem*; грч. *οργίζω* (актив), *οργίζομαι* (пасив); тур. *azmak*; ром. *a fi măndru*.

Во релација со: ► аздисан ▲ аздисува, аздисување ▼ азган

☐ Балкански турцизам, од *azdi* 3. sg. перфект од глаголот *azmak* ‘побесне, стане разуздан’, сп. и аром. *azdisésçu*. Исто потекло како и азган. (EPCJ 1: 71, 72; Skok 1:80; Škaljić 107).

аздисува *аздисува*, *аздисувааѿ* impf.; ‘беснее од изобилство во нешто, се возгордева, се прави важен поради благосостојбата’

Во релација со: ► аздисување ▲ аздиса, аздисан ▼ азган

☐ в. **аздиса**.

азна *азна* f., *азни* pl.; ‘ризница, благајна’; буг. *хазна*; срп. *хазна*; алб. *thesar*; грч. *θησαυρός*; тур. *hazine*; ром. *hazna* (arch.).

Во релација со: ► азнадар, азнатар ▲ азно

☐ Балкански турцизам *hazine, hazne* (vulg. *hazna*) од арапско потекло *ḥazīnā* ‘благајна, ризница’; сп.: и алб. *haznë*, покрај *thesar*. (Skok 1:662; Škaljić 323).

азно *азно* n., *азна* pl.; ‘складиште за вредности и драгоцености; богатство, благо’; буг. *хазна*; срп. *хазна*; алб. *thesar*; грч. *θησαυρός*; тур. *hazine*; ром. *hazna* (arch.).

Во релација со: ▲ азна, азнадар, азнатар

☐ в. **азна.**

аир *аир* m., *аиро̄и* (sg.); ‘среќа, корист, добивка’; буг. *хаир*; срп. *хаир*; алб. *hair, ajër*; грч. *χαίρι*; тур. *hayır*; ром. *fericire*.

Во релација со: ► аирлија, аирџија

☐ Балкански турцизам *hayır* од арапско потекло *ḥayr* ‘добар; добрина’; сп.: и аром. *hāire*. (Јашар-Настева 106, 161, 233; Skok 1:648; Škaljić 297).

аирлија *аирлија* adj. (incl.) и adv.; ‘среќен, што има среќа; со среќа, среќно!’; буг. *хаирлија*; срп. *хаирли*; алб. *hairtë*; грч. *χαίρι*; тур. *hayırlı*; ром. *fericit*.

Во релација со: ▲ аир, аирџија

☐ в. **аир.**

аирџија *аирџија* m., *аирџији* pl.; ‘тој што носи среќа; што прави добрина’.

Во релација со: ▲ аир, аирлија

☐ в. **аир.**

ајазма *ајазма* f., *ајазми* pl.; ‘светена вода; извор при манастир или црква со чудотворна вода’; буг. *аязмо*; срп. *ађијазма*; алб. *ajazmë*; грч. *ἄγιασμα*; тур. *ayazma*; ром. *aghiazmă* и *aiazmă* (dial.).

Во релација со: ▲ ајазмо

☐ Од грч. *ἄγιασμα* ‘тоа што е осветено, свето’. Балкански грцизам (нгрч. *ἄγιασμα, ἄγιασμός*), сп.: мак. (dial.) *ајазмо, ајезмо, ађијазмо*,

ážazmo, ážizmó; буг. *агиязма*, (dial.) и *аязма, аязмо, язмо*; срп. *ађијазма*, (dial.) и *аџијазма, ађазма, аџијазма, аџијазна, ајазма*, ром. *aghiázma* (dial.) и *aiázma, iázma*; аром. *ауеазмо*.

Формите со *-ž-* и *-ž-* го одразуваат стариот, средногрчки изговор, додека пак оние со *-j-* новогрчкиот. Сепак, со значење ‘лековит извор’ поверојатно е со посредство на тур. *ayazma* ‘свет извор кај Грците’. (Аргировски 59; БЕР 1: 22; ЕРСЈ 1:67; Skok 1:11).

ајазмо *ајазмо* n., *ајазма* pl.; ‘осветена вода; извор при манастир или црква со чудотворна вода’

Во релација со: ▲ ајазма

▣ в. ајазма.

ај *ај* interj.; за повикување, за одразување на различни емоционални состојби; буг. *ај/еј*; срп. *ај*; алб. *ау*; грч. *аи*; тур. *ау*; ром. *аи*.

▣ Ономатопеја, од псл. **ai*; сп.: хрв. слн., слч., чеш., пол. *ај*, рус., укр., блр. *ај* за изразување чудење, неверување, одрекување, прашање и сл. Некои автори упатуваат на можно турско влијание, така Скок за српскохрватското говорно подрачје *ај* го сведува на *хај* и ја разгледува можноста за турско потекло (ова е сигурно само за *ај-уј* < *хај-хуј* од тур. *hayhu*). Шкаљиќ претпоставува дека е од тур. *âу* извик за изразување чудење, неверување, болка, тага. (БЕР 1:6; ЕРСЈ 1:73–74; Skok 1:14, 647; Škaljić 76; ESSJ 2:41–43; ERHJ 1:6).

ајван *ајван* m., *ајвани* pl.; ‘животно, добиток; (fig.) неработник, безделник’; буг. *хајван*; срп. *хајван, ајван*; алб. *хајван*; грч. *χαϊβάνι*; тур. *хауван*; ром. *animal, dobitoc*.

Во релација со: ► ајвански, ајванче, ајванлак

▣ Од тур. *haуvan* ‘животно, добиток’. Балкански турцизам од арапско потекло *haуvân* ‘живот; животно’. (Јашар-Настева 32, 49, 107, 187; Skok 1:11; Škaljić 301).

ајвар *ајвар* m., *ајвароѝ* (sg.); ‘вид јадење од печени, мелени и пржени пиперки; солена икра’; буг. *хајвер, хајвар*; срп. *ајвар, хајвар*; алб. *хајвар, havjar*; грч. *χαβιόρι, тарациас*; тур. *хаувар, havуар*; ром. *zacusă*.

▣ Од тур. *haуvar* покрај *havуар* ‘солена икра’. Балкански турцизам, сп.: нгрч. *χαβιόρι*, аром. *hăvуeár*. Во македонскиот јазик се среќава и зборот *кавијар* но само со значење ‘солена икра’, понова заемка, исто така од турско потекло, дојдена преку европските јазици. На Балканот

првичното значење на тур. *hayvar, havuvar* ‘солена икра’ е променето во ‘вид јадење од печени, мелени и пржени пиперки, домати и модри патлицани’ поради сличноста на семето во овој зеленчук со икратата. (EPCJ 1:77; EHRJ 1:6; Skok 1:650; Škaljić 301; Snoj 6).

ајде *ajge* interj. и part.; со значење на заповед или покана да се изврши некое дејство; при збогување или поздрав; при изразување желба, чудење, неверување; буг. *хайде*; срп. *ајде, хајде*; алб. *hajde*; грч. *(χ)άιντε*; тур. *haydi, hayde*; ром. *haide, aide* (arch.).

■ Од тур. *haydi*, покрај *hayde* со исто значење. Балкански турцизам, сп. и: нгрч. *(χ)άιντε* аром. *(h)aide*. Овој извик се среќава на целата македонска јазична територија со многу широка употреба, се наоѓа и во другите балкански словенски и несловенски јазици, но и пошироко, на пример, во рускиот и во полскиот јазик. Во македонскиот јазик извикот *ајде* често е засилен со партикулата *де* за изразување на чудење, негирање, неверување: *Ајде де, шито кажуваш?* Честопати се среќава и во императивна форма *ајгеѝе*, поткрепена и од турскиот јазик каде има аналогна употреба *aydın, aydenisiz* (Јашар-Настева 122; EHRJ 1:315; Skok 1:649; Škaljić 299; Snoj 6).

ајдук *ajduk* m., *ajduци* pl.; ‘отпадник што се борел против отоманската власт; (fig.) крадец, разбојник, отпадник од власта и законот’; буг. *хайдук, хадѝутин*; срп. *хајдук, ајдук*; алб. *hajdut*; грч. *κλέφτης*; тур. *haydud*; ром. *haiduc* и *aiduc* (arch.).

Во релација со: ► ајдуков, ајдукува, ајдукување, ајдучица, ајдучка, ајдучки, ајдуштво ▼ ајдут, ајдутин, ајдутка, ајдутски, ајдутство, ајдутува

■ Балкански турцизам од унгарско потекло, тур. *haydud* < унг. *hajdúk* (pl.), *hajdú* (sg.), *hajdút* (acc., sg). Етимологијата на унгарскиот збор е несигурна, можеби од *hajt* ‘брка, гони, придвижува’, но промената на *-d-* место *-t-* не е објаснета. Оливера Јашар-Настева за македонските говори ги регистрира формите *ајдуѝи, ајдуѝин*, но во народната поезија и проза се среќава и *ајдук*. (Јашар-Настева 39, 187, 214; EHRJ 1:315–316; Skok 1:649–650; Škaljić 300; Snoj 198).

ајдукува *ajdukuva, ajdukuvaаѝи* impf.; ‘живее и дејствува во својство (состојба, статус) на ајдук; ограбува, краде, врши незаконски дејства’.

Во релација со: ► ајдукување ▲ ајдук, ајдуков, ајдучица, ајдучка, ајдучки, ајдуштво ▼ ајдут, ајдутин, ајдутка, ајдутски, ајдутство, ајдутува

▣ В. **ајдук.**

ајдут *ajdujī* m., *ajdujīi* pl.; ‘отпадник што се борел против отоманската власт; (fig.) крадец, разбојник, отпадник од власта и законот’.

Во релација со: ► ајдутин, ајдутка, ајдутски, ајдутство, ајдугува
▼ ајдук, ајдуков, ајдукување, ајдучица, ајдучка, ајдучки, ајдуштво

▣ В. **ајдук.**

ајдугува *ajdujūva*, *ajdujūvaaiī* impf.; ‘живее и дејствува во својство (состојба, статус) на ајдук; ограбува, краде, врши незаконски дејства’.

Во релација со: ▲ ајдут, ајдутин, ајдутка, ајдутски, ајдутство ▼ ајдук, ајдуков, ајдукување, ајдучица, ајдучка, ајдучки, ајдуштво

▣ В. **ајдук.**

ајдучица *ajdujūca* f., *ajdujūci* pl.; ‘жена ајдук; вид растение со долго стебленце и со бели или жолти цветови, лековита билка, ајдучка трева’.

Во релација со: ▲ ајдук, ајдуков, ајдукува, ајдукување, ајдучка, ајдучки, ајдуштво ▼ ајдут, ајдутин, ајдутка, ајдутски, ајдутство, ајдугува

▣ За првото значење в. **ајдук.**

За *ajdujūca* како ‘лековита билка’ (во мак. дијалекти позната и како *ajdujūca jireva*, *siolisnik*, *равнец*), називот се врзува со ајдуците кои со оваа билка ги лекувале раните. Лат. назив *Achillea millefolium* потекнува од стгрч. *ἀχιλλεῖος* ‘Ахилев’, според името на грчкиот митолошки херој од Тројанската војна за кој се верува дека со ова растение ги лекувал раните и *millefolium* ‘илјадалисник’ од лат. *mille* ‘илјада’ и *folium* ‘лист’.

ајкула *ajkula* f., *ajkuli* pl.; ‘голема граблива и опасна риба со издолжено вретенесто тело и полукружна голема уста на долниот дел од главата, морски пес, морско куче, *Charharias glaucus*’; буг. *акула*; срп. *ајкула*; алб. *reshkaqen*; грч. *καρχαρίας*; тур. *köpek balığı*; ром. *rechin*.

▣ Од рус. *акула* ‘*Charharias glaucus*’ < норд. *hákall*, како и во буг. *акула* со исто значење. (Фасмер 1:67; БЕР 1:7; ЕРСЈ 1:80; Skok 1:17).

ајле *ajle* adv. (arh.); ‘прилично, доста, многу, значително’; буг. *хайле*; срп. *ајле*; алб. *shutë*; грч. *πολύ*; тур. *hayli*; ром. *mult*, *destul*.

■ Од тур. *hayli* ‘многу, прилично, значително’; сп.: и буг. *хѝле*; срп. *ѝле* со исто значење. (ЕРСЈ 1:81).

ајљаз *ајљаз* m., *ајљаз* pl.; ‘безделник, неработник, мрзливец, скитник’; буг. *хайлаз(ин)*, *хайляз(ин)*; срп. *ајлаз*; алб. *hajlaz*, *përtac*; грч. *τεμπέλης*; тур. *haylaz*; ром. *zomer*.

Во релација со: ► ајљаски, ајљаз, ајљазлак, ајљазува, ајљазување

■ Од тур. *haylaz* ‘безделник, неработник, мрзливец, скитник’; сп.: и аром. *haileás*, *haileaslike*. (Јашар-Настева 107, 187, 199, 214; ЕРСЈ 1:80–81; Skok 1:17; Škaljić 300).

ака (се) (*се*) *ака*, (*се*) *акааѝ* impf.; ‘оди, шета без некаква цел и без потреба, скита; удира, мава’; буг. *хакамь (се)*; срп. *акати*; алб. *bredh*; грч. *περιπλανάωμαι*; тур. *dolaşmak*; ром. *a cutreiera*, *a hălădui* (arch.), *a merge*.

Во релација со: ► акање ▲ акне, акнат, акнува, акнување

■ Јужнословенски, можеби и прасловенски дијалектизам **xakati*, сп.: буг. *хакамь (се)* ‘фрла; брза; стрча (се)’, *нахакам* ‘втера; напика; затегне’, *нахакан* ‘дрзок, безобразен, безобсирен’; срп. *âkām / âčēm* ‘удира силно, тепа, мава; троши, аби; упропастува; работи напорно; скита, талка’; блр. (dial.) *нахакаць* ‘наштети’ во изразот *чорт нахакаѝ*. (БЕР 4:567; ЕРСЈ 1:86–87).

акал *акал*, m., *акалоѝ* (sg.); ‘ум, памет’; буг. *акъл*; срп. *акал*; алб. *tendjen*; грч. *μυαλό*; тур. *akıl*; ром. *minte*, *memorie*.

Во релација со: ► акален

■ Од тур. *akıl* ‘ум, памет, разум’ од арапско потекло. (Јашар-Настева 34; БЕР 1:18; ЕРСЈ 1:85; Škaljić 79).

акмак *акмак* m., *акмаѝ* pl.; ‘глупак, будала’; буг. *ахмак*; срп. *акмак*; алб. *budalla*, *torollak*; грч. *βλάκας*; тур. *ahmak*; ром. *prost*, *idiot*.

Во релација со: ► акмачки

■ Од тур. *ahmak* ‘глупак, будала’ од арапско потекло. За гласовната промена *x > k* во македонските дијалекти в. Јашар-Настева 189. Овој збор влегува во балканските турцизми со навредлива содржина, сп.: и ром. *астас* ‘несмасен човек’. (Јашар-Настева 107, 189; Skok 1:20).

акне (се) (*се*) *акне*, (*се*) *акнаѝ* pf.; ‘удри силно; турне; падне силно со тресок; се турне’; буг. *хакна (се)*; срп. *акнути (се)*; алб. *godit*, *shtyp*,

rrëzohet shtyhet; грч. σπρώχω, χτυπάω, χαστουκίζω, γρονθοκοπώ; тур. *vurmak, itmek, çarpmak, tokatlamak, yumruk atmak*; ром. *a lovi, a cădea cu zgomot*.

Во релација со: ► акнат ▲ акнува, акнување, ака, акање

▣ Облик од свршен вид што прикажува моментно дејство, в. **ака**. Можеби од псл. ономатопеја **hak-* со значење ‘удри/удира’. (БЕР 4:567; ЕРСЈ 1:88–89).

акнува (се) (*се*) *акнува, (се) акнувааӣ* impf.; ‘удира силно; турка; паѓа силно со тресок; се турка’

Во релација со: ► акнување ▲ акнат, акне, ака, акање

▣ в. **акне** и **ака**.

ако¹ *ако* conj., кондисционален, корелативен, интерогативен, концесивен и декларативен сврзник; буг. *ако*; срп. *ако*; алб. *nëse*; грч. *αν (εάν)*; тур. *eğer*; ром. *dacă*.

▣ Од псл. **ako*; сп.: стсл. *ако*, буг. *ак(о)*, срп. *ако*, хрв. *ако*, слн. *ако*, слч. *ak* ‘ако’ *ако* ‘како’, глуж. *ако*, рус. (dial.) *ак*.

Веројатно е дека уште во прасловенскиот период овој збор можел да биде и сврзник и прилог, но дилемата кај повеќето етимолози е дали треба да се реконструираат два изворно различни збора, односно со почетно **j-* или без него. Во голем дел од словенските јазици се јавува со почетно *j-*; сп.: стсл. *ако*, рус. *яко* чеш., пол. *jak, jako*, укр., блр. *як*. Ако е почетното **j-* изворно, тогаш зборот би можел да биде поврзан со заменката од пие. **(h)yo-* > псл. **jb* ‘кој’. Формите без почетно **j-* се доведуваат во врска со сврзникот *a*, в. **а**¹. Наставката *-ко*, во тој случај најверојатно е одраз од пие. заменска основа **k^wo-*, в. **кој**. (БЕР 1:6, ЕРСЈ 1:89; ЭССЯ 1:64–65; Фасмер 3: 487; Gluhak 114; Snoj 7).

ако² *ако* part.; ‘добро, нека’ со значење на одобрување како дополнување на исказот.

▣ Вторично добиено, најверојатно како потврда на прашалното *ако?* од типот *Ако да одам? – Ако, оди*. в. **ако**¹.

акт *акт̄* m., *акт̄и* pl.; ‘чин, дело, постапка, работа; официјален документ во администрација, судство и сл.; чин, дел од театарска претстава; слика или скулптура која претставува голо човечко тело’; буг. *акт*; срп. *акт*; алб. *akt*; грч. *πράξις, διάβημα*; тур. *hareket, senet, işlem*; ром. *act*.

Во релација со: ▲ актер, актерка, актерски, актив, актива, активен, активира, активист, актуелен, акција ▼ агент, агенда, агилен, агилност, агитира, агитатор, агитаторка, агитација, агитациски, агонија

☐ Од фр. *acte* ‘чин, дело, постапка, работа’ и герм. *Akt* ‘слика на голо човечко тело’ (повторно преку фр. *acte*, со исто значење во употреба од 17 в. во времето на Молиер) < латински *ācta* ‘регистар на настани’ (множина од *āctum* ‘декрет, закон’) < *agō* ‘ставен во движење, работи, дејствува’ < *agere* ‘дејствува’. (БЕР 1:7; Snoj 1:7; Onions 10).

актер *актѐр* m., *актѐри* pl.; ‘лице што настапува во театарски претстави или на филм; учесник во некое дело или настан’; буг. *актѐор*; срп. *глумац*; алб. *aktor*; грч. *ηθοποιός*; тур. *aktör*; ром. *actor*.

Во релација со: ► актерка, актерски, актерство ▲ акт, актив, актива, активен, активира, активист, актуелен, акција ▼ агент, агенда, агилен, агилност, агитира, агитатор, агитаторка, агитација, агитациски, агонија

☐ Од фр. *acteur* со исто значење, од лат. *actor* ‘вршител’ од *agō* ‘ставен во движење, работи, дејствува’; образувано од *act* + *-or*. Сродно со стгрч. *ἄκτωρ* ‘водач’ < *ἄγω* ‘води, носи, пренесува’. (БЕР 1:7; Onions 10).

актив¹ *актѐив* m., *актѐиви* pl.; ‘организирана група луѓе во рамките на некоја заедница или ангажирана на некоја посебна задача’; буг. *актив*; срп. *актив*; алб. *grup*; грч. *ομάδα*; тур. *grup*; ром. *activ*.

Во релација со: ► активски ▲ акт, актер, актерка, актерски, актерство, актива, активен, активира, активист, актуелен, акција ▼ агент, агенда, агилен, агилност, агитира, агитатор, агитаторка, агитација, агитациски, агонија

☐ Позајмено од западноевропските јазици (можеби од фр. *active*, герм. *Aktiv*), или од рус. *актѐив*, со исто значење; в. **актив²**.

актив² *актѐив* m., *актѐивоѝ* (sg.); ‘(gram.) работна состојба на глаголите’; буг. *активен* (зalog); срп. *актив*; алб. *aktiv*; грч. *ενεργητική*; тур. *aktif*; ром. *activ*.

Во релација со: ► активски ▲ акт, актер, актерка, актерски, актерство, актива, активен, активира, активист, актуелен, акција ▼ агент, агенда, агилен, агилност, агитира, агитатор, агитаторка, агитација, агитациски, агонија

активист *актѿивѿстѿи* m., *актѿивѿстѿи* pl.; ‘активен член на некоја група, заедница; човек што се занимава активно со политика или со некоја друга работа’.

Во релација со: ► активѿстка, активистички, активизам ▲ акт, актив, актива, актер, актерка, актерски, актерство, активѿра, акту-ѿлен, акција ▼ агент, агенда, агилен, агилност, агитира, агитатор, агитаторка, агитација, агитациски, агонија

☐ Позајмено преку европските јазици (герм. *Aktivist*, англ. *activist*) од лат. *activus* ‘што работи, што дејствува’; в. **акт**, **актив**^{1,2}, **активира**.

актуелен *актѿуѿлен*, *актѿуелниоѿи* adj.; ‘современ; важен во сегашниот момент; вистински, фактички’; буг. *актуален*; срп. *актуалан*; алб. *bashkëkohor*, *i nevojitshëm*, *real*; грч. *πραγματικός*; тур. *aktüel*, *gerçek*, *güncel*; ром. *actual*.

Во релација со: ► актуѿлност ▲ акт, актив, актива, актер, актерка, актерски, актерство, активѿра, активѿст, активѿстка, активистички, активизам, акција ▼ агент, агенда, агилен, агилност, агитира, агитатор, агитаторка, агитација, агитациски, агонија

☐ Позајмено од европските јазици, од лат. *actualis* ‘современ, реален, сегашен’, кое пак, се однесува на *actus* ‘чин, дело’ што е изведено од партиципската основа на глаголот *agō* ‘дејствува, работи’ в. **акт**, **актив**^{1,2}, **активира**.

акузатив *акузатѿѿв* m., *акузатѿѿвоѿи* (sg.); gram. ‘четвртиот падеж во јазиците со деklinација, најчесто го означува предметот на глаголското дејство’; буг. *акузатив*; срп. *акузатив*; алб. *akuzativ*; грч. *αιτιατική*; тур. *akuzatif*; ром. *acusativ*.

Во релација со: ► акузативен

☐ Заемка од лат. (*casus*) *accusativus*, што е изведено од партиципската основа на глаголот *accuse* ‘тужи, оптужи, оптужува’, составен од *ad-* ‘до’ и *causa* ‘(правна) работа, парница’. Латинскиот назив е калка од грч. (*πτώσις*) *αἰτιατική* (*αἴτια* ‘причина, повод’; ‘вина, тужба’). Грчкиот назив изворно значи ‘(падеж) кој означува причина’, но латинските граматичари го превеле со секундарното значење ‘кој означува вина’.

акумулатор *акумулатѿѿор* m., *акумулатѿѿори* pl.; ‘уред во кој се натрупува и се чува (електрична) енергија’; буг. *акумулатор*; срп. *акумулатор*; алб. *akumulator*; грч. *υσσωρευτής*; тур. *akumulator*; ром. *acumulator*.

▣ Позајмено преку европските јазици, герм. *Akkumulator* и фр. *accumulateur*, од лат. *accumulator* ‘собирач’, што е изведено од партиципската основа на глаголот *accumulo* ‘собира, натрупува’; в. **акумулира**.

Во релација со: ► акумулаторски ▲ акумулира, акумулирање ▼ акумулација, акумулационен, акумулациски

акумулација *акумулација* f., *акумулации* pl.; ‘насобирање, натрупување; собирање разни води заради заштита од поплави или за потребите на земјоделството, индустријата и др.; дел од добивката што се остава за деловниот фонд и за инвестиции’; буг. *акумулација*; срп. *акумулација*; алб. *akumulim, pendë, kursim*; грч. *συσσώρευση*; тур. *birikim, toplanma*; ром. *acumulare*.

Во релација со: ► акумулационен, акумулациски ▲ акумулира, акумулирање ▼ акумулатор, акумулаторски

▣ Позајмено преку европските јазици (сп.: англ. *accumulation*, герм. *Akkumulation*, фр. *accumulation*), од лат. *accumulatio* ‘собирање, натрупување’, апстрактна именка изведена од глаголот *accumulo* ‘собира, натрупува’; в. **акумулира**.

акумулира *акумулира*, *акумулираат* pf./impf.; ‘насобере, насобира нешто на едно место; (се акумулира) се насобере, се насобира’; буг. *акумулирам, натрупвам*; срп. *акумулирати, гомилати*; алб. *akumuloj, grumbulloj*; грч. *συσσωρεύω*; тур. *biriktirmek*; ром. *a acumula*.

Во релација со: ► акумулирање ▲ акумулатор, акумулаторски, акумулација, акумулационен, акумулациски

▣ Позајмено преку герм. *akkumulieren* од лат. *accumulo* ‘насобира, натрупува’, што е образувано од префиксот *ad-* и глаголот *cumulo* ‘собере, собира, реди, трупа’, а тоа е изведено од *cumulus* ‘куп, грамада’ < пие. **k'uh₁-to-*; сп.: грч. (arch.) *κόμα* ‘бран, бранување’, од пргрч. **kūmā*, што е еквивалентно на *κόω* ‘зачнува’ + *-μα*.

акут *акӯт* m., *акӯто̄т* (sg.); ‘(fon.) вид тонски акцент во старогрчкиот јазик кој се карактеризира со подигнување на гласот на нагласениот слог; растечка интонација на долгите слогови’; буг. *акут*; срп. *акут*; алб. *akute*; грч. *ὀξύτης*; тур. *akut; tiz vurgu*; ром. *ascuțit*.

Во релација со: ► акутен, акутно

▣ Од латинскиот (*accentus*) *acūtus*, што буквално значи ‘остар (акцент)’, нејверојатно преку германски *Akut*. Тоа е калка од грч. *ὀξύτης* изведено од *οξύς* ‘остар’ < пие. придавка **h₂krós*.

акутен *акуѝен, акуѝниоиѝ* adj.; ‘остар, силен, брз, жесток; med. што бара итно решение поради брзиот развој (на болеста); итен, неодложен’; буг. *акутен*; срп. *акутан*; алб. *akute*; грч. *οξύς*; тур. *akut*; ром. *acut*.

Во релација со: ► акутно ▲ акут

☐ в. акут.

акушер *акушѐр* m., *акушѐри* pl.; ‘лекар, медицинско лице што дава помош при бременост и породување’; буг. *акушер*; срп. *акушер*; алб. *akusher, mjek obstetër*; грч. *μαϊευτήρας*; тур. *kadın doğum uzmanı*; ром. *obstretician*.

Во релација со: ► акушерка, акушерски, акушерство, ▲ акушира

☐ Од фр. *accoucheur* со исто значење, изведено од стфр. *acouchier* ‘легнува, оди во кревет’, од латински *ad-* + *collocare* ‘постави, стави’.

акушерка *акушѐрка* f., *акушѐрки* pl.; ‘лекарка, медицинско лице што дава помош при бременост и породување; бабица’; буг. *акушерка, баба, бабичка*; срп. *акушер, бабица*; алб. *akushere, tami*; грч. *μαμή, μαία*; тур. *ebe*; ром. *obstretician, moaşă*.

Во релација со: ▲ акушер, акушерски, акушерство, акушира

☐ в. акушер.

акцент *акценѝ* m., *акценѝи* pl.; ‘(fon.) гласовно истакнување на определен слог или збор; (fon.) знак за обележување на нагласувањето; истакнување на нешто во споредба со нешто друго’; буг. *акцент*; срп. *акцент, акцентат*; алб. *theks*; грч. *профорá, τόνος*; тур. *aksan, vurgu*; ром. *accent*.

Во релација со: ► акцентен, акцентски ▲ акцентуација, акцентира, акцентирање, акцентираност

☐ Позајмено преку европските јазици (герм. *Akzent*, фр. *accent*, англ. *accent*) од лат. *accentus* што значи ‘нагласок’, што е изведено од *accipō* ‘пее некому’, составен од *ad-* и *capō* ‘пее’. Тоа е калка од грч. *προσφῶδία* изведено од *πρός* ‘за’ + *φῶδή* ‘песна’ + суфиксот *-ία*.

акцентира *акценѝира, акценѝирааѝ* impf.; ‘(fon.) нагласува, изговара со поголема сила на глас одделен слог од зборот; (fon.) става, обележува акцентски знаци на одделни слогови во пишан текст; истакнува, става во прв план нешто’.

Во релација со: ► акцентирање, акцентираност ▲ акцент, акцентен, акцентски, акцентуација

▣ В. акцент.

акција *акција* f., *акции* pl. ‘дејство, дејност; движечка сила; воена операција; вредносна хартија како удел во капиталот на акционерско претпријатие’; буг. *акција, действие*; срп. *акција*; алб. *aksion*; грч. *ἐνέργεια, δράση*; тур. *eylem, etki*; ром. *acțiune*.

Во релација со: ► акциски, акциобен ▲ акционер, акционерски, акцијаш, акцијашки ▼ акт, актер, актерка, актерски, актерство, актив, активна, активен, активира, активирање, активист, активистка, активистички, активски, агент, агенда, агитира, агитатор, агитаторка, агитација, агитациски, агонија

▣ Позајмен од западноевропските јазици, герм. *Aktion*, фр. *action*, англ. *action*, потекнува од лат. *actiō*, апстрактна именка изведена од глаголот *agō* ‘води, работи’; в. **агент**. (ERHJ 1:7; Snoj 7; Onions 10).

акционер *акционер* m., *акционери* pl. ‘сопственик на акции’; буг. *акционер*; срп. *акционар*; алб. *aksionar*; грч. *μέτοχος*; тур. *hissedar*; ром. *acționar*.

Во релација со: ► акционерка, акционерски ▲ акција, акциски, акциобен, акцијаш, акцијашки ▼ акт, актер, актерка, актерски, актерство, актив, активна, активен, активира, активирање, активист, активистка, активистички, активски, агент, агенда, агитира, агитатор, агитаторка, агитација, агитациски, агонија

▣ Позајмен од западноевропските јазици, најверојатно од фр. *actionnaire*, сп.: и герм. *Aktionär*, в. **акција**.

ал¹ *ал* m., *алои* (sg.) ‘беда, неволја, несреќа; состојба, положба’; буг. *хал*; срп. *ал*; алб. *hall*; грч. *κατάσταση*; тур. *hal*; ром. *hal*.

▣ Според ЕРСЈ станува збор за контаминат на словенскиот збор **xalъ* ‘валкан(ост), нечист’ и балканскиот турцизам *хал* ‘беда, неволја; имотна состојба’; сп. и: ром. *hal* ‘(бедна) состојба’, аром. *hālă* ‘состојба, ситуација (секогаш во негативна конотација); беда, несреќа’. Во мак. дијалекти се среќаваат и придавката *ал’кав* ‘немарен, невнимателен, неуреден, нечист’, именката *ал’кавост* ‘немарност, негрижа, неуредност’, како и глаголот *алоса (се)* ‘заболи, запусту; се умори од грижа’. Станува збор за семантичка контаминација на повеќе лексички гнезда (**xala*, **xaliti*, **xalavъ/ *xal’avъ*). Во балкански јазичен

контекст дошло до семантичко преплетување и со фонетски слични алоглотски лексеми од несловенско потекло (гр. *χαλ(v)ῶ* и тур. *hal*). (EPCJ 1:94-95; Бјелетић 2002, 2003).

ал² *ал* adj. (incl.) ‘светлоцрвен, алов’; буг. *ал*; срп. *ал*; алб. *all*; грч. *κόκκινος*; тур. *al*; ром. *roșu deschis*.

Во релација со: ► ален, алест, алов

▣ Од тур. *al* ‘црвен’. Балкански турцизам, сп.: буг. *àл, àлен*; срп. *àл, àлен, àлев, àлица*; нгрч. *áликоѕ*. (EPCJ 1: 95; Севортыан 1:125–126; Bezlaj 1:3; Skok 1:22–23; Škaljić 80-81).

ала *ала* f., *али* pl. ‘чудовиште, ламја, аждер, змеј’; буг. *ала*; срп. *àла*; алб. *dragua*; грч. *δράκος*; тур. *ejderha, ajder*; ром. *hală, ală* (arch., dial.), *demon, vâlvă*.

Во релација со: ► алетина

▣ Од псл. **xala* ‘стихија’ > ‘чудовиште, демон’. Јужнословенски, можеби и прасловенски дијалектизам. За семантичкиот паралелизам на апофонските варијанти од основите **xal/šal*. (EPCJ 1:94-95; Бјелетић 2002, 2003).

алал *алал* m., (sg.), но и како извик ‘благослов, желба некому нешто да биде од корист, убаво’; буг. *халал*; срп. *алал*; алб. *halláll*; грч. *χαλάλι*; тур. *halal, helal*; ром. *halal*.

▣ Од тур. *halal* ‘допуштен, простен’, *alal* (dial). Балкански турцизам од арапско потекло. Шкаљик го наведува само современиот турски облик *helal*. Изразите *алал да (ти) е, алал чини*, се калка од тур. *halal olsun* ‘просто му било’, *halal etmek* ‘подари, прости’. (Јашар-Настева 153, 161, 187; EPCJ 1:106; Skok 1:651; Škaljić 303–304).

аларм *алáрм* m., *алáрми* pl. ‘тревога; апарат за тревога’; буг. *аларма*; срп. *аларм*; алб. *alarmi*; грч. *τρομάζω*; тур. *alârm*; ром. *alarmă*.

Во релација со: ▲ алармен, алармира, алармантен, алармантност
▼ армија, арматура

▣ Од фр. *alarme*, сп.: и герм. *Alarm*, англ. *alarm*, позајмено од итал. *allarme*. Овој збор е добиен од италијанскиот извик *all'arme!* што значи ‘на оружје!’, од лат. *arma* ‘оружје’. (БЕР 1:8; ERHJ 1:9; Snoj 9)

алармира *алармíра, алармираа̄и* impf.; ‘дава знак за тревога, предупредува’; буг. *алармирам*; срп. *алармисати*; алб. *alarmoj*; грч.

προειδοποιεί, συναγερμό; тур. *alârta geçirmek, alârt vermek*; ром. *a (se) alarma*.

Во релација со: ► алармирање ▲ аларм, алармен, алармантен, алармантност ▼ армија, арматура

▣ В. аларм.

алат *алай̄* м., *алай̄и* пл. ‘орудие или прибор за еден занает или за рачна работа; (fig., colloq.) пенис’; буг. *alam, халат*; срп. *alam*; алб. *hallat, alat*; грч. *εργαλείο*; тур. *alet*; ром. *instrument, unealtă*.

Во релација со: ► алатец, алатен ▲ алатка, алатница, алатничар

▣ Позајмено од тур. *alât* < арап. (pl.) *ālāt*, (sg.) *ālā*. Балкански турцизам од арапско потекло, сп.: ром. *halât*; аром. *hālâte, hal'eâte*. (Јашар-Настева 25, 34, 74, 247; БЕР 1:8; ЕРСЈ 1:112; Skok 1:25; Škaljić 85).

албум *албум* м., *албуми* пл. ‘книга за чување фотографии, цртежи, исечоци, поштенски марки и сл.; книга за запишување спомени; музичка плоча’; буг. *албум*; срп. *албум*; алб. *album*; грч. *άλμπουμ, λεύκωμα*; тур. *albüm*; ром. *album*.

Во релација со: ► албумски.

▣ Позајмено од западноевропските јазици, најверојатно од герм. *Album* < лат. *album* ‘бела плоча’, што е поименчена придавка од *albus* ‘бел’ < пие. **h₂elbh-*, в. **лебед**; сп. и: фр. *album*; англ. *album*. Латинскиот збор првично означувал празна бела табла за пишување огласи, едикти, важни настани, како и имињата на сенатори и судии. Во германскиот се развило значењето ‘споменар’, па ‘збирка (на имиња, слики, фотографии итн.)’, а оттаму се пренело и во другите европски јазици. Значењето ‘музичка плоча; збирка на музички дела на носач на звук’ е преземено во 20 век од англискиот јазик. (ERNJ 1:9; Snoj 9; Opions 23).

алва *алва* м., *алви* пл.; ‘сладок десерт од брашно, гриз, шеќер и масло’; буг. *халва*; срп. *халва, ѓлва*; алб. *hallvë*; грч. *χαλβάς*; тур. *helva*; ром. *halva*.

Во релација со: ► алвица ▲ алвација, алваџиски

▣ Позајмено од тур. *helva* < арап. *ḥalwā*. Балкански турцизам од арапско потекло, сп.: ром. *(h)alvǎ, (h)alveḷǎ*; нгрч. *χαλβάς*. (Јашар-Настева 25, 34, 91, 176, 206, 247; Skok 1:651; Škaljić 306).

алиште *алишиџе* n.; ‘парче од облека; костум, фустан и др.’; обично во множина **алишта** (pl.) ‘облека, руба’; буг. *дрехи*; срп. *одећа*; алб. *rroba*; грч. *ρούχα*; тур. *giysi, kıyafetler, çamaşırlar*; ром. *haină (sg.), haine, costum, odăjdii, veșminte*.

Во релација со: ► аливце, алиштенце

■ Најверојатно од псл. *xališče ‘алишта’ < *xalъ. Сп. и: стсл. халишта, буг. (dial.) *алицие* sg. ‘облека; дебела простирка; прекривач’ и книж. *халицие* ‘дебела волнена черга за постилање или покривање’. Сродно е и со срп. *халџина*, хрв. *hàljina*, слн. *hàlja*, каш. *xalë* pl. ‘облека’, рус. *халѣ* ‘стара облека’. Според Сној псл. *xàla, *xàl’a можеби потекнува од *ksòl(i)ah₂, што може да биде творба од ие. корен *kes- ‘чешлање, гребене, делење’. Ако претпоставката е точна, тогаш првично значела ‘(откинато) парче ткаенина, партал’. Оттука може да се развијат значењата на ‘стар фустан’ и ‘излитена облека’. За бугарската книжевна форма *халицие*, можно е да се работи за контаминација на словенскиот збор со тур. *halı, kılı* ‘килим’. Македонскиот збор *алиште* формално се поклопува и со српското *алиште* ‘безвредно, слабо; лоша, слаба личност; брука, срамота’. Најверојатно српското *алиште* има врска со ал¹ ‘беда нечистотија’. (EPCJ 1:126; ЭССЯ 8:12; Skok 1:652; Snoj 198; ERHJ 1:317–318).

алка *алка* f., *алки* pl.; ‘белезица, обрач, обично од метал, за на раце, на нозе, на врат што се носи како накит; предмет во форма на затворен круг; едно парче од верига, синцир; мал обрач од ковано железо на порта; (fig.) тоа што поврзува’; буг. *халка, гривна*; срп. *алка, нарук-вица*; алб. *halkë, byzylyk*; грч. *χαλκας, βραχιόλι*; тур. *halka, bileklik*; ром. *halcă (de carne), bijuterie*.

■ Балкански турцизам од арапско потекло. Од тур. *halka*, (dial.) и *алка* < арап. *ḥalqa*, сп. и: ром. *halcă* аром., *hălcă*, како и нгрч. *χαλκας* со исто значење (Јашар-Настева 25, 74, 85, 187, 206, 208, 247; EPCJ 1:127; Skok 1: 652; Škaljić 305).

алтан *алиџан* m., *алиџани* pl.; ‘златна пара, златник, дукат’; буг. *алтџн*; срп. *алтан*; алб. *monedhë ari, verdhushkë*; грч. *χρυσό νόμισμα*; тур. *altın*; ром. (arch.) *altângic* (= crizantemă).

Пр.: *Алиџаниџе џешко се џечаџаџиџи*.

Во релација со: ► алтанче ▲ алтанлија

■ Од тур. *altın* и *altun* (dial., arh.) ‘злато, златен’. Во дел од балканските јазици (словенските) се среќава со значење ‘златник, златна

пара', а во балканските несловенски го има како прва компонента во сложенките, сп.: ром. *altınbaş* 'лековита маст', алб. *altënbash* 'средство за депилација' (Јашар-Настева 32, 55, 75, 206; ЕРСЈ 1:133; Севор-тян 1:142–143 Skok 1: 26; Škaljić 91).

алтица *алѝица* f., *алѝици* pl.; 'парче текстил со кое се закрпува кожата облека'; буг. *крџка, парџал*; срп. *латица, закрпа*; алб. *petal, arnë*; грч. *πέταλο*; тур. *taç yaprağı, yata*; ром. *altiță*.

Во релација со: ▼ латица

☐ Во сите словенски јазици се јавува посл. облици **latica*, од **lata* + **ica*, 'вметнато парче текстил закрпено на облеката' освен во македонскиот јазик каде што во некои дијалекти се среќава *алѝица*, покрај *латѝица*. Некои етимолози сметаат дека е мак. *алѝица* од посл. облици **ólta, *óltica* 'закрпа'. Натомошната етимологија не е јасна; можеби од истиот корен кој се наоѓа во **latati, latiti (se)*; в. **латица**. (ЭССЯ 14:47; Skok 2:274; ERNJ 1:540–541).

алфабет *алфабеѝ* m. (sg.); 'името на грчката азбука; азбука'; буг. *алфабет*; срп. *алфабет*; алб. *alfabet*; грч. *αλφάβητο, αλφαβήτα*; тур. *alfabe*; ром. *alphabet*.

Во релација со: ► алфабетски

☐ Од длат. *alphabētum* < стгрч. *ἀλφάβητος*, од имињата на првите две букви од грчката азбука *ἄλφα* (Α,α) и *βῆτα* (Β,β).

алчен *алчен, алчниоѝ* adj.; 'што е грабежлив, што е ненаситен; лаком'; буг. *алчен*; срп. *лаком, похлепан*; алб. *i rangopur, grykës*; грч. *αχόρταγος, ἀπληστος, πλεονέκτης*; тур. *açgözlü, obur, doyumsuz*; ром. *alçnit* (arch.), *lihnit, lacom*.

Во релација со: ► алчно, алчност ▼ лаком, лакоми (се)

☐ Од посл. **olčьnъ*, партицип на претеритот, што е изведено од коренот кој е во **ólkomъ*, в. **лаком**. (ЭССЯ 32:52; Skok 2:257; Gluhak 367; Snoj 343; Derksen 366).

ама *ама* conj. и part.; за изразување спротивност 'а, но'; за засилување и истакнување, во таа функција и прилошки 'баш, токму; барем'; и како извик често засилено и со *добро*; буг. *амà*; срп. *ама*; алб. *amá, ma*; грч. *αμή, άμέ, μά*; тур. *ama*; ром. *iar, dar, însă, ci*.

☐ Од тур. *am(m)a*, покрај *em(m)a* 'но, па сепак'; афективен извик, партикула за засилување од арапско потекло. Сп: ром. *(a)ta*, аром.

áta, átea, atí, ta, нгрч. *ámi, ámé, má*. (Јашар-Настева 21, 198, 228, 246; EPCJ 1: 140; Skok 1: 32; ESSJ 2: 52-53; Škaljić 91).

амајлија *амајлија* f., *амајлии* pl.; ‘мал предмет, со запис или без запис, што се носи со себе како заштита од несреќа, болест, уроци; талисман’; буг. *хамайлија, амайлија*; срп. *амајлија*; алб. *hamaili*; грч. *χαϊμαλί, φυλακτό*; тур. *hamayli, hamail*; ром. *talisman*.

Во релација со: ► амајлиски

■ Од тур. *hamayli, hamail* ‘талисман’. Балкански турцизам од арапско потекло; сп: ром. *hamailiu*, нгрч. *χαϊμαλί*. (Јашар-Настева 34, 187; EPCJ 1: 141; Skok 1: 653; Škaljić 357).

амбар *амбар* m., *амбари* pl.; ‘дрвена зграда за зрнеста храна; сандак за жито и брашно’; буг. *хамбар*; срп. *амбар*; алб. *hambar, drithnik*; грч. *σιταποθήκη, αμπάρι*; тур. *ambar, anbar*; ром. *ambar* (arch.), *hambar*.

Во релација со: ► амбарче, амбарски

■ Од тур. *ambar, hambar, anbar, hanbar* < перс. *anbār* ‘складиште, магацин’, од *anbārīden* ‘наполни’. Сп: рус. *амбар*, укр. *амбар, винбар*, ром. *(h)ambár*, аром. *ambáre, hāmbáre*, нгрч. *αμπάρι*. (Јашар-Настева 47, 187; EPCJ 1: 144; Фасмер 1: 75; Skok 1: 33; Škaljić 92–93).

амбасада *амбасада* f., *амбасади* pl.; ‘*дипломаџиско љреџсџавниџџво на еона земја во оруџа оо највисок ранџ, љрв сџеџен; зџрада на џоа љреџсџавниџџџво*’; буг. *посолство*; срп. *амбасада*; алб. *ambasadë*; грч. *πρεσβεία*; тур. *elçilik, sefaret*; ром. *ambasadă*.

Во релација со: ► амбасадор, амбасадорка, амбасадорски

■ Позајмено од фр. *ambassade* < стфр. *ambassee* (исто така и *embassee*) ‘порака за висок функционер’ < итал. *ambasciata* < пров. *ambaissada* ‘амбасада’ < *ambaissa* ‘порака’. Овој збор е изведен од лат. *ambascia*, од пгерм. **ambahtiją* ‘услуга’, **ambahtaz* ‘следбеник, слуга’, од гал. **ambactos* ‘зависен, вазал’, буквално ‘оној што е испратен наоколу’, од пкелт. **ambaxtos* ‘слуга’, од пие. **h₂mb^{hi}-h₂eg-* ‘вози наоколу’, од **h₂mb^{hi}-* ‘околу’ + **h₂eg-* ‘вози, води’; сп.: лат. *ambactus*, стир. *amos, amsach* ‘платеник, слуга’. Според ERHJ, германските зборови позајмени од келтскиот (можеби од лат. *ambactus* ‘слуга, вазал’), пкелт. **ambaxto-* ‘слуга’ < пие. **h₂ntb^{hi}-h₂eg-* ‘води околу’. (ERHJ 1:14; Skok 1:34; Snoj 12; Onions 30).

амбасадор *ambasádor* m., *амбасадори* pl.; ‘дипломатски претставник од прв степен’; буг. *посланик*; срп. *амбасадор*; алб. *ambasador*; грч. *πρεσβευτής*; тур. *büyükelçi*; ром. *ambassador*.

Во релација со: ► амбасадорка, амбасадорче, амбасадорски ▲ амбасада

☐ Од фр. *ambassadeur* што е изведено од *ambassade*; сп.: итал. *ambasciatore*, англ. *ambassador*, шпан. *embajador*; в. **амбасада**. (ERHJ 1:14; Skok 1:34; Snoj 12; Onions 30).

амбуланта *амбулάνѝа* f., *амбулάνѝи* pl.; ‘здравствена установа за прием на болни и за укажување лекарска помош без задржување; подвижна или полска болница; буг. *амбулатория*; срп. *амбуланта*; алб. *linikë ambulatorë*; грч. *ιατρείο*; тур. *klinik*; ром. *ambulatoriu, dispensar*.

Во релација со: ► амбулантен, амбулантски

☐ Калка од герм. *Ambulanz* со значење ‘подвижна, полска болница’. Позајмено од фр. *ambulance*, кое настанало од лат. *ambulāns* ‘подвижен, шетачки’, партицип од глаголот *ambulo* ‘шета’ < *amb-* < пие. **h₂elh₂-* ‘талка, шета’ в. **амфи-**. (ERHJ 1:14; Onions 31).

ами *ами* сопј. и part.; за изразување спротивност ‘туку’; за засилување и истакнување, сврзнички состав на дистанција *не само...ами и*; и како партикула за изразување неверување во искажаното во наредниот исказ придружено со *како да не*; и на почетокот на реторско прашање; буг. *ами*; срп. *ама*; алб. *por, po si!*; грч. *ἀμή, μά, ἀλλά, ὁμως, αμέ*; тур. *ата, ahem*; ром. *ci*.

☐ Јашар-Настева го изведува од тур. *am(m)a*, покрај *em(m)a* ‘но, па сепак’; афективен извик, партикула за засилување од арапско потекло. Аргировски го изведува од нгрч. *ἀμή* < сргрч. *ἀμμή* < стгрч. *ἄν μή* со значење ‘не да, но’. Поинаку во БЕР, од сврзникот *a* и личната заменка *ми* (*dativus ethicus*), каде што заменката *ми* во својство на партикула може да влезе во состав и со други сврзници и е карактеристично во народните песни и разговорниот јазик. (Аргировски 65; Јашар-Настева 233; БЕР 1:10).

амин *амин* interj.; означување крај на молитва со значење ‘вистина е, така е’; (fig.) ‘крај, готово’; буг. *амин*; срп. *амин*; алб. *atin*; грч. *ἀμήν*; тур. *âmin*; ром. *atin*.

Во релација со: ► аминува, аминување, аминувач, аминција, аминциски

■ Преку грч. *ἀμῆν* од хебр. *'ātēn* со исто значење. Варијантата со *-и-* (*амин*) најчесто се среќава кај православните христијани преку средногрчкиот изговор, додека пак варијантата со *-е-* (*амен*), кај римокатолиците преку латинскиот изговор; сп.: стсл. *АМНИНЪ* покрај *АМЕНЬ*, буг. *амѝн*; срп. *áмин*, рус. *амѝнь*, укр. *амѝнь*, блр. *амѝн*, ром. *атѝн*; хрв., слн., слов., чеш., пол., герм., итал., фр., англ. *amen*. Хебрејското *'ātēn* е изведено од глаголот *'ātan* 'потврди, потврдува'. (Аргировски 65; БЕР 1:10; Skok 1: 35; Gluhak 115; Snoj 13; ERHJ 1:15; Onions 31).

амка *амка, амкаѝѝ* impf.; поврзано со обичај за Прочка 'се обидува да касне малку од нешто, да го дофати со устата јајцето врзано на конец'; буг. (dial.) *хамкам*; срп. *амкати*; алб. *kafshoj pak*; грч. *δακνῶνω λίγω*; тур. *biraz ısırtmak*; ром. *dumicat, îmbucătură, mușcătură*.

Во релација со: ► амкање

■ Можеби прасловенски дијалектизам **хам(ъ)kati*; сп.: укр. *гамкати*, покрај *гамати* и блр. *гамкаць*, покрај *гамаць* 'јаде'. Итератив од **хамати* 'фаќа со уста', во крајна линија изведен ономатопејски од извикот *ам!* Често се користи во детскиот говор, но и во говорот на возрасните при обраќањето кон децата кога сакаат да ги нахранат, на пр. *Ајде ам, отвори ја усѝаѝѝ!* Сп.: и рус. (dial.) *амкать, амкнуть: Кошка птичку амкнула*.

Во монголскиот јазик *ам* означува 'уста, отвор на животно преку кој се внесува храна', оттаму и изразот *ам задгаѝ* 'зборлест, комуникативен', буквално: 'што многу длабоко ја отвора устата', оттаму и именката *ам'ам* 'длабочина', а во казачкиот *ам* е вулгарен збор < птур. **(i)am* 'вулва'. (ЕРСЈ 1:152; ЕСУМ 1:463; ЭССЯ 8:17–18; ЭСБМ 3:41).

ан *ан* m., *анови* pl.; 'гостилница со преноќиште, селска и друмска меана'; буг. *хан*; срп. *хан*; алб. *han*; грч. *πανδοχεῖο*; тур. *han*; ром. *han*.

Во релација со: ► ански ▲ анција

■ Од тур. *han* < перс. *hān, hāne* 'куќа'. Балкански турцизам од персиско потекло, сп.: ром. *han* и нгрч. *χάνι*. (Јашар-Настева 36, 61, 187; Skok 1: 654; Škaljić 309).

ан- *ан-* (*ам-*), *ана-* pgef.; 'на, по, покрај'.

■ Позајмено од грч. префикс *ἀν(α)-, ἀν-, ἀνα-* < пие. **h₂en-* 'на, горе'. (ERHJ 1:16; Beekes 97).

анализа *аналíза* f., *аналíзи* pl.; ‘откривање факти и изведување заклучоци преку расчленување на целината на нејзините составни елементи; лабораториска постапка за утврдување на составот на некоја материја’; буг. *анализ*; срп. *анализа*; алб. *analizë*; грч. *ἀνάλυσις*; тур. *analiz*; ром. *analiză*.

Во релација со: ▲анализатор, анализира ▼аналíтика, аналитичар, аналитичарка, аналитичен, аналитички

▣ Позајмено преку европските јазици, герм. *Analyse*, фр. *analyse* < лат. *analysis* < стгрч. *ἀνάλυσις* ‘решение, растворање, распуштање’. Грчкиот збор е изведен од глаголот *ἀναλύω* ‘разреша, распара, ослободи’, што е составен од префиксот *ἀνά* в. *ан-* (*ам-*), *ана-*, и *λύω* ‘разреша, ослободи’ < пие. **leh₁u-* ‘отсече, ослободи’. (ERNJ 1:16; Snøj 14; Beekes 881; Onions 34).

анализира *анализíра*, *анализираа̄и* pf./impf.; ‘изврши, врши анализа, испита, испитува, проучи, проучува нешто преку анализа.’; буг. *анализирам*; срп. *анализирати*; алб. *analizoj*; грч. *ανάλω*; тур. *analiz etmek*; ром. *a analiza*.

Во релација со: ►анализирање ▲аналíза, анализатор ▼аналíтика, аналитичар, аналитичарка, аналитичен, аналитички

▣ в. **анализа**.

аналитика *аналиíтика* f., *аналиíтика̄и* (sg.); ‘вештина и метода на расчленување на поимите, судовите и на заклучоците; начин на истражување со кој се оди од последицата кон причината, од општото кон поединечното; дел од геометријата’; буг. *аналитика*; срп. *аналитика*; алб. *analitikë*; грч. *ανάλυτικά*; тур. *analitik*; ром. *analitică*.

Во релација со: ▲аналитички, аналитичар, аналитичарка, аналитичен ▼аналíза, анализира, анализирање, анализатор

▣ Позајмено преку герм. *Analytik*, сп.: и фр. *analytique*, англ. *analytics* < стгрч. *ἀναλυτικά*. в. **анализа**.

анама *анама* f., *анами* pl.; ‘жена, сопруга; госпоѓа, дама’; буг. *ханџма*; срп. *ханума*; алб. *hanko*, *anëm*; грч. *χανούμισσα*; тур. *hanım*; ром. *doamnă*, *femeie*, *muiere*, *nevastă*, *soție*.

Во релација со: ►анамка

▣ Од тур. *hanım* ‘муслиманска госпоѓа; жена, сопруга’. Балкански турцизам ‘благородничка, племенита госпоѓа’. (Јашар-Настева 187, 207; Skok 1: 654; Škaljić 311).

ананас *ананас* m., *ананаси* pl.; тропско растение и плод ‘*ananas sativus*’; буг. *ананас*; срп. *ананас*; алб. *ananas*; грч. *ανανάς*; тур. *ananas*; ром. *ananas*.

Во релација со: ► ананасов

▣ Позајмено преку европските јазици, најверојатно преку герм. *Ananas* од порт. *ananas*, што, пак, е позајмено од јужноамериканскиот индијански јазик тупи (*a*)*nána*. (ERHJ 1:16; Snoj 14).

анасон *анасон* m., *анасонои* (sg.); едногодишна лековита билка со многу пријатен мирис, се употребува во народната медицина или како зачин ‘*rimpinella anisum*’; буг. *анасон*; срп. *анасон*; алб. *anason*; грч. *άνισο(v)*, *γλυκάνισο(ς)*; тур. *anason*; ром. *anason*.

Во релација со: ► анасонов ▲ анасонка, анасонлија

▣ Во балканските јазици позајмено преку тур. *anason* < нгрч. *άνασσόνι*, со исто значење. Балкански турцизам од грчко потекло, сп.: буг., *анасџон*, срп. *анасџон*, алб., ром., аром. *anasón*. Во другите словенски јазици преку западноевропските од лат. *anīsum*, што е позајмено од стгрч. *άνισον* со исто значење; сп.: рус. *анис*, блр., укр. *анис*, хрв. *anis*, слн. *janež*, пол. *anysz*, чеш. *anýz*, слч. *aníz*; сп. и: фр. *anis*, англ. *anise*, герм. *Anis*, итал. *anice*.

Првпат анасонот се споменува на египетски папирус кој датира од околу 1500 година п.н.е. Позајмено од егип. *jnst* ‘лековито растение’, можеби ‘анасон’. Меѓутоа, според Бикс, варијацијата v/vv, интервокалното -σ- и врската со *άνηθον* ‘копар’ докажуваат прагрчко потекло. (Јашар-Настева 37, 92, 208, 210; БЕР 1:11; ЕРСЈ 1:155–156; Beekes 107; Skok 1: 40; Snoj 234).

ангажира *анџажира*, *анџажирааи* pf./impf.; ‘задолжи, задолжува некого за вршење некаква дејност; вложи, вложува средства, обично финансиски, во некаква работа, за некаква цел; зафати, зафаќа претходно, резервира’; **се ангажира** ‘се зафати, се зафаќа со некаква дејност, со некаква работа’; буг. *ангажирам*; срп. *ангажовати*; алб. *angazhoj*; грч. *αρραβωνιάζω*; тур. *tutmak*, *bağlanmak*; ром. *a (se) angaja*.

Во релација со: ► ангажирање, ангажираност ▲ ангажман

▣ Позајмено од фр. *engager* (сп.: и герм. *engagieren*), првично значење ‘изнајмува’, изведено од *gage* ‘плати, плаќа’. (ERHJ 1:17; Snoj 15).

ангажман *анџажман* m., *анџажмани* pl.; ‘работна обврска, задолжение; работа на определено време’; буг. *ангажимент*; срп. *ангажман*; алб. *angazhim*; грч. *σύμπλεξη*; тур. *nişanlanmak, birbirine geçme*; ром. *angajament*.

Во релација со: ▲ ангажира, ангажирање, ангажираност

▣ в. ангажира.

ангел *анџел* m., *анџели* pl.; ‘замислено небесно крилато суштество во човечки облик; олицетворение на убавината, на добрината и на сите доблести’; буг. *ангел*; срп. *анџео*; алб. *engjëll*; грч. *ἄγγελος*; тур. *melek*; ром. *anghel (arch., relig.), înger*.

Во релација со: ► ангелски, ангелче, ангелоса (се) ▼ архангел

▣ Позајмено од грч. *ἄγγελος* ‘замислено небесно крилато суштество во човечки облик’; сп.: стсл. *АНГЕЛЪ*, рус., блр., укр. *ангел*, хрв. *ânđeo*, слн. *ángel*, слч. *anjel*, чеш. *adjěl*, пол. *anioł*, лат. *angelus*, ром. *înger, ânghel*, аром. *ânghil*, итал. *angelo*, фр. *ange*, герм. *Engel*, англ. *angel*. Изворото, претхристијанско значење на овој грцизам е ‘гласник’ и најверојатно е поврзан со *ἄγγαρος* ‘персиски планински гласник, курир’ (од каде што е и лат. *angarius*) и веројатно потекнува од некој источноазиски јазик. Во секој случај, натамошна етимологија на овој збор е неизвесна. (Аргировски 67; БЕР 1:11; ЕРСЈ 1:165; Фасмер 1:78; Beekes 9; Skok 1: 42; ERHJ 1:17; Onions 36–37).

ангелоса (се) *(се) анџелоса, (се) анџелосааӣ* pf. (dial.); ‘се онесвести; се уплаши (многу), погледе од страв; човек кој се наоѓа во претсмртна состојба’

Во релација со: ► ангелосан ▲ ангел, ангелски, ангелче ▼ архангел

▣ в. ангел.

андро- *андро-* pref.; прв дел во сложенките со значење ‘човек, маж’.

▣ Интернационализам од грч. *ἀνήρ (ἀνδρός G.)* ‘човек’ < пие. **h₂ner*.

андроид *андројид* m., *андројиди* pl.; ‘вештачки човек, суштество налик на човек; оперативен систем за мобилни телефони’.

▣ Позајмено од англ. *android*, што претставува неокласична сложенка од грч. *ἀνήρ (ἀνδρός G.)* ‘човек’ < пие. **h₂ner* ‘човек, маж’ и суфиксот *-οιδ* од грч. *εἶδος* ‘слика, лик, изглед’. (ERHJ 1:17).

анегдота *анегдóтиа* f., *анегдóтии* pl.; ‘кратка забавна сторија (обично) за познати личности’; буг. *анекдот*; срп. *анегдота*; алб. *anekdotë*; грч. *ἀνέκδοτο*; тур. *anekdot*; ром. *anecdota*.

■ Од грч. *Ἀνέκδοτα* ‘епизода или настан што се однесува на историска личност, но неговата вистина не е потврдена со валидни историски извори’; сп.: фр. и англ. *anecdote*, герм. *Anekdotе*. Изворно претставува наслов на списите на византискиот историчар Прокопиј во кои тој ги запишува обично негативните интимни епизоди од животот на царот Јустинијан и неговата околина. Грчкиот збор е поименчена придавка *ἀνέκδοτος* ‘необјавен’, што е образуван од *ἀν-* ‘не’ и од глаголот *ἐκδίδωμι* < *ἐκ* ‘из’ + *δίδωμι* ‘даде’. (Белчев 41; ERHJ 1:17; Onions 36).

анекс *анекс* m., *анекси* pl.; ‘додаток, прилог (на пр., на договор); додаток на главниот градежен објект, доградба’; буг. *прибавка*, *допълнение*; срп. *анекс*; алб. *aneks*; грч. *παράρτημα*; тур. *ek*, *ek bina*; ром. *apexă*, *bina*.
Во релација со: ▼ анексија, анектира, анектирање, анектиран

■ Позајмено преку фр. *apexе*, од лат. *apexis* ‘додаток, прилог’, изведено од *apsectō*, пасивен партицип на претеритот со значење ‘додаде, сврзе, спои, прикачи’; в. **анектира**. (Белчев 41; Snoj 15).

анексија *анексија* f., *анексии* pl.; ‘насилно присојединување на туѓа територија’; буг. *анексия*; срп. *анексија*; алб. *aneksimi*; грч. *προσάρτησις*; тур. *ilhak*; ром. *apexare*.
Во релација со: ▲ анектира, анектирање, анектиран

■ Позајмено преку западноевропските јазици (фр. *annexion*, герм. *Annexion*) од лат. *annexio* ‘поврзување, спојување’, изведено од *apsectō*, пасивен партицип на претеритот со значење ‘додаде, сврзе, спои, прикачи’. (Белчев 41; ERHJ 1:17; Snoj 15).

анектира *анекти́ра*, *анекти́рааӣ* pf./impf.; ‘изврши, врши анексија; насилно присоедини, присојединува туѓа територија’; буг. *анексирам*; срп. *анектирати*; алб. *aneksoj*; грч. *προσαρτώ*; тур. *ilhak etmek*; ром. *a ancheta*.
Во релација со: ▲ анектирање, анектиран, анексија ▼ анекс

■ Позајмено преку герм. *annektieren*, од лат. *apsectō*, пасивен партицип на претеритот со значење ‘додаде, сврзе, спои, прикачи’. Латинскиот збор е образуван од префиксот *ad-* ‘до’ (в. *ад*¹-) и глаголот *necto* ‘врзува, спојува’. (Белчев 42; ERHJ 1:17; Snoj 15).

анима *анима* f., (sg.); ‘дух, душа; женската страна на личноста без оглед на полот’; буг. *анима, дух, душа*; срп. *анима, дух, душа*; алб. *anima, shpirt*; грч. *ἀνιά, πνεύμα, ψυχή*; тур. *anima, ruh*; ром. *inimă, duh, suflet*.

Во релација со: ▲ анимáлен, анималност, анималист, анималистка, анималистички, анимáтор, аниматорка, аниматорски, анимíзам, анимíра, анимирање, анимација, анимус

☐ Од лат. *anima* ‘струја на воздух, ветер, воздух; здив; витален принцип; живот; душа’, понекогаш еквивалентно на *animus* ‘ум’; и двата збора од пие. **ape-* ‘дишење, удар’; Овој збор е сроден со стгрч. *ἀνεμος* ‘ветер’. Во латинските црковни списи од 10 в. од н.е. означува ‘душа’ или внатрешно ЈАС на една личност, особено ирационалниот дел од личноста што е во контраст со рационалниот анимус. Во 20 в. од н.е. овој збор е употребен како термин во Јунговата психологија и означува ‘несвесен женски аспект на една личност’; в. **анимус**. (Белчев 42; Opions 38; ERHJ 1:18).

анимален *анимáлен, анималниот* adj.; ‘што потекнува од животно; што е како кај животните, сведен на телесните потреби’; буг. *живоитински, плътски*; срп. *анималан*; алб. *shtazor; kafshëror*; грч. *ζωικός, ζωόδης*; тур. *hayvansal*; ром. *animalic*.

Во релација со: ► анималност ▲ анима, анималист, анималистка, анималистички, анимáтор, аниматорка, аниматорски, анимíзам, анимíра, анимирање, анимација, анимус

☐ Според моделот на западноевропските јазици; сп.: фр. *animal* (m.), *animale* (f.), герм. *animalisch*, англ. *animal*. Од лат. *animal* ‘животно; живо суштество’, изведено од *animus* < пие. **h₂enh₁-mo-* ‘здив’; в. **анима** и **анимус**.

анималист *анималíст* m., *анималíсти* pl.; ‘уметник што црта или ваја животни’; буг. *анималист*; срп. *анималист*; алб. *animalis* грч. *ζωγράφος, γλύπτης ζώων* тур., *hayvan ressamı, hayvan heykeltirası*; ром. *animalist*.

Во релација со: ► анималистка, анималистички ▲ анима, анимáтор, аниматорка, аниматорски, анимíзам, анимíра, анимирање, анимација, анимус

☐ Позајмено преку западноевропските јазици; сп.: англ., герм. *animalist*, фр. *animaliste*, порт. *animalista* ‘уметник што црта, слика или ваја животни’, од лат. *animal* < *anima* ‘здив, дух, душа’; в. **анима** и **анимус**.

аниматор *анима́йтор* m., *анима́йтори* pl.; ‘цртач, уметник што изработува цртани филмови; двигател, поттикнувач на некаква дејност’; буг. *аниматор*; срп. *аниматор*; алб. *animālis*; грч. *εμψυχωτής*; тур. *animatör*; ром. *animator*.

Во релација со: ► аниматорка, аниматорски ▲ анима, анимáлен, анималност, анималист, анималистка, анималистички, анимíзам, анимíра, анимирање, анимација, анимус

☐ Позајмено преку западноевропските јазици (англ. *animator*, герм. *Animator*) од лат. *animator* ‘кој оживува, придвижува’, изведено од партиципска основа на глаголот *animō* ‘оживее’; в. **анимира**, **анима** и **анимус**.

анимизам *анимíзам* m., *анимíзмой* (sg.); ‘припишување душа на растенијата и предметите; верба во постоење на натприродна сила што му дава душа на материјалниот свет’; буг. *анимизъм*; срп. *анимизам*; алб. *animizëm*, грч. *ανιμισμός*, тур. *animizm, canlılık*; ром. *animism*.

Во релација со: ▲ анима, анимáлен, анималност, анималист, анималистка, анималистички, анимáтор, аниматорка, аниматорски, анимíра, анимирање, анимација, анимус

☐ Позајмено од фр. *animisme* (сп. и: англ. *animism*, герм. *Animismus*, итал. *animismo*), од лат. *anima* ‘здив, дух, душа’; в. **анима** и **анимус**.

анимира *анимíра*, *анимираа́и* pf./impf.; ‘оживее, оживува; даде, дава душа; создаде, создава цртани филмови; поттикне, поттикнува’; буг. *вдъхновявам, одушевявам*; срп. *анимираати*; алб. *gjallëroj, pxit*, грч. *εμψυχώνω, ζωογονώ*, тур. *anım eylemek, canlandırma*; ром. *a anima*.

Во релација со: ► анимирање ▲ анима, анимáлен, анималност, анималист, анималистка, анималистички, анимáтор, аниматорка, аниматорски, анимíзам, анимација, анимус

☐ Позајмено преку западноевропските јазици; сп.: фр. *animer*, герм. *animieren* ‘оживее, оживува’, од лат. *animāre* ‘оживее, оживува’, што е пак изведено од лат. *anima* ‘здив, дух, душа’; в. **анима** и **анимус**.

анимација *анимација* f., *анимации* pl.; ‘давање живот, оживување, давање душа; правење цртани, анимирани филмови’; буг. *анимация*; срп. *анимација*; алб. *gjallëri, animacion*, грч. *κινουμένων σχεδίων*, тур. *animasyon*; ром. *animație*.

Во релација со: ▲ анима, анимáлен, анималност, анималист, анималистка, анималистички, анимáтор, аниматорка, аниматорски, анимí-зам, анимíра, анимирање, анимус

☐ Позајмено преку западноевропските јазици; сп.: фр., англ. *animation*, од лат. *animatio* < *animare*; в. **анимира, анима и анимус.**

анимус *анимус* m., (sg.); ‘дух, душа, ум; рационален дел кај човекот; машката страна на личноста во човековата потсвест без оглед на полот; интелект; живот; чувство на активно непријателство кон другиот’; буг. *анимус*; срп. *анимус*; алб. *animus, shpirt*, грч. *πνεύμα, ψυχή*, тур. *ruh*; ром. *duh, suflet, minte, memorie*.

Во релација со: ▲ анима, анимáлен, анималност, анималист, анималистка, анималистички, анимáтор, аниматорка, аниматорски, анимí-зам, анимíра, анимирање, анимација

☐ Од лат. *animus* ‘дух, душа, ум’ во многу различни значења: ‘рационална душа кај човекот, интелект, свест, волја, намера, храброст, дух, сензибилитет, чувство, страст, гордост, жестокост, гнев, итн., здивот, живот’, од пие. **h₂enh₁mos*, номинален дериват на **h₂enh₁-* ‘дише’, тесно поврзан со *анима*, што е женска форма; в. **анима**. Сроден со старогрчки *ἄνεμος* ‘ветар’. (Белчев 43; Onions 38; ERNJ 1:18).

анкета *анкѐѝа* f., *анкѐѝи* pl.; ‘собирање податоци преку однапред подготвени прашања чиешто одговори нудат информации за определено истражување’; буг. *анкета*; срп. *анкета*; алб. *anketë, sondazh*, грч. *δημοσκοπήση*, тур. *anket*; ром. *anchetă*.

Во релација со: ► анкетен ▲ анкетар, анкетарка, анкетíра, анкетиран, анкетирање

☐ Позајмено преку фр. *enquête* (сп.: и герм. *Enquete*) од влат. **inquaesita* ‘истрага’ (сп.: и лат. *inquisitus* ‘кој е баран’), што е изведено од партиципска основа на глаголот *inquirō*, ‘бара’. (Белчев 43; ERNJ 1:18).

анкетира *анкѐѝира, анкѐѝирааѝ* pf./impf.; ‘собере, собира податоци со помош на анкета, на прашалник.’; буг. *анкетирам*; срп. *анкетирати*; алб. *anketoj*, грч. *προσάρτώ*, тур. *anket yapmak*; ром. *a ancheta*.

Во релација со: ► анкетирање, анкетиран ▲ анкѐта, анкетен, анкетар, анкетарка

☐ Изведено од анкета; сп.: и фр. *enqueter*, в. **анкета.**

аномалија *аномалија* f., *аномалии* pl.; ‘неправилност, отстапување од правилата; состојба, појава која не одговара на она што е нормално; аголот со кој се одредува положбата на некоја планета или комета кон Сонцето’; буг. *аномалия*; срп. *аномалија*; алб. *anotali*, грч. *ανωμαλία*, тур. *anotali*; ром. *anotalie*.

Во релација со: ► аномален

☐ Позајмено преку лат. *anotalia* ‘неправилност’ од грч. *ανωμαλία* ‘нерамност (на почвата), неедноличност, нееднаквост’, што е изведено од *ἀνώμαλος* ‘нерамен, нееднаков, различен’. Оваа придавка е образувана од префиксот *αν-* и *όμαλος* ‘еднаков, рамен’, изведенка од *όμος* ‘ист, еднаков’. (Белчев 44; ERHJ 1:18; Onions 39).

анонимус *анонίμус* m., *анонимуси* pl.; ‘непотпишано лице; непознато, неарфимирано лице’; буг. *анонимус*; срп. *анонимус*; алб. *anonim*, грч. *ανώνυμος*, тур. *anonim*; ром. *anonut*, *anonitius*.

Во релација со: ▲ анонимен, анонимка, анонимно, анонимност, анонимизира

☐ Позајмено преку лат. *anonutus* ‘неименуван, безимен, непознат’ од грч. *ανώνυμος* ‘безимен’, што е образувано од префиксот *αν-* и коренот што е во *όνομα* ‘име’. (Белчев 44; ERHJ 1:19; Onions 39).

ансамбл *ансáмбл* m., *ансáмбли* pl.; ‘заедница, целина, собир, група; уметничка група’; буг. *ансамбъл*; срп. *ансамбл*; алб. *ansambël*, грч. *συγκρότημα*, *σύνολο*, тур. *topluluk*; ром. *ansambu*.

☐ Заемка од фр. *ensemble* < влат. **īnsemel*, кој е комбинација од латински *īnsimul* и *semel*; сп. и: итал. *insieme*, кат. *ensem*. (Белчев 44; ERHJ 1:19; Onions 316).

анте- *ан̄ӣе-* p̄f.; прв дел од сложенки со значење ‘пред, напред’.

☐ Позајмено од лат. префикс *ante* ‘пред, напред’ (сп.: стгрч. *ἀντί*) < пие. **h₂enti-*, што е еднина од именката **h₂ent-* ‘лице’. (ERHJ 1:19; Onions 39; Beekes 107, 108, 109).

анти- *ан̄ӣ(и)-* p̄f.; прв дел од сложенки со значење ‘против’.

☐ Позајмено од грч. префикс и предлог *ἀντί* < пие. **h₂en-* ‘спроти; лице’. (ERHJ 1:19; Onions 39; Beekes 107, 108, 109).

антика *анѝика* f., *анѝикаѝа* (sg.); ‘стара грчко-римска култура; стар предмет со уметничка вредност; (fig.) чуден, специфичен, интересен човек’; буг. *антика*; срп. *антика*; алб. *antik*, *antikë*, грч. *αντίκα*, тур. *antik*; ром. *antichitate*.

Во релација со: ► антички

▣ Позајмено од француски *antique* ‘антички, стар’, од латински *antiquus* ‘поранешен, антички, стар’, од *ante* ‘пред’; в. **анте-**. Дублет со *antic*. (Белчев 44; ERHJ 1:18; Onions 39).

антологија *анѝолоѝија* f., *анѝолоѝии* pl.; ‘збирка на одбрани дела од различни автори’; буг. *антолѝија*; срп. *антологија*; алб. *antologji*, грч. *ανθολογία*, тур. *antoloji*; ром. *antologie*.

Во релација со: ► антологиски ▲ антологичар, антологичарка

▣ Позајмено преку герм. *Anthologie*, од грч. *ἀνθολογία*, буквално ‘собирање цвеќе’. Зборот е образуван од *ἄνθος* ‘цвет’ и *-λογία* ‘берење, собирање’. Современото значење се развило преку насловот на византиската збирка епиграми *Ἀνθολογία* (околу 1300 г.). (Белчев 47; ERHJ 1:20; Snoj 16).

ап *аѝ* m., *аѝови* pl.; ‘лек во вид на плочка, зрно; таблета’; буг. *хап*, *хапче*; срп. *хап*; алб. *pilula*, грч. *χάπι*, тур. *hap*; ром. *hap*.

Во релација со: ► апче

▣ Позајмено преку отомански тур. *hap*, од арапски *ḥabb* ‘зрно, семе’. Сродно со грч. *χάπι*. (Јашар-Настева 32, 54; Skok 1:654; Škaljić 311).

апансаз *аѝансаз* adv.; ‘ненадејно, одненадеж, неочекувано’; буг. *апансѝз*; срп. *апансаз*; алб. *apansës*, грч. *απότομα*, тур. *apansız*; ром. *neșteptat*, *surprinzător*.

▣ Од тур. *apansız* ‘ненадејно’, што претставува суперлатив од *ansız*. Балкански турцизам, сп.: и аром. *áransîz* (Јашар-Настева 105, 118; EPCJ 1:174).

апарат *аѝарáѝ* m., *аѝарáѝии* pl.; ‘направа, машина, орудие, уред со различна намена; установа или повеќе установи што опслужуваат некоја област од државната управа или од стопанството; објаснувања, толкувања, забелешки врз научен труд, т.е. научен апарат; група органи што вршат заедно некоја функција во организмот’; буг. *апарат*; срп. *апарат*; алб. *aparat*, грч. *συσκευή*, тур. *aparat*; ром. *aparat*.

Во релација со: ► апаратче ▲ апаратура

▣ Заемка од герм. *Apparat*, од лат. *apparatus* ‘опрема’, што е изведено од глаголот *apparo* ‘опреми’, образуван од префиксот *ad-* и глаголот *paro* ‘подготви’ < пие. **prh₃-o-*. Првичното значење е ‘подготовка, подготвување’, потоа ‘подготовка на текст, коментар, белешки на текстот’, а со значење ‘уред’ се појавува дури во 19 век. (Белчев 49; ERHJ 1:21).

апаш *aīaš* m., *aīašii* pl.; ‘крадец, разбојник, цепчија’; буг. *apaš*; срп. *apaš*; алб. *apash*, грч. *απάχης*, тур. *apaş*; ром. *hoş*.

Во релација со: ► апашиште, апашки

▣ Од фр. *apache* ‘градски разбојник; крадец’, непосредно или преку герм. *Apache*; сп.: и ром. *apáš*, унг. *apacs* со исто значење. Изворно е назив на северноамериканско племе Апачи, но во почетокот на 20 в. добива пејоративно значење како француска новинарска креација, која влегла и во нашите народните говори. (EPCJ 1:175; Onions 42).

апe *aīe*, *aīaīi* impf.; ‘каса, гризе; чеша’; буг. *xanя*; срп. *anati*, *anuti*; *yjedati*; алб. *kafshoj*, грч. *δάκνωμα*, тур. *lokma*, *ısrnak*; ром. *a tuşca*, *a zgâria*.

Во релација со: ► апење ▲ апеж, апне, апнува, апнување

▣ Од псл. **xapiti*, **xapati*, **xapnōti* ‘(за-)гризе, (з)граби’; сп. и: стсл. *хapatи*, слн. *hāpiti*, *hāpati*, *hāpniti*, слч. *chapať*, чеш. *chāpati*, пол. *chapać*, рус. *xáпaть*, укр. *xapáти*, *xapнyти* блр. *xapиць*, *xapáць*, *xáпnyць*. Псл. **xap-* е превој на вдолжување од **xop-* во обликот **xopiti* ‘фати, дофати’, од ономаатопејско потекло и во врска со пие. **keh₂p-/*kh₂p-* ‘прими, земе’ (лат. *capio* ‘земе, фати’). Почетното **x-* во прасловенскиот јазик наместо очекуваното **k-*, според ERHJ, покрај метатезата **sk- > *ks-* можеби упатува на варијанта со подвижно *-s-* (пие. **skeh₂p-*), а втората можност е дека **x-* настанало од почетното **kh₂-* во облиците со превојна празнина. (ЭССЯ 8:18; EPCJ 1:177–178; Derksen 202; ERHJ 1:319).

апeж *aīeж* m., *aīeжи* pl.; ‘јадеж, непријатно чувство на кожата што тера на чешање’; буг. *сърбеж*; срп. *свраб*; алб. *kruarje*, грч. *φαγούρα*, тур. *kaşıntı*, *kaşınma*; ром. *iritație*, *mâncărimе*.

Во релација со: ▲ апе, апење; апне, апнува, апнување

▣ в. **апe.**

апел *а̄пел* m., *а̄пели* pl.; ‘повик (за солидарност, за помош)’; буг. *apel*; срп. *apel*; алб. *apel*, грч. *έκκληση*, тур. *temyiz*; ром. *apel*.

Во релација со: ▲апелира, апелирање ▼апелатив, апелативен, апелација, апелационен, апелациски

☐ Позајмено од фр. *appel* ‘повик’, сп. и: герм. *Appel*, англ. *appeal*, што е изведено од глаголот *appeler* ‘повика, повикува’ < лат. *appellāre*; в. **апелира**.

апелатив *а̄пелатӣв* m., *а̄пелатӣви* pl.; ‘(gram.) општа именка’; буг. *апелатив*; срп. *апелатив*; алб. *apelativ*, грч. *όνομα γενους*, тур. *isim*, *apellatiivi*; ром. *apelativ*.

Во релација со: ►апелативен ▼апел, апелација, апелационен, апелациски, апелира, апелирање

☐ Од лат. (*nomen*) *appellativum* ‘општа (именка)’ наспроти *nomen proprium* ‘сопствена именка, лично име’), што е изведено од *appello* (*appellare*) ‘повика, повикува’ < лат. *appellāre*; в. **апелира**.

апелација *а̄пелација* f., *а̄пелација̄ӣа* (sg.); ‘жалба, поплака; жалба на одлука од првостепениот суд; второстепен, виш суд до кој може да се жали осудено лице на прресуда од нижиот суд’; буг. *апелација*; срп. *апелација*; алб. *ankim*, *apel*, *gjykatë e apelit*, грч. *εφεση*, *έκκληση*, *εφετείο*, тур. *temyiz*, *temyiz mahkemesi*; ром. *apel*.

Во релација со: ►апелационен, апелациски ▼апел, апелатив, апелативен, апелација, апелационен, апелациски

☐ в. **апелира**.

апелира *а̄пелира*, *а̄пелираа̄ӣ* pf./impf.; ‘упати, упатува повик; се обрати, се обраќа кон некого за помош, за соработка или за поткрепа’; буг. *апелирам*; срп. *апелирати*; алб. *apeloj*, грч. *κάνω έκκληση*, тур. *itiraz ediyormak*; ром. *a apela*.

Во релација со: ►апелирање ▼апел, апелатив, апелативен, апелација, апелационен, апелациски

☐ Позајмено преку герм. *appellieren* ‘повикува, повика’, од фр. *appeler* ‘повика, повикува’ < лат. *appellō* (*appellāre*), што е образувано од *ad-* ‘до, кон’ + *pellō* ‘удира, чука, тропа’. (Белчев :49; Skok 1:48; Snoj 13; ERHJ 1:21–22).

апне *aīne, aīnaiī* pf.; ‘касне, гризне; јаде малку’; буг. *xanпа*; срп. *anати, апити; уједати*; алб. *kafshon*, грч. *δάγκωμα*, тур. *lokта, ısirtmak*; ром. *a mișca, a zgâria, a gusta (puțin)*.

Во релација со: ► апнува, апнување ▲ апе, апење, апеж, апнува, апнување

❑ в. **апе.**

апостол *aīosīol* m., *aīosīoli* pl.; ‘ученик на Христос; зборник од дела и посланија на апостолите; гласник, проповедник, бранител на некое учење’; буг. *apostol*; срп. *апостол*; алб. *apostull*, грч. *ἀπόστολος*, тур. *havari*; ром. *apostol*.

Во релација со: ► апостолски, апостолство

❑ Од грч. *ἀπόστολος* ‘кој е пратен, пратеник’, преку лат. *apostolus*, или преку стел. *апостолз*. Грчкиот збор е новозаветен термин од стгрч. *ἀποστέλλω* ‘прати, испрати’. Се среќава во сите словенски јазици: рус., укр. *апостол*, блр. *апостал*, пол. *apostol*, чеш., слч. *apoštol*, слн., хрв. *apostol*; сп и: ром. *apostol*, аром. *apostalu*. (БЕР 1:13; ЕРСЈ 1:179; Фасмер 1:81; Skok 1:48; ERHJ 1:22; Onions 43).

апостолка *aīosīolка* f., *aīosīolки* (обично pl.); ‘сандали слични на оние што ги носеле апостолите; обувки кои имаат дел меѓу палецот и соседниот прст’; буг. *дџапанки*; срп. *апостолке*; алб. *rrokullisje*, грч. *ἀπόστολος*, тур. *parmak arası terlik*; ром. *sandală (purtată de apostoli)*.

Во релација со: ▼ апостол

❑ Според ЕРСЈ, веројатно контаминат *aīosīol* и *īosīола* ‘чевел’. Сандалите не спаѓаат во традиционалната народна носија, па претставата за нив се стекнувала преку црковниот животопис; стариот словенски назив *īosīола* не се сочувал. (ЕРСЈ 1:179–180).

април *aīрил* m., (sg., indcl.); ‘четвртиот месец во годината; тревен’; буг. *април*; срп. *април*; алб. *prill*, грч. *Απρίλιος*, тур. *Nisan*; ром. *aprilie*.

Пр.: *Се ӣруиаше сне̄гоӣ цели четӣри месеци, од декември до марӣ; ко̄га влезе а̄прил, ѓи ослободи кукӣше од снежнӣше окови.*

Во релација со: ► априлски, априли-ли-ли

❑ Од лат. *Aprilis*, што го означува вториот месец во стариот римски календар. Традиционалната етимологија го дава следново толкување кое, според нас, не е уверливо: од грч. коине *Απρίλιος* < **Απρίλης* < лат. *Aprilis* + *-ιος* < етр.(урски) *Apru* < стгрч. *Αφρώ* < *Άφροδίτη*. Уште една претпоставка дека е од лат. *aperio* ‘(се) отвори/отвора’ поради тоа што

цветовите на растенијата тогаш се отвораат. Можно е и латинскиот збор да е изведен од предлогот *ab* ‘од’ < пие. **h₂ero*, в. по. Изворно, именката би требало да биде придавка **aperilis* со значење ‘следен, нареден’. (БЕР 1:13; ЕРСЈ 1:180; Фасмер 1:82; Skok 1:48; Skok 1: 48f.; Gluhak 117; ERHJ 1:22–23; Onions 46).

апс *aĩc* m. (sg., incl.); ‘затвор’; буг. *хапџс, абсан, затвор*; срп. *хапс, затвор*; алб. *haps, burgu*; грч. *χάψι, φυλακή*; тур. *hapis*; ром. *arest, închisoare, puşcărie, temniţă*.

Во релација со: ► апсана, апсанција, апсанциски, апсеник, апси, апсење

☐ Од тур. *hapis* < арап. *ħabs* ‘затвор’; балкански турцизам, сп.: буг. *хапџс, хапуз, хапсана, абсан*; хрв. *hapsiti*; алб. *haps, hapsanë*; нгрч. *χάψι*; аром. *hapse, hapseane*. (Јашар-Настева 34, 63, 182, 187; БЕР 1:13; Skok 1: 654; Škaljić 311; ERHJ 1:317).

апси *aĩcu, aĩcaĩĩ* impf.; ‘става некого во затвор, лишува од слобода’; буг. *арестувам*; срп. *хапситуи*; алб. *arrestoj*, грч. *σλλαμβάνω*, тур. *hapsetmek, tutuklamak*; ром. *a aresta*.

Во релација со: ► апсење ▲ апс, апсана, апсанција, апсанциски, апсеник

☐ В. апс.

аптека *aĩĩĩeka* f., *aĩĩĩеки* pl.; ‘продавница во која се подготвуваат и се продаваат лекови’; буг. *аптека*; срп. *апотека*; алб. *farmaci*; грч. *φαρμακείο*; тур. *eczane*; ром. *apotecă* (arch., dial.), *farmacie, spițerie*.

Во релација со: ▲ аптекар, аптекарка, аптекарски, аптекарство

☐ Позајмено преку герм. *Apotheke* од лат. *apotheca* ‘складиште, магацин’ < стгрч. *ἀποθήκη* ‘складиште, магацин’ < *ἀποτίθημι* ‘оддалечи; стави настрана’, што е образувано од *ἀπό* ‘од; далеку’ + *τίθημι* ‘стави; тури’. (БЕР 1:13; Gluhak 117; Snoj 18; ERHJ 1:22).

-ар *-ar* suf.; наставка за изведување на именки во машки род од именска основа и, обично со нив се означува професија, личност која работи нешто или животно.

Во релација со: ▲ -арка, наставка за образување на именки од женски род (*-ар-* + *-ка*: *йчела – йчелар – йчеларка*).

☐ Од псл. **-aʀь* < гот. *-āreis* < пгерм. **-ārijaz*, или од лат. *-ārius*. Прасловенскиот ги позајмил од готскиот и деривациите, на пр.

mytař* ‘даночник, собирач на данок’ и **bukař* ‘писар, писмен човек’ и нивните основни форми (myto* ‘плаќање, подарок’ и **buku* ‘бука; запис; документ’ со што се овозможила синхрониско-морфолошка сегментација на позајмените деноминали и на крај аналогно генерализирање на наставката *-*ař* за образување други именки од именки со агенсно значење, врз основа на непозајмени номинални стебла, на пр.: **klučař* од **klučь*; **zidař* од **zidь* итн. (Конески 1967:286; Šekli 2012:115–32).

арам *арам* m. (sg.) и adj. (indcl.); ‘проклетство, грев; проколнат, проклет, забранет’; буг. *харам*; срп. *харам*; алб. *haram*; грч. *χαράμι*, тур. *haram*; ром. *haram, aram* (arch.).

Во релација со: ► арамија, арамиште, арамилак, арамиски, арамство

☐ Од тур. *haram* < арап. *ḥarām* ‘сè што е забрането, недозволено во исламот; што е грешно, неправедно’; балкански турцизам, сп.: нгрч. *χαράμι*, аром. *harame*, ром. *harām*. (Јашар-Настева 34, 161, 187; Skok 1: 656; Škaljić 312–313; ERHJ 1:318; Snoj 199).

арамија *арамија* m., *арамии* pl.; ‘крадец, разбојник’; буг. *харамия*; срп. *харамия*; алб. *hajdut, kusar, grabitës*; грч. *κλέφτης, ληστής*; тур. *harami*; ром. *hoř*.

Во релација со: ► арамиште, арамиски ▲ арам, арамилак, арамство

☐ Од тур. *harami* < *haram* + *i* (арапско-персиски придавски суфикс); в. **арам**.

арамилак *арамилак* m., *арамилаци* pl.; ‘кражба, разбојништво’

Во релација со: ▲ арам, арамија, арамиште, арамиски, арамство

☐ Од тур. *haramilik* < *haram* + *i* + *lik*; в. **арам**.

арамолебец *арамолебец* m., *арамолејци* pl.; ‘неработник, човек што живее на туѓа сметка’

☐ Сложенка од тур. *haram* и мак. *лебец* (*леб* + *ец*). За првата компонента од сложенката в. **арам**. Втората компонента е од псл. **xlěbь* (+*-*ьсѣ*); в. **леб**.

арангел *арангел* m. *арангели* pl.; в. **архангел**.

арач *арач* m., *арачи* pl.; ‘данок што се собирал во времето на турската власт од немуслиманското население’; буг. *харач*; срп. *харач*; алб. *haraç*; грч. *χαράτσι*; тур. *haraç*; ром. *haraci*.

Во релација со: ► арачлија, арачник

▣ Од тур. *haraç* < арап. *ḥarāṣ*, балкански турцизам од арапско потекло; сп.: алб. *haraç*; нгрч. *χαράτσι*; аром. *harace*. (Јашар-Настева 34, 84, 187, 206; Skok 1: 655–656; Škaljić 312).

аргат *арџаѝ* m., *арџаѝи* pl.; ‘наемен работник; лице што работи тешка работа, лице што работи напорно и прекумерно’; буг. *аргат*, *аргатин*; срп. *арагат*, *аргатин*; алб. *argat*; грч. *ἀργάτης*; тур. *irgat*; ром. *argat*.

Во релација со: ► аргатка, аргатски, аргатин, аргатинка, аргатува

▣ Од нгрч. *ἀργάτης* (< *ἐργάτης*) ‘работник’, балкански грцизам; сп.: алб. *argat*, *ergat*; аром. *argát*, тур. *irgat*. (Аргировски 73; Таховски 11; ЕРСЈ 1:192–193; Skok 1:59; Škaljić 349).

аргумент *арџумѝни* m., *арџумѝни* pl.; ‘доказ, доказно средство, оправдување, образложение, причина’; буг. *аргумент*; срп. *аргумент*; алб. *argument*; грч. *ἐπιχείρημα*, *διαφωνία*; тур. *argüman*; ром. *argument*.

Во релација со: ▲ аргументација, аргументира

▣ Позајмено преку западноевропските јазици, најверојатно преку герм. *Argument* од лат. *argumentum* ‘доказ, причина’, што е изведено од *arguo* ‘расветлува, докажува’ < пие. **h2er g'-u-* ‘јасен, светол, бел’. (Белчев 55; ЕРНЈ 1:24; Snoj 19; Onions 49).

арен *арен*, *арниѝ* adj.; ‘добар’; буг. *харен*; срп. *(х)аран*; алб. *mirë*; грч. *καλός*; тур. *iyi*; ром. *bin*.

Во релација со: ► арнина, арно, арнотија

▣ Придавката е изведена со помош на стел. суфикс *-лнз* од грч. основа *χάρ* ‘благодат, убавина, милост’, балкански грцизам; сп.: ром. *har* (именка навлезена преку јужнословенските јазици), *hárnic* ‘благодарен’, аром. *háre*; сп.: и нгрч. *χάρη* < стгрч. *χάρις* (асс. *χάριν*) и е од истиот корен како *χαίρω*. Во религиозна смисла, тој првпат бил употребен во Септуагинтата како превод на хебрејскиот збор *ḥēn*. (Аргировски 73–74; ЕРСЈ 1:187; Skok 1:655).

ареса *ареса* (ce), *аресааӣ* (ce) pf.; ‘почувствува симпатија кон некого, кон нешто; допадне’; буг. *харесам*; срп. (dial.) *аресујем*; алб. *pëlqen*; грч. *ἀρέσω*; тур. *beğenmek*; ром. *a simpatiza*.

Во релација со: ► арес, аресува (ce), аресувачка

■ Од нгрч. *ἀρέσω* ‘ми се допаѓа’ < стгрч. *ἀρέσσω*. Евентуално од *а̄рсо* со инхоативна наставка *-сσω*. Според Бикс, веројатно од дисилабичен корен **h₂reh₁-*, глаголска форма од коренот **h₂er-* ‘вклопи, поправи, состави’. (Аргировски 74; ЕРСЈ 1:198; Beekes 24).

армија *армија* f., *армии* pl.; ‘целокупна воена сила на една држава; воена единица составена од различни родови (корпуси, дивизии, бригади); (fig.) множество од нешто’; буг. *армия*; срп. *армија*; алб. *armatë, ushtri*; грч. *στράτος, στρατία*; тур. *ordu*; ром. *armată*.

Во релација со: ► армиски ▼ армира, арматура

■ Позајмено преку западноевропските јазици; сп.: фр. *armée*, герм. *Armee*, англ. *army*, од стфр. *armee* < срлат. *armāta* ‘вооружена сила’, < *armō* што претставува партицип на претеритот од латинскиот глагол *armāre* ‘опремувам со оружје, вооружувам; снабдувам’. Овој збор е во врска со *арма* ‘оружје, опрема’ а води потекло од пие. **h₂er-mo-* ‘опрема’; сп. и: рус. *армия*, пол. *armia*, итал. *armata*, ром. *armată*. (Белчев 57; БЕР 1:15; Gluhak 117; ERHJ 1:27; Onions 50).

армира *армира*, *армирааӣ* pf./impf.; ‘зајакнува, засилува, зацврстува нешто’; буг. *армирам*; срп. *армирати*; алб. *armoj, forcoj*; грч. *ενισχύω*; тур. *pekiştirmek, güçlendirme, sağlamlştırma*; ром. *a cuceri, a oscira*.

Во релација со: ► армиран, армирање, армирач, армирачки ▼ армија, арматура

■ Позајмено преку герм. *armieren* од фр. *армер* ‘наоружи’. Развојот на значењето оди по овој редослед ‘наоружување’ > ‘снабдување со оружје (= железно)’ > ‘зајакнување со железно’. (Белчев 57; ERHJ 1:27; Onions 50).

арпа *арпа* f., *арпааӣа* (sg.); ‘нелупен ориз’; буг. *арпа*; срп. *арпа*; алб. *арпë, oris i parastruar*; грч. *ἀκάθαρτο (αναποφλοίοτο) ρύζι*; тур. *арпа*; ром. *orez (basmati)*.

■ Од тур. *арпа* ‘јачмен’. Зборот е познат во балканските јазици, но со различни значења, сп.: срп. *арпа* (dial.) ‘јачмен; нелупен ориз’, буг. *арпа* (dial.) ‘нелупен ориз’, алб. *арпë* ‘нечист (нелупен) ориз’. Тур.

арпа, веројатно е позајмено од иранската група јазици, од протоиранскиот **h₂rpāš* ‘јачмен’, или можеби од тохарскиот, но и двата од пие. **h₂élb^hit*. Алтернативно од **ar-* ‘се множи, станува многу’, од каде што потекнува старотурскиот *arka* ‘мноштво, толпа’. Изгледа дека терминот е поврзан и со протомонголскиот **arbaï* ‘јачмен’, можеби со вдолжување; сп.: и монголски *арвай*. (БЕР 1:16; ЕРСЈ 1:211; Севортян 1: 125-126; Škaljić 98).

арпаџик *ар̄паџик* m., *ар̄паџици* pl.; ‘кокар, ситен кромид за расад, лут кромид со тригодишен циклус на развојот’; буг. *арпаџик*; срп. *арпаџик*; алб. *qerijkë, qerule; kokare*; грч. *σπόροι κρεμμυδιών, τουρσί κρεμμυδιών*; тур. *arpacık (soğan)*; ром. *arpagic*.

Во релација со: ► арпаџиски

☐ Од тур. *arpacık* < *ârpajiq* (отомански турски), скратено од *arpacık (soğan)* ‘вид мал кромид со големина на јачмен’. Од *арпа* + *-cik*, балкански турцизам, сп.: ром. *arpagic* и алб. (dial.) *arpxik*; в. **арпа**. (Јашар-Настева 45; БЕР 1:16; ЕРСЈ 1:213; Севортян 1: 125-126; Skok 1:63; Škaljić 98).

артист *ар̄и́исѝи* m., *ар̄и́исѝи* pl.; ‘уметник, актер’; буг. *артист*; срп. *артиста*; алб. *artist*; грч. *ηθοποιός, καλλιτέχνης*; тур. *artist, sanatçı, oyuncu*; ром. *artist*.

Во релација со: ► артистка, артистички

☐ Позајмено преку фр. *artiste* ‘јавен изведувач, особено на песна или игра’ < итал. *artista* < длат. (доцнолатински) *artista*, од лат. *ars* (G. *artis*) ‘уметност’. Од пие. **h₂rtís* ‘вклопување, вклучување’, од коренот **h₂er-* ‘се, вклопи, се вклучи’. Сродно со стгрч. *ἄρτι* ‘толку така; само сега; точно’. (Белчев 59; БЕР 1:16; Onions 53).

арх- *арх-* (*архаи-*, *архео-*) pref.; ‘прв, почетен; древен, стар’, како прва компонента во сложени зборови од туѓо (латинско или грчко) потекло.

☐ Овој префикс е изведен од стгрч. *αρχή* ‘почеток’, што е најверојатно изведено од *ἄρχω* ‘почне, почнува, владее, наредува’, или од *ἄρχος* ‘водач’, од пие. **h₂erg^h-* ‘започне, владее, командува’. (ERHJ 1:24–25; Beekes 145–146; Onions 48).

архаизам *архаизам* m., *архаизми* pl.; ‘застарен збор во ретка употреба; остатоци од културата на минатите историски периоди’; буг.

архаизъм; срп. *архаизам*; алб. *arkaizëm*; грч. *архаїσμός*; тур. *arkaizm*; ром. *arhaism*.

Во релација со: ▲ архаизација, архаизи́ра, архаизирање, архаичен, архаичност

▣ Позајмено преку западноевропските јазици (англ. *archaism*, герм. *Archaismus*) од стгрч. *ἀρχαϊσμός* ‘застарена фраза или стил’; в. **арх-**.

архаизира *архаизи́ра*, *архаизираа̄и* pf./impf.; ‘даде, дава поархаичен облик; направи, прави нешто да изгледа постаро.’; буг. *архаизирам*; срп. *архаизирати*; алб. *arkaizoj*; грч. *архаϊζω*; тур. *eskileştirmek*; ром. *a (se) arhaiza*.

Во релација со: ► архаизирање ▲ архаизам, архаизација, архаичен, архаичност

▣ в. **арх-**, **архаичен**.

архаичен *архаичен*, *архаичнио̄и* adj.; ‘стар, древен, карактеристичен за минат историски период’; буг. *архаичен*; срп. *архаичан*; алб. *arkaik*; грч. *архаϊκός*; тур. *arkaik*; ром. *arhaic*.

Во релација со: архаичност ▲ архаизам, архаизација, архаизи́ра, архаизирање

▣ Позајмено преку западноевропските јазици, најверојатно преку фр. *archaïque*, во крајна линија од стгрч. *ἀρχαϊκός* ‘застарен’ < *ἀρχαῖος* ‘почетен, древен, стар’ < *ἀρχή* ‘почеток, потекло’ < *ἄρχω* ‘јас сум прв’; в. **арх-**, **архаизам** и **архи-**. (Белчев 59; ERHJ 1: 25; Beekes145–146; Onions 48).

архангел *арханџел* m. *арханџели* pl.; ‘ангел од повисок ред, според христијанското верување’; буг. *архангел*; срп. *арханџео*; алб. *kye- engjell*; грч. *арχάγγελος*; тур. *başmelek*; ром. *arhanghel*.

Во релација со: ► архангелски ▼ арангел

▣ Позајмено, преку цсл. *архангелз*, од грч. *ἀρχάγγελος*, изведено од *арх-* + *ἄγγελος* ‘гласник’. Интернационален грцизам од христијанската терминологија; сп.: рус., блр., укр. *архангел*, слн. *arhángel*, слч. *archanjel*, чеш. *archanděl*, пол. *archanioł*, ром. *ar(h)ángel*, *hranghel*, аром. *arhángil*, фр. *archange*, итал. *arcangelo*, герм. *Erzengel*, англ. *archangel*; в. **арх-** и **архи-** и **ангел**. (Белчев 59; БЕР 1: 16; EPCJ 1: 218–219; ERHJ 1: 26; Skok 1: 60; Beekes 145–146; Onions 48).

археолог *археολόγος* m. *археоло́зи* pl.; ‘човек што се занимава со археологија’; буг. *археолог*; срп. *археолог*; алб. *arkeolog*; грч. *арχαιολόγος*; тур. *arkeolog*; ром. *arheolog*.

Во релација со: ► архелошки ▲ археологија

☐ Позајмено, преку западноевропските јазици, фр. *archéologie*, герм. *Archäologie*, англ. *archaeologist, archeologist*, од грч. *арχαιολόγος*; в. **археологија**.

археологија *археолоџија* f., *археолоџијаѿа* (sg.); ‘наука што се занимава со ископување и проучување на материјалните остатоци од старите култури и цивилизации’; буг. *археологија*; срп. *археологија*; алб. *arkeologjisë*; грч. *арχαιολογία*; тур. *arkeoloji*; ром. *arheologie*.

Во релација со: ▲ археолог, архелошки

☐ Позајмено, преку западноевропските јазици, фр. *archéologie*, герм. *Archäologie*, англ. *archaeology*, од грч. *арχαιολογία*, буквално ‘раскажување стари приказни’, што е сложено од *ἀρχαῖος* ‘стар’ + *-λογία*; в. **арх-** и **-логија**. (Белчев 59; БЕР 1: 17; ERHJ 1: 25; Snoj 19; Beekes 145; Onions 48).

архи- *архи* pref.; ‘прв, почетен, главен’, како прва компонента во сложени зборови од туѓо (латинско или грчко) потекло.

☐ Позајмено од стгрч. префикс *арх-*, што е најверојатно во врска со *ἄρχω* ‘е прв, владее, наредува’, или од *ἀρχός* ‘водач’, од пие. **h₂ergʰ-* ‘започне, владее, командува’. (Skok 1: 60; ERHJ 1:24–25; Beekes 145; Onions 48); в. **арх-** (архаи-, архео-).

архив *архив* m., *архиви* pl.; ‘установа каде што се примаат, се проучуваат и се чуваат стари документи’; буг. *архив*; срп. *архив*; алб. *arkiv*; грч. *арχεῖο*; тур. *arşiv*; ром. *arhivă*.

Во релација со: ► архивски ▲ архива, архивар, архиварка, архиварски, архиварство, архивира, архивирање, архивист, архивистка, архивски

☐ Позајмено преку западноевропските јазици (фр. *archive*, герм. *Archiv*, англ. *archive*), или од рус. *архив*, од латински *archivum* < стгрч. *ἀρχεῖον* ‘градско собрание’, што е изведено од *ἄρχω* ‘владее’; в. **арх-**, **архи-**. (Белчев 59; БЕР 1: 17; ERHJ 1: 25; Snoj 19; Onions 48).

архивира *архиви́ра*, *архивирааѿи* pf./impf.; ‘подреди, подредува, складира и чува документи, списи, акти и слични пишани материјали во

определена установа за натамошно проучување и потврдување'; буг. *архивирам*; срп. *архивирати*; алб. *arkivtoj*; грч. *археιοθετώ*; тур. *arşiv-lemek*; ром. *a arhiva*.

Во релација со: ► архивирање ▲ архива, архивар, архиварка, архиварски, архиварство, архивист, архивистка, архивски

■ Позајмено од герм. *archivieren*, што е изведено од *Archiv*; в. **архив**. ERHJ 1:24–25; Beekes 145; Onions 48); в. **арх-** (архаи-, архео-).

архитект *архиѿекиѿ m.*, *архиѿекиѿи pl.*; 'специјалист по архитектура'; буг. *архитект*; срп. *архитект*; алб. *arkitekt*; грч. *архитеκτονας*; тур. *mimar*; ром. *arhitect*.

Во релација со: ► архитектурен, архитектура ▲ архитектоника, архитектонски, архитектонство

■ Позајмено преку западноевропските јазици (фр. *architecte*, герм. *Architekt*, англ. *architect*), од лат. *architectus* < стгрч. *ἀρχιτέκτων* 'главен градител', што е образувано од *ἀρχι-* 'главен', в. **арх-**, **архи-**, + *τέκτων* 'градител' < пие. **te-ik'-n-*; од истиот корен е и псл. **tesàti*. (Белчев 60; БЕР 1; 17; ERHJ 1: 25; Snoj 19; Onions 48).

архитектура *архиѿекиѿура f.*, *архиѿекиѿураѿѿа (sg.)*; 'наука за проектирање, изградба и уметничко обликување на градежни објекти; стил на градба'; буг. *архитектура*; срп. *архитектура*; алб. *arkitekturë*; грч. *архитеκτονική*; тур. *mimari*, *mimarlık*; ром. *arhitectură*.

Во релација со: ▲ архитект, архитектурен ▼ архитектоника, архитектонски, архитектонство

■ Позајмено преку западноевропските јазици (фр. *architecture*, герм. *Architektur*, англ. *architecture*), од лат. *architectūra*, што е изведено од *architectus*; в. **архитект**. (Белчев 60; БЕР 1; 17; ERHJ 1: 25; Snoj 19; Onions 48).

арч *арч m.*, *арчови pl.*; 'издаток, трошок, расход, трошење; потрошени пари'; буг. *харч*; срп. *арч*; алб. *harxh*; грч. *ζόδεμα*; тур. *harc*; ром. *cheltuială*.

Во релација со: ► арчелив, арчи, арчење

■ Од тур. *harc* (*harç*) < арап. *ḥarġ* 'трошок, издаток'; балкански турцизам од арапско потекло; сп.: ром. *hârġiuri*, аром. *hârġe*, нгрч. *χαρτζιλίκι*. (Јашар-Настева 76, 154, 187; ЕРСЈ 1: 220; Skok 1:656; Škaljić 312).

аршин *аршин* m., *аршини* pl.; ‘стара мера за должина (помеѓу 65 и 75 сантиметри); мерка за мерење’; буг. *аршин*; срп. *аршин*; алб. *arshin*, *rreshinë*; грч. *πήχης*; тур. *arşin*; ром. *arşin*.

▣ Од тур. *arşin* ‘лакот; мерка за должина’; балкански турцизам од персиско потекло; сп.: ром. *arşin*, слн. *arsin*, *aršin*. (Јашар-Настева 76, 77, 182; ЕРСЈ 1: 221; Skok 1:93; Škaljić 99).

аршлама *аршлама* f., *аршлами* pl.; ‘калемено дрво, најчесто цреша или вишна (*Prunus dulcis*); вид кромид (*Allium fistulosum*)’; буг. *ашлама*; срп. *аршлама*; алб. *petë e shartuar*, *qepë mashkull*; грч. *εμβολιο*, *κρεμμύδι*; тур. *aşılama*, *yeşil soğan*; ром. *altoî*, *ceapă*, *usturoi*.

▣ Од тур. *aş(i)lama* ‘калемено дрво; вакцинација’, изведено од основата *aşla-* ‘поправи, закрпи; засече; калеми’; балкански турцизам, сп.: ром. *aşlamáie*. Вметнувањето на вокалното *p* е земено како приближна замена за турското *i*, каде што има и метатеза во македонските заемки. Според Киш, овој назив од турско потекло во македонските дијалекти е почест при номинација на облагородени дрвја, а со значење на ‘вид кромид *Allium fistulosum*’ се среќава на пограничниот ареал со јужните српски говори. (Јашар-Настева 179; Киш 1996:129; ЕРСЈ 1: 253–254; БЕР 1:22; Skok 1:70; Škaljić 103).

асистент *асисѝѝнѝ* m., *асисѝѝнѝи* pl.; ‘почетно наставно и научно звање на универзитет или во научна институција; лице што помага во стручната работа, најчесто на универзитетски професор, на лекар, режисер и др.’; буг. *асистент*; срп. *асистент*; алб. *asistent*; грч. *βοηθός*; тур. *asistan*; ром. *asistent*.

Во релација со: ► асистентка, асистентски ▲ асистенција, асистира, асистирање

▣ Позајмено преку фр. *assistant* или од герм. *Assistent* < лат. *assists*, партицип на презентот од глаголот *assistō* (1 л. едн. од *assistere*) ‘стои до/покрај, помогне’. (Белчев 61; ЕРНЈ 1: 28; Onions 56).

асистира *асисѝѝира*, *асисѝѝираѝи* impf.; ‘извршува работа на асистент; помага во извршувањето на некаква дејност’; буг. *асистирам*; срп. *асистирати*; алб. *asistoj*; грч. *βοηθώ*; тур. *yardım etmek*, *yardımcı olmak*; ром. *a asista*.

Во релација со: ► асистирање ▲ асистент, асистентка, асистентски, асистенција

▣ Позајмено преку западноевропските јазици (фр. *assister*, герм. *assistieren*, итал. *assistere*), од лат. *assistō*, што е образуван од префиксот *ad-* ‘до, кон, на’ + *sistō* ‘стои, се мести’, редулициран облик на глаголот *stō* (*stāre*). (Белчев 62; ERHJ 1: 28; Onions 56).

аскер *аскер* m., *аскеру* pl.; ‘отоманска војска; војник’; буг. *аскер*; срп. *аскер*; алб. *asqer*, *ushtri*, *ushtar*; грч. *στρατιώτης*, *аскѐри*; тур. *аскер*; ром. *асчер* (arch.), *soldat turc*.

Во релација со: ► аскерски

▣ Од тур. *аскер* < арап. *āskār* ‘војска’, перс. *laškar*, лат. *exercitus*; балкански турцизам, според Скок, со посредство на арапскиот, од латинско потекло; сп.: ром. *асчѐр*, аром. *асқѐре*, нгрч. *аскѐри*. Лат. *exercitus* е образуван од од *ex-* ‘надвор од’ + *arceō* ‘заштити, штити, чува’, од пие. корен **h₂lek-s-* ‘заштити, чува’, а од истиот корен е и перс. *laškar* ‘војска’; сп.: и скрт. *rakṣati* ‘штити’. (Јашар-Настева 32, 81, 206; EPCJ 1: 225; Skok 1:66; Škaljić 101).

асли *асли* adj. и adv. (incl.); ‘вистински, прав’; буг. *аслъ* (dial., colloq); срп. *асли*; алб. *асли*; грч. *πραγματικός*, *орθός*; тур. *асли*; ром. *correct*, *singer*.

▣ Од тур. *асли* < арап. *asli* ‘главен, темелен’, придавка од *asl* ‘темел, корен; принцип; балкански турцизам од арапско потекло; сп.: аром. *асли*, алб. *асли*., буг. *аслъ* (dial., colloq.). (Јашар-Настева 34, 233, 246; EPCJ 1: 226–227; Skok 1:66; Škaljić 101).

асолен *асолен*, *асолниоӣ* adj.; ‘добар, вреден, корисен’; буг. *асџен*, *асален*, *асолен* (dial., colloq.); срп. *асулан*, ; алб. *асџџ*, *уџер*; грч. *πραγματικός*, *орθός*; тур. *hasil*, *asil*; ром. *bun*, *harnic*, *valoros*, *util*.

Во релација со: ► асолно

▣ Од тур. *hasil* ‘резултат, ефект; профит, приход’ < арап. *ḥāṣil*. Во турскиот јазик постојат уште и зборовите *asil* од арап. *’aṣīl* ‘благороден, племенит’ и *asil* од арап. *’aṣl* ‘вистински, реален’. Според фонетските закони заемките во турскиот јазик кои имаат два консонанти еден до друг се разбиваат со вметнување на вокал, па во случајот со арап. *’aṣl*, во тур. се вметнува вокалот *i*. Во македонските дијалекти се среќаваат и формите *асален*, *асџен* од истиот корен, па не е исклучена можноста, по губењето на *x* да дошло до вкрстување на две турски форми *hasil* ‘резултат, ефект; профит, приход’ и *asil*, *asili* > *асли* ‘вистински, реален’; сп.: и буг. *асџл* ‘точно, токму, вистина’, како

и алб. *asëll* ‘вроден, изворен, точен’. (Јашар-Настева 182; БЕР 1: 18–19; ЕРСЈ 1: 231–232; Skok 1:66; Škaljić 317).

астал *aci̯al* m., *aci̯ali* pl.; ‘маса’; буг. *астал*; срп. *астал*; алб. *tavolinë, tryezë*; грч. *τραπέζι*; тур. *masa*; ром. *masă*.

Во релација со: ► асталче, асталски ▼ стол, столица

▣ Позајмено, најверојатно, преку срп. *астал*, од унг. *asztal* (покрај *osztol*); балкански унгаризам од словенско потекло, од псл. **stolъ* < балтсл. **stalas* ‘маса’ < пие. **stāl-* ‘рамка, багажник, држач’. (БЕР 1:19; ЕРСЈ 1:230; Skok 3:332).

ат *ai̯* m., *ai̯ovi* pl.; ‘коњ; расен, силен коњ’; буг. *ат*; срп. *ат*; алб. *at, kalë*; грч. *άλογο, ίππος, άτι*; тур. *ат*; ром. *at* (arch.), *armăsar, cal puternic*.

Во релација со: ► атица

▣ Од тур. *ат* ‘коњ’ < птур. **at, *ăt* ‘коњ’; балкански турцизам; сп.: ром. (*h*)*at*, аром. (*h*)*at*, алб. *at*, нгрч. *άτι*. (Јашар-Настева 47; БЕР 1:19; ЕРСЈ 1:232–233; Севортян 1:197–198; Skok 1:73; Škaljić 104).

атар *ai̯ar* m., *ai̯ari* pl.; ‘земјиште што припаѓа на некое село, место, област или општина; ограден простор’; буг. *атар*; срп. *атар*; алб. *district, rajon*; грч. *άλογο, ίππος, άτι*; тур. *sınır, kenarlık*; ром. *hotar*.

▣ Од унг. *határ* ‘граница, грамада, куп камења’, веројатно од глаголот *hat* + *-ár* каде основниот збор значи ‘оди напред, се пробие’, во денешниот унгарски се користи зборот *hatol* со тоа значење; источно-европски унгаризам; сп.: ром. *hotár*, слч. *chotár*, слн. *határ*, укр. *хамар*. Поинакво толкување има Безлај, кој за унгарскиот збор вели дека има јужнословенско потекло. (ЕРСЈ 1:233–234; Skok 1:73; Bezlaј 2:73).

атер *ai̯er* m., *ai̯eroi̯* (sg.); ‘љубов, наклонетост, добра волја; желба; мисла’; буг. *хатър*; срп. *хатар, хатер*; алб. *hatër*; грч. *χαίρι*; тур. *hatır*; ром. *hatâr*.

Во релација со: ► атерција, атерцика

▣ Од тур. *hatır* < арап. *kātir* ‘памет, мисла’; балкански турцизам од арапско потекло; сп.: ром. *hotîr*, алб. *hatër*, нгрч. *χαίρι*. Паѓа во очи рефлексот на турскиот вокал *i* > *e*, наспроти варијантите во српските дијалекти (*x*)*атар*, (*x*)*атур*, (*x*)*атер*, (*x*)*атор*. Можеби да се избегне хомонимијата со унгаризмот *атар*. (Јашар-Настева 34, 106, 187; Skok 1:661; Škaljić 319–320).

augmento ‘зголемен’ < *augmentum* ‘зголемување’ < *augeo* ‘зголемува’;
в. **аукција**. (Белчев 67; ERHJ 1:31; Onions 62).

аукција *аукција* f., *аукции* pl.; ‘јавна продажба со наддавање’; буг. *аукцион*, *наддаване*; срп. *аукција*; алб. *ankand*; грч. *δημοπρασία*, *πλειστηριασμός*; тур. *açık artırma*, *tezat*; ром. *licitație*.

Во релација со: ► аукциски ▼ август, аугментатив, аугментативен

☐ Позајмено од западноевропските јазици (герм. *Auktion*, англ. *auction*) од лат. *auctio* ‘зголемување’, што е апстрактна именка изведена од глаголот *augeo* ‘зголеми, зголемува’ < пие. корен **h₂ewg’-* ‘расте, зголемува’. (Белчев 68; ERHJ 1:31; Onions 62).

афера *афера* f., *афери* pl.; ‘недозволена работа или непријатен случај што ќе дојде до очите на јавноста.’; буг. *афера*; срп. *афера*; алб. *afërë*, *skandal*; грч. *υπόθεση*; тур. *mesele*; ром. *afacere*, *daraveră*, *escrocherie*.

☐ Позајмено од фр. *affaire* ‘бизнис, случај’, што се развил од фразата (*avoir*) *a faire* ‘да се направи’ < лат. *ad-* + *faciō* ‘прави’. Значењето ‘бизнис, настан’ се развил во еуфемизам за ‘(скандалозна) романса’ и ‘скандалозен настан’. (Белчев 69; ERHJ 1:4; Snoj 4).

афион *афион* m., *афиони* pl.; ‘растение од фамилијата *Papaveraceae* од родот *Papaver*; опиум од тоа растение; афионово семе, мак’; лат. *Papaver Somniferum*; буг. *афион*, *мак*; срп. *афион*, *мак*; алб. *afion*, *lulekuqe*; грч. *παπαρούνα*, *αφιόνι*; тур. *afyon*; ром. *afion*.

Во релација со: ► афионар, афионарка, афионов, афионски

☐ Од тур. *afyon* арапски *ʿafūyīn*, од стгр. *ὄπιον* од *ὀπός* ‘сок од растение’. Балкански турцизам, сп.: алб. *afion*, буг. *афион*, срп. *афион*, ром. *afion*, аром. *afion(e)*, нгрч. *αφιόνι*. Во македонските дијалекти се среќаваат и називите *мак* ‘афионово семе’ и *булка* ‘див афион’ (лат. *Papaver rhoeas*). Во словенските јазици најчесто називот е *мак*; сп.: буг., срп., рус., укр., блр. *мак*, хрв., слн., пол., чеш., слч. *tak*, од прасловенски **такъ* < пие. **teh₂kos*; сп.: стгрч. *μήκων* (дорски *μάκων*). (Јашар-Настева 31, 37, 47; ЕРСЈ 1:241; Skok 1:11; Škaljić 72).

ах *ах!* interj.; за изразување различни расположенија и чувства (болка, тага, изненадување, чудење, радост, лутина и др.); буг. *ах*; срп. *ах*; алб. *ah*; грч. *άι*; тур. *ah*; ром. *ah*.

☐ Извик, наследен од псл. **ахъ*, од ономатопејско потекло; го има речиси во сите јазици и доаѓа со сите вокали во превој: *ах*, *ох*, *ех*, *ух*,

их. Со експресивниот и ономатојескиот карактер се објаснува *x* и во јазиците каде што овој глас се губи. Во составот со вокал честопати се случува и замена на *x* со *j*: *aj, oj, ej*; сп.: рус., укр. блр. *ax!*, хрв., слн. *ah!*, пол., чеш., слч. *ach!*; сп. и: герм., *ach!*, англ., фр. *ah!*, ром. *af!* итн. (БЕР 1:21; ЕРСЈ 1:242; Фасмер 1:97; Skok 1:14; ESSJ 2:40–41; ERNJ 1:6; Snoj 6).

аха *aha* интерј.; за изразување различни расположенија и чувства (изненадување, чудење, радост, потсмевање и др.; за искажување потврдност; буг. *aha*; срп. *aha*; алб. *aha*; грч. *αχά, μλα*; тур. *aha*; ром. *aha*).

▣ Извик од ономатојеско потекло; го има речиси во сите јазици. Од псл. **aha*, веројатно настанато со слевање на два самостојни елементи; в. **ах**.

-ач *-ach* suf.; наставка за изведување на именки во машки род од глаголи и најчесто означува лице што го врши дејството, но може да означува и предмет со кој се врши дејството.

Во релација со: ▲ *-ачка*, наставка за образување именки од женски род и најчесто го означува дејството, но може да го означува и лицето или предметот (*-ач- + -ка: шеџа – шеџачка; умира – умирачка*).

▣ Од псл. **(a)čь* (*nomina agentis*); во основа што го одразува блтсл. **-kias, *-kis*, од пие. **-k-yos*, формиран со аглутинација на **-yos* (псл. **-jь*, од балтословенски **-ias*) на елементот **-кь*. Сродно со литв. *-kis* и латв. *-ķis*. (Конески 1967:286; Šekli 2012:115–132).

ачик *ачик* adj. и adv. (indcl.); ‘отворен, јасен, бистар’; буг. *ачик*; срп. *ачик*; алб. *açik*; грч. *ανοιχτός*; тур. *açık*; ром. *acic* (arch.).

▣ Од тур. *açık < açtak* ‘отвори’, балкански турцизам, го има во српскиот, бугарскиот и албанскиот јазик. (Јашар-Настева 118, 186; ЕРСЈ 1:245; Севортјан 1:209–210; Skok 1:7; Škaljić 68–69).

аџамија *аџамија* m., *аџамии* pl.; ‘неискусно, младо лице’; буг. *аджамия*; срп. *аџамија*; алб. *axhami*; грч. *ατζαμής*; тур. *acemi*; ром. *ageatiu*.

Во релација со: ► *аџамиски, аџамилак*

▣ Од тур. *acemi / acemi < арап. ’ağāmiyy < ’Ağām* ‘Персиец; тој што не припаѓа на арапскиот народ; тој што не е вешт во арапскиот јазик; почетник’; во турскиот јазик подоцна се развило значењето ‘невешто, неискусно лице’, оттаму и во другите јазици каде што се јавува оваа

заемка. Балкански турцизам, сп.: алб. *axhamí*, нгрч. *ατζαμής*, ром. *age(a)miu*, аром. *agiamilăche*. (Јашар-Настева 34, 107; ЕРСЈ 1:248–249; Skok 1:10–11; Škaljić 70).

аци¹ *аци* pref. и adj. (indcl.); ‘лице што било на свето место, кај муслиманите во Мека, кај христијаните во Ерусалим’; буг. *хаджи*; срп. *хаџи*; алб. *haxhi*; грч. *χατζής*; тур. *haci*; ром. *hagiu*.

Во релација со: ► ација, ацица, ацилак, ациски

▣ Од тур. *haci* < арап. *hağğ*, активен партицип од глаголот *hağğa* ‘надминува, совладува, обзема’; балкански турцизам од арапско потекло; сп.: аром. *hagi*, алб. *haxhi*, нгрч. *χατζής*. Во македонскиот антропонимски систем често го има како прва компонента во презимињата: Ацитрајков, Аципетков, но и: Аци-Трајков, Аци-Петков (Јашар-Настева 34,187; Skok 1:646-647; Škaljić 296).

аци² *аци* adj. (indcl., arh.); ‘горчлив’.

▣ Од тур. *acı* ‘горчлив, остар, зачинет, лут; бол, болка’ < птур. **iāci-g* ‘горчлив’ < **iāci-* ‘огорчи (се)’, или од **aci-* ‘сожалување, сочувство’. Во современите туркиски јазици има тенденција на слевање на двата корена; на балканските простори забележано од Шкаљиќ како *àdžija* ‘бол; горчлив’. (Škaljić 71).

аш *аш* interj.; за нешто што е скриено, што го нема веќе, обично при обраќање на деца ‘нема’; буг. *аш*; срп. *(x)аша*; алб. *hash, hasha, apish, nuk ka*; грч. *όχι*; тур. *haşa*; ром. *aş*.

▣ Според нас, нејасно, но во ЕРСЈ мак. *аш* се споредува со срп. *аша*, каде што се наведува дека е од тур. *haşa* < арап. *hāšā* ‘да не даде Бог!; чувај Боже!’. Јашар-Настева укажува дека *аш!* со значење ‘нема, одлета’ во македонските народни говори се употребува во детскиот говор, односно во јазикот на возрасните кога се обраќаат на децата и наведува дека е заемка од турскиот. (Јашар-Настева 31; ЕРСЈ 1:250; Skok 1:659; Škaljić 318).

ашик¹ *ашик* m., *ашици* pl.; ‘љубов, мерак (sg.); љубовник’; буг. *ашик*; срп. *ашик*; алб. *a(r)shik*; грч. *ασίκης*; тур. *aşk*; ром. *iubire, dragoste, liubav (arch.), amant, iubit, liubovnic*.

Во релација со: ► ашикува, ашикување

▣ Од тур. *aşık, aşk* < арап. *’āšiq*, активен партицип од *’išq* ‘љуби, води љубов’; балкански турцизам, сп.: срп. *ашик*, буг. *ашик*, алб. *a(r)shik*,

нгрч. *ασήκης, ασήκισσα*. (Јашар-Настева 30, 104, 176; ЕРСЈ 1:253; Skok 1:69–70; Škaljić 102–103).

ашик² *ашик* m., *ашици* pl.; ‘коска од задното колено на животните што се користи во детска игра’; буг. *ашик*; срп. *ашик*; алб. *ashik, asht*; грч. *αστράγαλος, κόκαλο*; тур. *aşık*; ром. *arşic, arşice*.

■ Од тур. *aşık* < сттур. *aşuk* ‘глужд, коска’; сп.: азерб. *aşiq*, татар *ашык*, ујг. *oşuq*, узб. *oşiq* со исто значење. Балкански турцизам, сп.: срп. *ашик*, буг. *ашик*, алб. *ashik*, ром. *aşik*, аром. *aşik*. Скок погрешно претпоставува ист етимон како и за **ашик**¹. (Јашар-Настева 99; ЕРСЈ 1:253; Севортыан 1: 216–217; Skok 1:69–70).

ашиќаре *ашиќаре* adv.; ‘јавно, очигледно’; буг. *ашиќере, ашиќяре*; срп. *ашићаре*; алб. *ashiqare*; грч. *εμφανής*; тур. *aşikar*; ром. *public, vizibil*.

■ Од тур. *āşikār* или *āşkār* ‘познат, сигурен, очигледен’. Балкански турцизам од персиско потекло *āškārak*, со истото значење; сп.: и аром. *aşikearée*. Сродно е со авест. *āviš* ‘сигурен, познат’ < пие. **aw-is-*, од коренот **h₂ew-* (**aw-*) ‘(да) се чуе, слушне’. (Јашар-Настева 35, 119; ЕРСЈ 1:253; Skok 1:69; Škaljić 62; Nişanyan [aşikâr]).

ашлак *ашлак* m., *ашлаци* pl.; ‘неранимајко, мангуп; прост, глуп’; буг. *ашлак*; срп. *ашљак*; алб. *kërrabë*; грч. *αλατεώνας*; тур. *aşlak, sahtekâr*; ром. *prost*.

Во релација со: ► ашлачки

■ Од тур. *aşlak* (dial.) ‘прост, глупав, ограничен; слаб, слабак’. Во македонскиот јазик оваа заемка е именка и се среќава во разговорниот стил, а во турските народни говори функционира како придавка и спаѓа во доменот на погрдната лексика. (Јашар-Настева 107; ЕРСЈ 1:254–255).

ашов *ашов* m., *ашови* pl.; ‘земјоделска алатка; железна лопата’; буг. *лопата*; срп. *ашов*; алб. *lopatë*; грч. *φτυάρι*; тур. *bel, kürek, şovel*; ром. *lopată*.

■ Позајмено преку срп. *ашов* со исто значење од унг. *ásó*, буквално: ‘копајќи’, активен партицип на презентот. (ЕРСЈ 1: 255; Skok 1:71).

ашуре *aşure* n. (sg.); ‘слатка варена пченица со ореви и други зрнести плодови што се прави на истоимениот муслимански празник’; буг. *aşure*; срп. *aşure*; алб. *ashureja*; тур. *aşure*; ром. *colivă*.

▣ Од тур. *aşure* < арап. *‘āşūrā* ‘десетти ден’, но можно е и од перс. *āşūrdan* ‘додавање, мешање’. (EPCJ 1: 256; Škaljić 104; Nişanyan [aşure]).

За издавачот:
д-р Елена Јованова-Грујовска, директорка
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје

Лектура:
Редакцијата

Компјутерска обработка:
д-р Гоце Цветановски

Тираж:
100 примероци

Печат:
БРАНКО ГАПО

ISSN 2955-2184